

Úvod do studia starořečtiny

Sylabus ke kursu

Zpracovali: Sylva Fischerová, Dagmar Muchnová, Jan Souček

Praha, FF UK 2008

OBSAH

1. [ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA OBORU A STUDIA](#)
 - 1.1. [Studium grécistiky v ČR](#)
 - 1.2. [Cíle studia](#)
 - 1.3. [Formy studia](#)
 - 1.4. [Státní závěrečná bakalářská zkouška \(BZK\)](#)
 - 1.5. [Profil absolventa studijního oboru](#)
 - 1.6. [Možnosti uplatnění absolventa oboru](#)
 - 1.7. [Významné instituce a knihovny v České republice](#)
 - 1.7.1. [Ústavy a fakulty](#)
 - 1.7.2. [Knihovny](#)
 - 1.8. [Základy odborné práce](#)
 - 1.8.1. [Práce s texty antických autorů a sekundární literaturou](#)
 - 1.8.2. [Postup při samostatné odborné práci v rámci studia](#)

2. [GRÉCISTIKA JAKO VĚDECKÁ DISCIPLÍNA](#)
 - 2.1. [Grécistika a klasická filologie](#)
 - 2.2. [Systém věd o antickém starověku](#)
 - 2.3. [Zpochybnění tradičního členění a nové přístupy](#)
 - 2.4. [Řecký jazyk jako předmět studia](#)
 - 2.4.1. [Řecká gramatika](#)
 - 2.4.1.1. [Fonetika, fonologie a výslovnost řečtiny](#)
 - 2.4.1.2. [Morfologie](#)
 - 2.4.1.3. [Syntax](#)
 - 2.4.1.4. [Další lingvistické disciplíny](#)
 - 2.4.1.5. [Řecké dialekty a dějiny řeckého jazyka](#)
 - 2.4.1.6. [Dějiny řeckého jazyka a tzv. historická gramatika](#)
 - 2.4.1.7. [Nová témata v oblasti lingvistiky](#)
 - 2.4.2. [Řecká literatura](#)
 - 2.4.2.1. [Základní charakteristika oboru](#)
 - 2.4.2.2. [Řecká literatura a nové metody bádání](#)
 - 2.4.3. [Další příbuzné a vedlejší disciplíny klasické filologie](#)
 - 2.4.3.1. [Metrika, rétorika a poetika](#)
 - 2.4.3.2. [Řecké divadlo](#)
 - 2.4.4. [Dějiny antického Řecka](#)
 - 2.4.4.1. [Základní charakteristika oboru](#)
 - 2.4.4.2. [Nová témata a metody při výzkumu řeckých dějin](#)
 - 2.4.5. [Klasická archeologie](#)
 - 2.4.6. [Základní pomocné disciplíny](#)
 - 2.4.6.1. [Epigrafika](#)
 - 2.4.6.2. [Papyrologie](#)
 - 2.4.6.3. [Numismatika](#)
 - 2.4.6.4. [Chronologie](#)
 - 2.4.6.5. [Metrologie](#)
 - 2.4.6.6. [Historická geografie a topografie](#)
 - 2.4.7. [Další vedlejší speciální a sousední disciplíny](#)

3. [PALEOGRAFIE A TEXTOVÁ KRITIKA](#)

- 3.1. [Způsoby záznamu textu v antickém Řecku](#)
- 3.2. [Řecká paleografie](#)
- 3.3. [Textová kritika – její význam a metody práce](#)
- 3.3.1. [Vznik moderní metodiky textové kritiky](#)
- 3.3.2. [Typy moderních edic antických autorů](#)

- 4. [ZÁKLADNÍ POMŮCKY KE STUDIU A BADATELSKÉ PRÁCI](#)
- 4.1. [Bibliografie](#)
- 4.2. [Jazykové slovníky a encyklopedie](#)
- 4.2.1. [Jazykové slovníky](#)
- 4.2.1.1. [Slovníky obecné](#)
- 4.2.1.2. [Slovníky speciální](#)
- 4.2.2. [Encyklopedie](#)
- 4.3. [Základní příručky a další odborná literatura](#)
- 4.4. [Odborná periodika](#)

- 5. [DĚJINY KLASICKÉ FILOLOGIE A RECEPCE DĚDICTVÍ ŘECKÉ CIVILIZACE V POZDĚJŠÍCH OBDOBÍCH](#)
- 5.1. [Řecká filologie v hellénistickém a císařském období](#)
- 5.2. [Recepce řecké tradice v křesťanském prostředí a v Římě](#)
- 5.3. [Recepce řecké tradice a filologické bádání ve středověku](#)
- 5.3.1. [Byzanc](#)
- 5.3.2. [Latinský středověk a islámský svět](#)
- 5.4. [Renesance a humanismus](#)
- 5.5. [Novohumanismus a rozvoj vědeckého bádání v 19. a 20. století](#)
- 5.6. [Recepce antického dědictví v českém prostředí a česká klasická studia](#)

- 6. [PORTÁLY A SERVERY VĚNUJÍCÍ SE ANTICE](#)

1. ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA OBORU A STUDIA

1.1. Studium grécistiky v ČR

Vysokoškolský studijní obor řečtina se v České republice realizuje ve strukturované podobě (bakalářské studium a navazující magisterské) na filosofických fakultách University Karlovy v Praze a Masarykovy university v Brně. Na FF UK se bakalářské studium realizuje jako dvouoborové tříleté studium. Na obou universitách probíhá studium řečtiny na základě akreditovaných studijních plánů, které nejsou totožné, ale sledují stejný cíl: předat studentům hluboké znalosti jazyka a vybavit je odbornými znalostmi a schopnostmi, které jim umožní pracovat s originálními texty, interpretovat je a porozumět jim v širokých kulturních a historických souvislostech. Ve studijním plánu není tedy jen výuka jazyka, nýbrž i jiných předmětů, které prezentují výsledky dalších disciplín, zkoumajících z různých aspektů antickou kulturu. Součástí studijního plánu je i menší pensum latiny. Studium tohoto oboru má tedy charakter komplexní, zahrnuje řadu věd, označovaných v českém kulturním milieu od druhé poloviny minulého století jakožto „vědy o antickém starověku“.

1.2. Cíle studia

Během studia oboru řečtina má student získat obecné humanitní vzdělání, založené na osvojení si solidních znalostí řecké součásti antické civilizace, která je základem civilizace evropské. Jádrem studia je zvládnutí klasické řečtiny, seznámení se s dějinami řecké antické literatury a s kulturním a historickým vývojem řeckého světa. K tomu přistupuje i poznání řecké mytologie, náboženství, umění a filozofie. Posluchači mají též možnost absolvovat základní kurs novořečtiny a latiny a osvojit si základní poznatky z byzantologie. Součástí studia je rovněž seznámení se s řeckým dědictvím v dalším vývoji evropské kultury a se základy reálií o římské kultuře, nezbytných pro studium grécistiky.

1.3. Formy studia

Výuka probíhá ve třech základních formách – přednáškách, seminářích a cvičeních.

Přednáška představuje soustavný výklad látky daného předmětu a může mít podle jeho zaměření obecnější charakter (kupř. základní kurs řecké literatury či dějin) či může být její obsah v různé míře specializovaný (kupř. výklad o řeckých dialektech, o konkrétním autorovi apod.). Některé specializované přednášky bývají řazeny mezi tzv. volitelné předměty a posluchači si je volí podle toho, na jakou problematiku by se chtěli ve své další práci specializovat. Paralelně s výkladem v přednášce posluchač samostatně studuje doporučenou literaturu, tj. učebnice, případně další studie, neboť obsah přednášky zpravidla nemůže postihnout veškerou látku, již si student musí osvojit. Smyslem přednášky je usnadnit základní orientaci v dané problematice, poukázat na důležité aspekty a souvislosti a v neposlední řadě uvádět nejnovější stav vědeckého poznání, a tak doplňovat, resp. korigovat údaje obsažené v učebních textech, které nutně zastarávají.

Důležitým doplněním přednášek jsou **semináře**, v nichž vedle podílu vyučujícího je velmi důležitá aktivní účast studentů. Práce v semináři slouží k hlubšímu pochopení látky probrané v přednášce a k získání praktických zkušeností při odborné práci. Studenti se učí pracovat s texty antických autorů, interpretovat je, používat sekundární literaturu (komentáře, odborné stati) a samostatně formou referátů zpracovat dílčí témata. Zároveň se seznamují s metodami práce v různých oborech. Důležitou součástí seminářů jsou diskuse nad danými tématy, v nichž se studenti učí formulovat problémy a snaží se na ně hledat odpovědi.

Třetí formou výuky je **cvičení**, které se uplatňuje zejména při jazykových kursech. Jeho smyslem je v praxi procvičit látku vyloženou v přednášce, tj. upevnit znalosti gramatiky a zvládnout překlad textů.

Kromě vlastní výuky je důležitou součástí studia **samostatná a soustavná domácí příprava** na základě doporučené literatury. Patří sem studium učebních textů k jednotlivým předmětům, samostatná četba řeckých textů v originále i četba důležitých děl antických autorů v překladech. Během samostatného studia i při výuce nutně vyvstávají otázky, jež je z časových důvodů zapotřebí probrat s učitelem samostatně během jeho **konsultací**. Konsultování problémů se týká běžných kursů, ale také zpracování diplomových prací.

1.4. Státní závěrečná bakalářská zkouška (BZK)

Skládá se ze tří částí:

a) obhajoba bakalářské práce

Student uzavírá studium předložením písemné bakalářské práce (v rozsahu cca 40 normostran z jednoho zvoleného oboru), v níž prokáže dobrou orientaci v odborné literatuře a schopnost aplikovat teoretické poznatky na téma dle vlastního výběru (v oblasti lingvistické, literárněvědné, historické, kulturněhistorické). Obhajoba práce před komisí se koná před vlastní bakalářskou zkouškou.

b) písemná část bakalářské zkoušky

Tvoří ji překlad vybraného řeckého textu do češtiny a gramatický komentář.

c) ústní část bakalářské zkoušky

Její předmětem je:

- řecký jazyk – normativní mluvnice: ověřují se praktické i teoretické znalosti (teoretický výklad vybraného gramatického jevu, gramatický komentář úseku předepsané četby [Plato, *Symposion*, Euripides, *Medea*]),
- antická kultura – znalosti literatury, dějin, náboženství, filosofie, umění a reálií.

1.5. Profil absolventa studijního oboru

Vymezení výstupních znalostí a dovedností - všeobecných, odborných a speciálních:

Absolvent tohoto bakalářského oboru získá v průběhu studia rozsáhlý soubor základních znalostí a dovedností z oblasti řeckého jazyka, literatury, historie, filozofie, náboženství, umění a pomocných disciplín. V intenzivním jazykovém kursu si osvojí solidní znalost klasické řečtiny, založenou na teoretických vědomostech z normativní gramatiky a na četbě vybraných děl v originále. Absolvent je tedy schopen porozumět řeckému textu a náležitě jej interpretovat v daném kulturním kontextu. Má přehledné znalosti i v oborech příbuzných, kterým se věnuje v rámci volitelných předmětů, včetně latiny a novořetiny, aktivně ovládá jeden světový jazyk a základy práce s PC.

Kvalifikační připravenost a míra profesní adaptability na podmínky a požadavky praxe: Absolvent tohoto bakalářského oboru získá dobrý přehled o antické řecké kultuře ve všech jejích aspektech včetně znalosti starořečtiny, což mu umožní snadnější orientaci v těchto oborech a jejich další rozvíjení na vysokoškolské úrovni. Vzhledem k tomu, že práce se studijním materiálem klade vysoké nároky na soustředění a přesnost a že řešení odborných problémů není možné bez kombinačních schopností, mohou se absolventi uplatnit na místech, kde jsou takové vlastnosti vyžadovány a ceněny.

1.6. Možnosti uplatnění absolventa oboru

Charakteristika profesí a institucí, kde může absolvent uplatnit získané vzdělání:

Bakalářské studium umožňuje absolventům dobré uplatnění na místech, která vyžadují hlubší historický a kulturní přehled, znalost základů evropské civilizace (včetně znalosti klasické

řečtiny, schopnosti komunikace alespoň v jednom světovém jazyce a práce s PC). Jedná se zejména o uplatnění v široké oblasti kultury a vědy (dokumentační, rešeršní a organizační práce v knihovnách, muzeích, školách, agenturách, státní správě apod.).

Úspěšný absolvent bakalářského studia bude moci pokračovat ve studiu dále v navazujícím magisterském studiu starořečtiny, případně dalších blízkých oborů.

1.7. Významné instituce a knihovny v České republice

1.7.1. Ústavy a fakulty

V České republice se klasická filologie, latina a řečtina, vyučují jako obory na těchto univerzitách (řečtina pouze v Praze a v Brně):

Praha	Ústav řeckých a latinských studií FF UK	http://urls.ff.cuni.cz/
Brno	Ústav klasických studií FF MU	http://www.phil.muni.cz/wuks/
Olomouc	Katedra klasické filologie FF UP	http://www.kkf.upol.cz/
Ostrava	Katedra historie FF OU	http://ff.osu.cz/khi/

Jako povinný, povinně volitelný nebo volitelný předmět se latina/řečtina vyučuje i v rámci jiných oborů, např. filosofie, historie, romanistika, klasická archeologie apod.. Tento typ výuky poskytují nejen výše uvedená pracoviště, ale i jiné vysoké školy, např.:

Praha	Pedagogická fakulta UK	http://www.pedf.cuni.cz/
Praha	Fakulta humanitních studií UK	http://fhs.cuni.cz/
Praha	Husitská teologická fakulta UK	http://www.htf.cuni.cz/
Praha	Evangelická teologická fakulta UK	http://web.etf.cuni.cz/
Praha	Katolická teologická fakulta UK	http://www.ktf.cuni.cz/

dále lékařské fakulty, farmaceutické fakulty, právnické fakulty, některé umělecké vysoké školy atd.

Různé disciplíny vztahující se k vědám o antice a pozdější latinistice se pěstují v různých ústavech Akademie věd ČR, např.

Praha	Kabinet pro klasická studia FÚ AV ČR	http://www.clavmon.cz/
Praha	Filozofický ústav AV ČR	http://www.flu.cas.cz/

1.7.2. Knihovny

ÚŘLS FF UK <http://urls.ff.cuni.cz/>, menu *knihovna*

Na www knihovny jsou pravidelně uveřejňovány knihovní přírůstky. Starší publikace jsou zařazeny v lístkovém katalogu, novější publikace lze vyhledávat v elektronickém katalogu FF UK.

FF UK http://ckis.cuni.cz/F/-?func=find-a-0&local_base=ff
Elektronický katalog všech knihoven FF UK cca od r. 1995, někdy i od dřívější doby, umožňuje zjistit signaturu a knihovnu, v níž je požadovaná publikace umístěna.

UK http://ckis.cuni.cz/F/?func=file&file_name=base-list
Elektronický katalog jednotlivých fakult UK.

UK

http://ckis.cuni.cz/F/8VEJAQRA16U3A9G1L9DKXBPE1AHHPKNSBDN448PVLH7ATJBFDR-78647?func=find-a-0&local_base=cks

Centrální elektronický katalog všech knihoven UK.

NKP <http://www.nkp.cz/>

Národní knihovna

Na domácí stránce NK je i přístup do souborného katalogu českých knihoven, tzv. *Jednotná informační brána* (JIB), a do souborného katalogu evropských knihoven, tzv. *The European Library*, (TIL).

Vlastní adresy těchto katalogů zní:

JIB: <http://www.jib.cz/V?RN=80631653>

TIL: <http://search.theeuropeanlibrary.org/portal/en/index.html>

Kabinet pro klasická studia FÚ AV ČR („Florenc“)

<http://www.clavmon.cz/knihovna/index.htm>

Ustřední knihovna FF MU (Brno)

<http://knihomol.phil.muni.cz/knihovna/aktuality>

1.8. Základy odborné práce

1.8.1 Práce s texty antických autorů a sekundární literaturou

Následující výklad obsahuje stručné shrnutí základních předpokladů studia a odborné práce, z nichž mnohé budou podrobněji vyloženy v dalších oddílech tohoto sylabu. Výchozím předpokladem filologické práce je schopnost pracovat s **originálními texty řeckých (a latinských) autorů**. K tomu slouží solidní zvládnutí gramatiky a lexika daného jazyka a porozumění textům získané při jazykových cvičeních a samostatné četbě. Při školní četbě antických autorů používáme především komentovaná školní vydání, která zejména začátečníkům výrazně usnadní orientaci v textu, příp. pochopení příslušných reálií, a školní slovníky, kde student rovněž může nalézt vysvětlení některých méně snadných míst. Při vlastní odborné práci, tj. během studia při zpracování referátů a diplomových prací, vycházíme ovšem z textově-kritických vydání, která upozorňují na případné různé varianty textu, a využíváme příslušných vědeckých komentářů.

Rychlé seznámení s díly antických autorů mohou zprostředkovat jejich **překlady** do češtiny nebo do jiných národních jazyků. Při odborné práci je však třeba vycházet z jazyka originálu, neboť překlad je vždy interpretací původního textu a nemůže vzhledem k odlišnému kulturnímu kontextu výchozího i cílového jazyka postihnout různé vrstvy originálního znění. To platí i pro překlady filologické, které se pokoušejí co nejvěrněji přiblížit původní text, a tím spíše pro překlady umělecké, jež vedle přesnosti usilují o zprostředkování uměleckého zážitku.

Nedílnou součástí odborné filologické práce je studium **sekundární odborné literatury**, neboť jednotlivé texty byly (a jsou) předmětem vědeckého zájmu badatelů, kteří své závěry publikovali (publikují) formou dílčích statí v časopisech a sbornících nebo v samostatných monografiích. Přehled o relevantních titulech získáváme z bibliografických příruček. Studujeme-li různé práce k určitému tématu, často shledáváme, že jejich závěry se mohou leckdy výrazně odlišovat a protiřečit si. Je to dáno tím, že každý autor i přes snahu o objektivní přístup je svébytnou osobností, která do výkladu často nevědomě promítá svůj subjektivní přístup, který je pochopitelně silně ovlivňován dobou a prostředím, které na badatele působí. Vedle toho na zpracování látky působí rovněž rozdílné metodologické

přístupy. Při četbě sekundární literatury je tudíž důležité uvědomovat si i okolnosti vzniku té či oné studie, kupř. vliv různých ideologií.

Poznatky o antickém světě získáváme při studiu a odborné práci především z přísně odborných statí a monografií. Bez užitku však nejsou ani **populárně-vědné publikace** určené především širšímu okruhu zájemců, kteří nejsou odborníky v daném oboru. Z řady těchto prací mohou získat užitečné poučení i studenti a badatelé pro ty oblasti klasických studií, které nejsou výhradním předmětem jejich odborného zaměření. Je však vždy třeba posoudit konkrétní práci, neboť vedle spolehlivých publikací, psaných zpravidla předními odborníky, kteří chtějí své bádání zprostředkovat širšímu publiku, existují i práce z pera různých popularizátorů vědy, jimž často chybí seriózní vědecká průprava. Takovéto práce jsou zatíženy různě závažnými omyly a nepřesnostmi, které mohou vést k vytvoření zkresleného obrazu dané problematiky. V češtině disponujeme řadou spolehlivých popularizačních prací našich předních odborníků (A. Bartoněk, J. Bouzek, R. Hošek, P. Oliva aj.) i překlady děl světových badatelů. Bohužel zejména od 90. let minulého století vznikla řada překladů, které vinou nekompetentnosti překladatelů i redaktorů zkreslují originál do té míry, že je jeho česká podoba sotva použitelná. Podobně jako knižní monografie lze charakterizovat i využití článků v různých populárně-vědních časopisech, které mají opět různou úroveň.

Moderním médiem, jehož prostřednictvím lze získat mnohé cenné informace o antice, je nesporně internet. V následujícím textu je uvedena řada odkazů na stránky, které mohou uživatelům s užitkem posloužit, avšak – podobně jako u knižních a časopiseckých textů – mají různou úroveň. Spolehnout se lze na internetové stránky vědeckých institucí a universit, sporné mohou být stránky zakládáné soukromými subjekty, jako je kupř. adresa <http://antika.avonet.cz/>, na níž lze vedle správných informací nalézt i mylné údaje (J. Souček, *Antický starověk na internetu: antika.avonet.cz*, in: *Auriga* 49, 2007, s.109-110). Podobně platí i pro nejrozšířenější internetovou encyklopedii http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page, resp. její českou verzi <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/465329-ceska-wikipedie>.

1.8.2. Postup při samostatné odborné práci v rámci studia

Součástí studia je nejen zvládnutí určitého pensa vědomostí, nýbrž také získání schopnosti jejich využití při zpracování samostatných prací, referátů a zejména diplomové práce. Téma práce zpravidla stanoví učitel, ale může při tom vycházet ze zájmů studenta. Student přirozeně základní informace získává od vedoucího dané práce, ale ten jej vede k aktivnímu samostatnému přístupu. Prvním krokem je shromáždění všech dokladů v textech antických autorů, které jsou pro dané téma relevantní, a jejich interpretace. Tu lze ovšem provádět jen na základě znalosti příslušné sekundární literatury, jejíž soupis je třeba si sestavit a příslušná díla prostudovat. Zvláštní pozornost věnujeme zejména novější produkci, v níž zpravidla nalezneme odkazy na starší, ale dosud významné studie. Žádoucí je seznámit se s veškerou literaturou k tématu, avšak v praxi to není vždy možné pro velký počet studií, které se tématu dotýkají, nebo pro jejich nedostupnost. Je třeba se tudíž soustředit především na ty práce, které jsou pro zpracování studie podstatné.

Při formulování textu odborné práce je nutné dodržovat řadu **závažných pravidel**. Každé pojednání vychází z interpretace příslušných pasáží textů antických autorů (i při zpracování řecké problematiky vycházíme často z latinsky psaných pramenů) a ze sekundární literatury. Údaje získané z textů antických i moderních autorů lze buď volně parafrázovat, nebo přímo citovat. Antické texty můžeme citovat v překladu, avšak záleží-li na přesném znění konkrétního místa v případě různých variant textu, je nezbytné citovat v originále. Citace musí být v každém případě zcela zjevně patrná (uvozovky, kurzíva). V obojím případě musíme na zdroje konkrétních údajů vždy odkazovat.

V **odkazech**, které jsou uváděny zpravidla v poznámkách (stručně někdy i přímo v textu), nebývají většinou uváděny celé bibliografické údaje citovaného díla, nýbrž jen základní údaje, které umožní bezpečnou identifikaci zdroje na základě seznamu použité literatury umístěného v závěru studie, v němž jsou úplné bibliografické údaje.

V případě **vydání textů antických autorů** se používá ustálených citací vyjádřených zkratkami, jež pro řecké texty nalezneme v řecko-anglickém slovníku Liddell-Scott-Jones (LSJ), pro latinské texty ve slovníku *Thesaurus linguae Latinae*. Tyto zkratky však nejsou vždy zcela důsledně dodržovány, kupř. při citaci z Thukýdídových *Dějin* se místo zkratky *Th.* uváděné v LSJ často setkáme se zkratkou *Thuc.*, která je zřetelnější. Kromě zkratky díla musíme přesně uvést konkrétní místo v textu, přičemž konkrétní způsob citace není u všech autorů zcela jednotný. Platí zde ustálené konvence, s nimiž je třeba se seznámit při práci s textem příslušného autora. Kupř. jednotlivá Platónova díla jsou rozčleněna na oddíly označované římskými číslicemi, avšak citují se podle stránek prvního vydání, které roku 1578 pořídil Henricus Stephanus – citace Pl., *Smp.* 187 C znamená, že jde o 187. stránku, 3. odstavce Stephanova vydání dialogu *Symposion*. Stránky a odstavce původního vydání, které se zpravidla neshodují s paginací novějších vydání, jsou uvedeny po straně textu. U prozaických textů zpravidla uvádíme knihu, kapitolu a paragraf citovaného místa, např. pro Hérodota: Hdt. VI,92,2.

U básnických děl závisí konkrétní způsob citace na jejich charakteru. Při odkazu na text v úplnosti uvádíme číslo zpěvu a verš(e), v případě Homéra *Od.* II,432, resp. jen verše (Hes., *Op.* 523 n., tj. Hésiodos, *Práce a dny*, verš 523 a verš následující) či konkrétní dílo z rozsáhlejší sbírky (Pind., *Ol.* II,95 nn., tj. Pindarův druhý *Olympijský zpěv*, verš 95 a verše následující).

Obvykle antické texty citujeme výše uvedeným způsobem, avšak v případě míst, jejichž čtení je sporné a v různých vydáních se liší, je třeba uvádět i jméno vydavatele i to, kolikáté vydání jsme použili, neboť starší vydání mohl buď původní vydavatel či jeho následovníci upravit v souladu s novějšími poznatky (kupř. na základě nově objevených papyrových fragmentů).

V případě děl dochovaných jen ve zlomcích, ať už prozaických či básnických, citujeme podle **vydání zlomků**, které často uvádíme zkratkou - odkaz FGGrHist 1 F 305 směřuje k rozsáhlému vydání zlomků řeckých historiků, které pořídil F. Jacoby (*Die Fragmente der griechischen Historiker*. Berlin 1923 -). Jednotliví historici jsou v něm označeni pořadovým číslem (1 = Hekataios) a zlomky jsou průběžně číslovány (F 305). Kromě toho vydání uvádí také antická svědectví o daných autorech (testimonia, označená zkratkou T).

Ustálené zkratky užíváme také při citování souborů neliterárních pramenů, kupř. epigrafických, či slovníků a encyklopedií (srv. níže).

V závěru každé odborné studie musí být seznam použité literatury, který zahrnuje seznam primární literatury, tj. vydání antických autorů, příp. vydání nápisů, papyrů apod., a seznam **sekundární literatury**, vše řazené abecedně.

V případě sekundární literatury musí **bibliografické údaje** zahrnovat tyto položky: v případě monografie jméno autora (křestní jméno často jen ve zkratce), titul knihy, místo (někdy i vydavatelství) a rok vydání, příp. které vydání je citováno. V případě článku v časopise jméno autora, název článku, jméno časopisu (často ve zkratce podle soupisu v bibliografické příručce *L'Année philologique*), ročník a rok vydání a stránky. V případě stati ve sborníku jméno autora, název stati, vydavatele sborníku, název sborníku, místo (resp. nakladatelství) a rok vydání a stránky.

Tyto úplné údaje uvádíme zpravidla v soupisu bibliografie na konci studie. V poznámkách, jak již bylo řečeno, uvádíme zkrácený odkaz, kupř. Canfora 2001, str. 517

nn., který odkazuje k úplnému bibliografickému údaji: Canfora, L. 2001: *Dějiny řecké literatury*. Praha (KLP – Koniasch Latin Press).

Nedílnou součástí odborného textu je **poznámkový aparát**, do něhož vedle již zmíněných odkazů na prameny a sekundární literaturu zahrnujeme upozornění na problémy, které s hlavním tokem výkladu souvisejí jen volně, uvádíme zde odlišná stanoviska jiných badatelů, příp. polemiku s nimi, detaily, jejichž zařazení do hlavního textu by bylo rušivé, či delší citace blíže objasňující teze výkladu.

2. GRÉCISTIKA JAKO VĚDECKÁ DISCIPLÍNA

2.1. Grécistika a klasická filologie

Odborné zkoumání i studium latinského a řeckého jazyka antického období a jimi psaných literatur (řecká a římská literatura) je často označováno společným pojmem klasická filologie. Toto označení vzniklo v prostředí německých filologických studií v rámci široké oblasti zájmů o antiku v 19. století. Označení „klasický“ má svůj původ v římském výrazu pro příslušníka třídy nejbohatších občanů (*classicus*), znamenajícím tedy v přeneseném významu „prvotřídní“. Ve středověkém školském prostředí byli jako *classici* označováni ve škole čtení starověcí autoři, později přešlo toto označení na „klasické jazyky“ latinu a řečtinu, s idealizujícím povýšením hodnot antické kultury vůči stavu současnému. Dnes si tento historicky vzniklý pojem ponechává jistou tradici „klasičnosti“, především však odlišuje filologii řeckou a latinskou od filologií jiných, zvl. moderních.

Vědní specializací už v 19. století vznikly (a zčásti se od klasické filologie osamostatnily) i další disciplíny, které se zabývají problematikou antické kultury a epochy (doba 8. stol. př. n. l. – 5. stol. n. l.). Dohromady je označujeme jako **vědy o antickém starověku** (něm. označení *Alttertumswissenschaften*, angl. *classical studies*, příp. *classics*, franc. *les études classiques*), případně v jistém zúžení jako „klasická studia“.

2.2. Systém věd o antickém starověku

Během vývoje bádání o antice se konstituovala celá řada disciplín, orientovaných na speciální oblasti zájmu, majících své cíle a pracujících vlastními metodami a technikami. Jsou to disciplíny pro sebe více méně autonomní, neexistuje však mezi nimi žádná propast, nýbrž je charakterizuje řada forem závislosti; každá je pro sebe „hlavní“ a každá může být „pomocná“ pro kteroukoliv jinou. Všechny směřují k jednomu společnému cíli, jímž je poznávání, výklad a pochopení antické kultury v její komplexnosti historické, duchovní a materiální a v její působnosti v pozdějších obdobích až do současnosti. Tyto disciplíny lze pro přehlednost představit v určitém systému, který má jistý historicko-genetický základ a odráží také zastoupení těchto disciplín ve studijním plánu oboru řečtina.

Hlavními disciplínami, ke kterým se ostatní v určitých ohledech vždy vztahují, jsou:

- klasická filologie
- antické dějiny
- klasická archeologie.

Tyto disciplíny lze také nazvat sousedními.

Klasická filologie má širokou sféru řeckou (grécistika) a latinskou (latinistika).

Jejich předmětem zájmu je vždy **jazyk a text**.

Mezi **základní disciplíny** klasické filologie patří:

- (staro)řecká lingvistika a latinská lingvistika se speciálními obory

- dějiny řecké literatury a římské literatury.

Ke klasické filologii lze přiřadit i **světonázorové disciplíny**, tj. **antickou filosofii** a **antické náboženství a mytologii**, jejichž textová interpretace filologická předchází nebo provází zkoumání filosofická či religionistická. Stejně nedílnou součástí klasické filologie, či věd o antickém starověku, jsou **dějiny starověké vědy**: matematiky, lékařství, geografie, astronomie, gramatiky, fyziky aj.

Podle tradičního členění lze jako **vedlejší disciplíny** klasické filologie označit obory bádání, které se důkladně věnují dílčím jevům, principům a formám literární tvorby: **rétorika, poetika, metrika, dějiny antického divadla** (které jsou ovšem i součástí teatrologie). K takovému „vedlejšími disciplínám“ můžeme přiřadit i např. dějiny sportu v antice, dějiny hudby antických společností apod., přičemž označení „vedlejší disciplíny“ je třeba chápat jako důsledek původně filologicky orientované filologie, které nijak nepopírá zásadní důležitost tohoto bádání.

Za **základní pomocné disciplíny** považujeme speciální vědy, které se zabývají prostředky k zachycení či rekonstrukci textu, problematikou počítání času, měřením a měrnými jednotkami, nebo speciálními metodami primárně zpracovávají pramenný materiál. Jejich základní důležitost vyplývá z toho, že jsou pomocnými disciplínami pro všechny ostatní vědní obory. Jsou to: **řecká a římská epigrafika, papyrologie, antická numismatika, antická chronologie, antická metrologie, historická geografie a antická paleografie**. Nejvýznamnější základní disciplínou klasické filologie je však **textová kritika a ediční technika**.

Vedle těchto základních (pomocných) disciplín existují další speciální disciplíny, které můžeme označit za **vedlejší** (kupř. prosopografie) a **sousední** (kupř. mykénologie, byzantologie, egyptologie).

2.1. Zpochybnění tradičního členění a nové přístupy

Toto výše uvedené tradiční členění disciplín o antickém starověku lze nicméně samo považovat za „klasické“. Už od konce 19. století se totiž tento katedrový pořádek hlavních, vedlejších, sousedních či pomocných disciplín ve své téměř železné koherentnosti rozpadá, neboť se ukazuje, že mnohé disciplíny považované za vedlejší či sousední mají ústřední význam pro porozumění antické kultury jako celku, jinými slovy, pojem „středu“ je spíše iluzorní: za samotný střed totiž můžeme, v souladu s tradicí, chápat celek dochovaných starých textů, ústřední otázkou ale zůstává: jak jim rozumět?

Otázka rozumění – porozumění - interpretace, resp. způsobů četby či výkladu se tak v posledním století stává gravitačním středem klasických, ale i jiných studií, a poukazuje na komplexnější a sofistikovanější strategie výkladu a rozumění, spojené s řadou filosofických, antropologických, literárně-teoretických, estetických či religionistických škol a hnutí.

Stejně jako se rozšiřuje metodologický akční rádius klasických studií, rozšiřuje se i jejich dosah, či spíše **zakotvení historicko-geografické**: bez indoevropského základu dnes není možné přistupovat nejen k historické gramatice řečtiny, ale ani k teoretickým otázkám po původu řeckých metrických struktur, po charakteru řecké „básnické řeči“ či po povaze řeckého panteonu (srov. zakládající práce Meilletovy, později např. studie P. Thiemeho, M. Duranteho, C. Watkinse a dalších). Podobné důležitosti ale nabývá i zkoumání blízkovýchodních a mediteránních kultur, kde analogie, stejně jako rozdíly mezi jednotlivými kulturně rozličně ustrojenými společnostmi představují předmět zkoumání prvořadě důležitosti; metoda strukturální komparace, spíše než metoda ryze hermeneutická, tu hraje ústřední roli.

Zkoumání klasického, řecko-římského světa se však nezastavuje na hranici společného indoevropského genetického základu či strukturální podobnosti egejsko-mediteránního světa; k ústřednímu **prolomení jisté sebestřednosti klasických studií** dochází koncem 19. a počátkem 20. století v souvislosti se změnou intelektuálního ovzduší, neoddělitelně spjatou s postupným odkrýváním jiných teritorií, která zpřístupnila evropská koloniální expanze; ukazuje se, že tzv. člověk primitivní (termín Lévy-Bruhlův) má s Řekem doby archaické či klasické společného více, než by se dalo na první pohled očekávat. Je nicméně příznačné, že mnozí klasičtí badatelé si to odmítali připustit: „Klidně uznávám za jeden z nedostatků ve svém historickém vzdělání, že jsem až dosud nenašel čas, abych se podrobněji zabýval problematikou primitivních Američanů, Afričanů a Australanů“, argumentuje r. 1895 klasický filolog E. Meyer v polemice s Erwinem Rohdem po vydání jeho knihy *Psyche*. S podobnou „klasickou“ hrdostí ale píše ještě téměř o 40 let později jeden z nejuznávanějších německých filologů „tradiční“ školy U. von Wilamowitz-Moellendorff: „Nikdy jsem nevěděl, co znamenají slova jako tabu, totem apod.“

Tato povýšenost se nicméně postupně stává luxusem, který si klasičtí filologové nemohou, a většinou ani nechťejí dovolit. Už v r. 1910 vychází v Heidelbergu v německém překladu péčí R. R. Margetta soubor článků *Anthropology and the Classics*, obsahující studie emblematického zaměření, jako byla např. Myresova stať o Hérodotovi, Murrayova o archaické epice, Evansova o vzniku písma. Dalším slavným badatelem, který pokračoval v linii vyznačené **antropologickými přístupy**, byl E. R. Dodds (jeho proslulá práce *Řekové a iracionálně* se zaměřuje na do té doby spíše opomíjené složky řeckého náboženského a vůbec citového života, autor poukazuje mj. na thrácké kořeny řecké religiozity a hledá paralely dokonce u praktik sibiřských šamanů).

Řecký člověk, jako člověk všech archaických společností, je totiž *homo religiosus*, a žádná ze sfér jeho života není tohoto rozměru prosta; odtud důležitost religionistických i obecně antropologických přístupů pro oblast klasických studií. Na obranu „tradiční“ filologie je třeba říci, že i ona si toho byla dobře vědoma, jinak by se celý uvedený systém věd o antickém starověku (*Altertumswissenschaften*) nemohl vůbec vyvinout; přesto však její nástroje i její akční rádius musely být zcela odlišné, pokud také komparativní materiál, který měla k dispozici, stejně jako její metodický arzenál, měly ráz podstatným způsobem limitovaný.

Mohutný impuls pro zkoumání zvláště na poli mýtu, mytologie a tzv. mýtického myšlení znamenal kromě uvedených obecně antropologických přístupů zvláště **přístup strukturalistický**, představený zejména v dílech C.- L. Strausse, přestože i on je v mnohém zavázán svým předchůdcům, ruské a české strukturalistické škole, která rozvinula svůj myšlenkový potenciál v desetiletích před druhou světovou válkou (Jakobson, Propp, Mukařovský, Wellek, Warren a další). **Řecký mýtus**, pro řeckou společnost fenomén zásadní důležitosti, je od té doby podrobován výkladovým principům, které ukazují jak jeho zakotvenost ve všeobecných percepčních i konstrukčních schématech, tak jeho jedinečnost ve srovnání s mýtickým myšlením jiných kultur: tak G. Dumézil se soustředil na zkoumání indoevropského základu řecké, římské i keltské mytologie a náboženského života, M. Eliade provedl velkolepý pokus o zmapování náboženského myšlení různých světových kultur, stejně jako jiným směrem zacílené zkoumání mýtických obrazů i struktur ve svém *Traité d'histoire des religions*; v dalších pracích se soustředil na vnímání i strukturaci času v archaických kulturách včetně kultury řecké. Z jiné strany je mýtus opakovaně uchopován **jungiánskou psychologií** (spolupráce Jung – Kerényi), další přístupy nacházíme představeny v pracích W. F. Otta, G. S. Kirka, E. Csapa, M. L. Westa, R. Segala, M. Detienna a j.

Široká sféra **řeckého náboženství** byla opakovaně podrobována zkoumání ve vztahu k dalším ústředním kategoriím náboženského života (přístup ritualistické cambridgeské školy z počátku 20. století – J. Harrison, J. Fontenrose, F. M. Cornford; novější genderové přístupy

představují zvláště F. Zeitlin, P. Schmitt Pantel aj.; předložit ucelený pohled na řecké náboženství, a to zvláště skrze jeho zakotvení ve společenských strukturách, se pokoušejí W. Burkert, S. Price, L. Bruit Zaidman, J. V. Muir a další, divadlo v jeho založení rituálně-svátečním zkoumají P. Easterling, C. Sourvinou-Inwood ad.). Další otázky otevírá kulturně-antropologický přístup V. Turnera, M. Douglas, C. Geertze a dalších.

Řecké filosofické a politické myšlení a historie antické vědy představují další sféru tradičních *Altertumswissenschaften*, stejně tak ale tvoří nedílnou součást svých vlastních disciplín, tj. filosofie, politologie a historie i teorie vědy, resp. metafyziky, epistemologie atp. Dvacáté století přineslo v tomto ohledu řadu zásadních syntetických přehledů (např. Guthrieho *History of Greek Philosophy*, von Fritzovy *Grundprobleme der Geschichte der antiken Wissenschaft*, přehled presokratovské filosofie od badatelů Kirka, Ravena, Schofielda či E. Husseye, práce A. Graesera, A. A. Longa, J. M. Rista, D. Sedleyho, J. Barnese a dalších); inspirativní byly přístupy Gadamerovy, Beierwaltesovy či E. von Ivánky, věnující se mj. recepci a dalšímu rozvíjení myšlenek řecké filosofie v pozdějších obdobích, stejně jako práce Hadotovy či Festugièreovy. Po dlouhou dobu relativně pevné hranice mezi literaturou, filosofií a mýtem jsou zpochybňovány v pracích řady badatelů (Vernant, Schadewaldt, Detienne aj.), stejně jako je poukazováno na důležitost kulturních a společenských struktur i mechanismů pro vývoj řeckého filosofického i vědeckého myšlení (Havelock, Assmann a d.). Mnohého bylo také dosaženo např. při komparaci s čínským kulturním světem, který antika po dlouhá staletí, na rozdíl od Indie, neznala (srov. práce G. E. R. Lloyda na poli antické vědy), a vůbec při zkoumání archaických kultur jako takových (práce egyptologa Assmanna, práce van Setersovy, Rüsenovy aj.). Nové impulzy, byť mnohými nahlížené jako ambivalentní, přinášejí také práce filosofů, jejichž původní specializací není klasická filologie ani filosofie, zvláště díla Derridova a Foucaultova.

K podstatné změně pak dochází během 60. let minulého století v souladu s obratem k **literární teorii**, který zasáhl a ovlivnil řadu společenskovědních disciplín. Jak podotýká Fowler: „Jedním z nejnápadnějších rysů intelektuálního života dvacátého století byla pozornost věnovaná literární teorii, zejména od 60. let.“ (srv. oddíl o řecké literatuře)

Přesto však klasická filologie jakožto tradiční věda se svou pevně ustavenou metodologií zaujímá vůči novým metodologickým trendům i výkladovým strategiím stanovisko zhusta velmi zdrženlivé, ne-li přímo obranné; John Peradotto hovoří v této souvislosti výslovně o jejích „zákopových pozicích“, které shrnuje následovně: vnímání jazyka jako pouhého nástroje autonomního subjektu; epistemologicky naivní realismus spojený s chápáním jazyka jako reprezentace věcí; hluboké podezření vůči „nevědomému významu“; víra v „objektivní“ interpretaci minulosti a „mýtus“ nezaujaté vědy.

Takového přístupu jsme svědky např. v editorialech *American Journal of Philology* z roku 1987, kde čteme tuto více než jasnou charakteristiku vlastního směřování: „*AJPh* je stále ‘filologický’ v tom smyslu, že je zaměřen na jazyky a texty... I když bude *AJP* vždy mít zájem o určité druhy literární a filosofické interpretace, důraz je stále kladen na důsledně vědecké metody... *AJPh* nebude publikovat články na literární témata, které jsou primárně hodnotící, ani články na filosofická témata, které jsou primárně spekulativní. Články o antické filosofii jsou samozřejmě vítány, ale musí být založeny na textu.“ Vyostřené stanovisko úvodníku podnítilo vznik sborníku *Classics: Discipline and Profession in Crisis?* (ed. Culham, P., Edmunds, L. New York - London 1989), který reflektuje možnost i oprávněnost výše uvedených přístupů, ve vztahu k tradiční metodologii, na poli klasických studií.

Druhou reakci pak představuje obezřetnost vůči přístupům, které už nyní lze označit přímo jakožto „teoretickou či kritickou módu“; takové reakce jsme svědky pro změnu v editorialech třetí řady časopisu *Arion* (1,1 / 1990): *Arion* si zde vytyčuje cíl plavat proti hlavnímu proudu skrze „vzdorování extrémům konvenční filologie a kritické módy, do kterých byla profese nyní polarizována“. Z čeho byla dřív obviňována filologie, tj. z odtržení

literatury od života, je prý nyní tématem většiny literární teorie. „Není třeba dodávat, že filologický a teoretický žargon je vyloučen; styl, který je přirozený, živý, zábavný a individualistický, je bytostně naším cílem.”

Shrňme: klasické bádání je dnes - i přes svou částečnou konzervativnost, jež zřejmě prýští ze samotné povahy jeho předmětu, nebo přinejmenším ze způsobu, jak jej řada badatelů nahlíží - neseno a určováno mnoha rozdílnými prizmaty; v řadě prací nebývá určitá metoda použita v čisté a úplné podobě, nýbrž je nedogmaticky vybrán některý z jejích prvků, případně je zkombinován s přístupy jinými, a to v maximální snaze o uchopení fenoménů starověkého světa v jejich komplexnosti.

Všeobecná literatura:

Graf, F., *Einleitung in die lateinische Philologie*. Stuttgart - Leipzig 1997.

Nesselrath, H.-G., *Einleitung in die griechische Philologie*. Stuttgart - Leipzig 1997.

Riemer, P. – Weissenberger, M. - Zimmernamm, B., *Einführung in das Studium der Gräzistik*.

München 2000, str. 52-81

Culham, P. - Edmunds. L. (eds.), *Classics: Discipline and Profession in Crisis?* New York - London 1989

Hallett, J.P. - T. Van Nortwick, T. van (eds.), *Compromising Traditions: The Personal Voice in Classical Scholarship*. London – New York 1996

Kalivoda, J., *Internet a klasická filologie*, in: Auriga – ZJKF 41, 1999, str. 51-64

2.4. Řecký jazyk jako předmět studia

Studiem antických jazyků se zabývají (staro)řecká lingvistika a latinská lingvistika, které sledují jazyk z hlediska systémového (normativní gramatika), nebo vývojového (historická gramatika). V oblasti řečtiny je zvláštní disciplínou dialektologie, v latinské lingvistice se zkoumají např. vrstvy jazyka. Poznamenejme, že v studijním programu je „normativní řečtinou“ literární attičtina, „normativní latinou“ literární latina klasického (Ciceronova) období.

Řečtina, přesněji řečeno starořečtina, je jazyk, kterým hovořili Řekové neboli Helénové, jak sami sebe nazývali, ve starém Řecku. Stejně jako většina evropských jazyků patří řečtina k jazykům indoevropským, avšak na rozdíl od jazyků italských, germánských, slovanských apod. (jazyky **genotypické**) stojí na úrovni samostatné větve osamocena, podobně jako arménština nebo albánština (jazyky **monotypické**).

Termínem "starořečtina" bez bližší specifikace se většinou míní attické nářečí, jež ve skutečnosti představuje jen jednu z **variet** řeckého jazyka. Attičtina ovšem dosáhla, zejména v tzv. klasickém období (Periklés 500-429), spojeném s mocensko-politickým rozmachem Athén a se vznikem nejzávažnějších děl řecké prózy a dramatu, tak vysoké kulturní prestiže, že se stala základem pro pozdější výuku starořečtiny. Učebnice a gramatické příručky starořečtiny, které nesou ve svém názvu termín (*staro*)řečtina nebo *klasická řečtina*, se vztahují k attickému dialektu, pokud není uvedeno jinak. Odborně vzato však termín *starořečtina* (*Altgriechisch, Ancient Greek, grec ancien*) představuje abstrakci a odpovídá souhrnu všech variet v antickém období.

Osvojení si znalosti řeckého jazyka je předpokladem pro studium literatury, historie i dalších disciplín, neboť znalost řečtiny nám umožňuje pracovat s dochovanými texty v originále a nespoléhat se jen na (nutně subjektivní) překlady. Na druhé straně ale řecký jazyk sám o sobě může představovat předmět studia, a to z nejrůznějších hledisek. Lze zkoumat různé fonologické, morfologické i syntaktické aspekty řečtiny, a to jak z hlediska

synchronního, tak i z hlediska diachronního (vývojového), lze zkoumat jednotlivé dialekty literární i neliterární jako svébytné celky nebo studovat proměny určitého jazykového jevu v různých dialektech, lze srovnávat řečtinu s jinými indoevropskými jazyky a zkoumat její vývoj od indoevropského prajazyka až k současné novořečtině.

2.4.1. Řecká gramatika

Řecká gramatika zahrnuje zejména ve své normativní (preskriptivní) podobě tři základní oblasti:

- fonetiku a fonologii
- morfologii
- syntax

2.4.1.1. Fonetika, fonologie a výslovnost řečtiny

Fonetika je zaměřena na popis artikulace všech zvuků, které mohou řečové orgány vyprodukovat. Klasifikuje je na základě objektivních kritérií artikulačních, akustických a percepčních. **Fonologie** zkoumá způsoby využívání zvukového materiálu v jazyce, a to z funkčního hlediska (které hlásky jsou schopny rozlišit význam a které představují pouze výslovnostní varianty, např. apikální a uvulární [r]). Konkrétní fonetickou realizaci jsme schopni rozlišit ve starořečtině jen do určité míry, většinou se pracuje s fonémy.

Z hlediska výuky je však důležitá zejména výslovnost řečtiny. **Výslovnost řečtiny** se v průběhu vývoje neustále měnila, podobně jako se mění výslovnost v jiných jazycích. Výslovnost dnešní řečtiny je blízká výslovnosti řečtiny koncem hellénistického období, ale od výslovnosti klasické řečtiny se značně liší, např. (*kai* [kje], *feugó* [fěvgo], *hélios* [iljos], *chaire* [chjére]). Je třeba si uvědomit, že vývoj řeckého jazyka je mnohem delší než vývoj kteréhokoli jiného indoevropského jazyka, téměř 3500 let, z toho jenom antické (a mykénské) období zabírá více než 1500 let, tj. déle než historie českého jazyka. Vzhledem k tomuto dlouhému vývoji a protože se samozřejmě nedochovaly žádné autentické záznamy řecké výslovnosti, dovidáme se o výslovnosti starořečtiny v klasickém období jen zprostředkovaně, např. z (nedokonalých) fonetických popisů řeckých gramatiků, nebo z druhotných pramenů, např. ze způsobu psaní zejm. nevzdělaných písařů, kteří znali jen nedokonale tradiční ortografická pravidla.

Ve střední a západní Evropě byla ve středověku znalost řečtiny prakticky nulová. Zájem o řečtinu vzrostl zejména s příchodem byzantských učenců do Evropy po pádu Konstantinopole (r. 1453). Jejich výslovnost klasické řečtiny se však lišila od výslovnosti evropských učenců, protože na ni aplikovali výslovnost svého mateřského jazyka, tj. byzantské řečtiny, která byla blízká dnešní novořecké výslovnosti. Zpočátku byla v Evropě tato nová výslovnost přijímána a označována buď podle svého zastávce a propagátora *Johanna Reuchlina* jako *pronuntiatio Reuchliniana* nebo podle charakteristické výslovnosti grafému η [i] jako tzv. *itacismus*. Přesto však nesoulad mezi oběma způsoby výslovnosti vedl k pokusům o rekonstrukci klasické řecké výslovnosti. Základní pravidla rekonstruované řecké (a latinské) výslovnosti stanovil významný humanista **Erasmus Rotterdamský**. *Erasmovská výslovnost* (*pronuntiatio Erasmiana*), nazývaná také *étacismus* podle výslovnosti grafému η [ē], se postupně rozšířila do celé Evropy (kromě Řecka). Nebyla však aplikována přesně a jednoznačně, neboť do ní pronikaly prvky výslovnosti národních jazyků.

Literatura k výslovnosti řečtiny:

Základní informace o výslovnosti řečtiny jsou součástí každé řecké gramatické příručky (viz níže *Morfologie a syntax*).

Allen, W.S., *Vox graeca*. Cambridge 1968, ³1987

Hesseling, D.C. – Pernot, H., *Erasme et les origines de la prononciation érasmienne*, in: REG 32, 1919, str. 278-301.

Erasmus Rotterdamský, *De recta Latini Graecique sermonis pronuntiatione*. Basel 1528.

2.4.1.2. Morfologie

Morfologie (tvarosloví) se zabývá studiem slovních druhů a jejich gramatických kategorií. Zkoumá gramatické morfémy (kořeny, prefixy, sufixy apod.) a slovní tvary (skloňování jmen = deklinace, časování sloves = konjugace, stupňování adjektiv a adverbii) z hlediska jejich formy a funkce. Studuje jejich podobnost a vytváří paradigmata, která zachycují všechny tvary daného slova (flexe). *Flexe* se projevuje u tzv. ohebných slovních druhů, zatímco neohebné slovní druhy mají jen jeden tvar (kromě příslovci). O dělení slov na slovní druhy se pokoušeli badatelé již v antice, nejdále pokročili stoikové. U ohebných slovních druhů se liší jednotlivé kategorie, např. u substantiv rod, číslo a pád, u sloves osoba, číslo, čas, slovesný způsob a rod (diatzeze).

K morfologii se někdy řadí i **slovotvorba**, gramatická disciplína, která se zabývá studiem procesu tvoření slov, zejména s ohledem na lexikální (slovotvorné) morfémy. Jejimi základními postupy jsou odvozování (derivace) a skládání (kompozice).

2.4.1.3. Syntax

Syntax (skladba) zkoumá a klasifikuje vztahy mezi slovy ve větě a mezi větami v souvětí. Při popisu syntaxe se uplatňují různé přístupy, např. ‘klasický’ přístup (větněčlenský rozbor používaný na našich středních školách), strukturní přístup americké školy (Bloomfield – rozklad na tzv. bezprostřední složky) a z něho vycházející přístup transformačně generativní (Chomsky), přístupy založené na valenční teorii (s centrální rolí predikátu) apod. V řeckých gramatických příručkách se objevuje především ‘klasický’ způsob klasifikace větních členů a vedlejších vět, ovšem s ohledem na praktické zaměření učebnic se využívá jen terminologického aparátu, teoretickým rozborům není věnována žádná pozornost. Novější syntaktické příručky se při klasifikaci vedlejších vět (i jiných oblastech) inspirovaly různými prvky valenční teorie (Rijksbaron, Muchnová, Basile, Crespo).

Gramatické příručky starořečtiny obvykle obsahují výklad všech tří složek, fonologicko-fonetické, morfologické (často včetně slovotvorby) i syntaktické. Všimněme si, že ve starších či školních příručkách se hovoří o *hláskosloví* (Lautlehre) a že učebnice jsou označovány jako gramatiky *řečtiny*, nikoli *starořečtiny*. Některé příručky jsou zaměřeny pouze na syntax.

Literatura k řecké gramatice:

Niederle, J. – Niederle, V. – Varcl, L., *Mluvnice řeckého jazyka*. Praha 1974 (nebo pozd. vyd.)

Muchnová, D., *Souhrn starořecké gramatiky*. Praha 2000, ²2008

Bornemann, E. - Risch, E., *Griechische Grammatik*, Frankfurt/M -Berlin-München 1973

Lukinovich, A. – Rousset, M., *Grammaire du grec ancien*. Geneve 1989, 1994

Bertrand, J., *Nouvelle grammaire grecque*. Paris 2002

Smyth, H. W., *Greek Grammar*. Revised by G. M. Messing. Cambridge, Mass. 1976

Rijksbaron, A., *The Syntax and Semantics of the Verb in Classical Greek*. Amsterdam ³2002

- Muchnová, D., *Syntax klasické řečtiny*. Praha 2004
- Bartoněk, A., *Řecko-latinská syntax v evropském kontextu*. Brno 2008
- Kühner, R., *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache*. I,1-2 *Elementar- und Formenlehre*, přeprac. F. Blass, Hannover 1890; II,1,2, *Satzlehre*, přeprac. B. Gerth, Hannover 1898, 1904; Calder, W. M., *Index locorum*. Darmstadt 1965
- Schwyzler, E., *Griechische Grammatik* I. München 1939; Schwyzler, E. - Debrunner, A., *Griechische Grammatik* II. München 1950; Georgacas, D.J., *Register*; Radt, F. - Radt, S., *Stellenregister*. München 1971
- Basile, N., *Sintassi storica del Greco antico*. Bari 2001
- Crespo, E. – Conti, L. – Maquieira, H., *Sintaxis del Griego Clásico*. Madrid 2003
- Meier-Brügger M., *Griechische Sprachwissenschaft*, I: *Bibliographie – Einleitung - Syntax*, II:
Wortschatz – Formenlehre – Indizes. Berlin 1992 (anotovaná bibliografická příručka)
- Grepl, M. – Karlík, P., *Skladba češtiny*. Olomouc 1998
- Karlík, P. et al., *Příruční mluvnice češtiny*. Praha 1995
- Daneš, F. – Hlavsa, Z. (red.), *Mluvnice češtiny*, III: *Skladba*. Praha 1987
- Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.), *Český encyklopedický slovník*. Praha 2002

Internetové zdroje k řecké gramatice:

– na portálu Perseus:

Smyth, H. W., *Greek Grammar*.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text.jsp?doc=Perseus:text:1999.04.0007>

Gildersleeve, B.L., *Syntax of Classical Greek*.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text.jsp?doc=Perseus:text:1999.04.0074>

Goodwin, W.W., *Syntax of the Moods and Tenses of the Greek Verb*.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text.jsp?doc=Perseus:text:1999.04.0065>

R. Kühner, R. – Blass, F., *Ausführliche Grammatik der Griechischen Sprache*. Ibraguimov.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text.jsp?doc=Perseus:text:1999.04.0019>

Většinu z těchto příruček je možno si stáhnout do počítače z portálu Textkit:

<http://www.textkit.com/>

2.4.1.4. Další lingvistické disciplíny

Zkoumání jazyka se věnují i některé další disciplíny. **Lexikologie** se věnuje zkoumání lexikálního subsystému jazyka (lexikonu) z hlediska formy, významu i užívání lexikálních jednotek (lexémů). Má blízko na jedné straně k slovtvorbě (viz výše) a na druhé straně k **lexikografii**, která se zabývá teorií i praxí tvorby slovníků a bývá někdy pokládána za aplikaci lexikologie. O různých typech slovníků bude pojednáno v příslušné kapitole.

K vedlejším jazykovým disciplínám patří tradičně **stylistika** a **rétorika**, které se zabývají jazykovým územím, a **historiografie lingvistiky**, jejímž předmětem je zkoumání vzniku a vývoje lingvistiky jakožto vědní disciplíny. Důležitou jazykovou disciplínou je **řecká dialektologie** a disciplíny, zabývající se **vývojem řeckého jazyka** a srovnávací a **historickou gramatikou řečtiny**.

2.4.1.5. Řecké dialekty a dějiny řeckého jazyka

Jako jednotný jazyk řečtina ve starověku prakticky neexistovala, stejně jako se starověké Řecko nikdy nestalo politicky jednotným státem: řecká společnost byla multidialektální.

Jednotlivá řecká nářečí jsou dochována buď literárně (pak se často hovoří o spisovné attičtině apod.) a/nebo epigraficky (v nápisech, jako tzv. epichorické dialekty). Při klasifikaci dialektů se uplatňují především dvě hlediska: chronologické a geografické.

Z **chronologického** hlediska se rozlišují v předantickém a antickém období tři etapy:¹

Mykénské období (1600-1100 př. Kr.) charakterizované existencí mykénského dialektu, jehož doklady jsou zaznamenány v slabičném lineárním písmu B na hliněných tabulkách. Doklady mají charakter úředních záznamů a pocházejí z let 1350 - 1200 př. Kr. z Knóssu na Krétě, z Mykén a Pylu na Peloponnésu a z Théb ve středním Řecku. Přes vcelku jednotný charakter mykénštiny se do tohoto období kladou *zárodky nářeční diferenciaci*.

Období nářeční diferenciaci (1100-350 př. Kr.). V následujících "temných" staletích (asi 1100-800 př. Kr.) a v archaickém období (800-500 př. Kr.) dochází vlivem geografických, etnografických a politických faktorů postupně ke geografické nářeční diferenciaci, která je ukončena v klasickém období (500-350 př. Kr.). Zapomenuté lineární písmo B nahradila hlásková abeceda, vytvořená na základech převzatého a upraveného souhláskového foinického písma. První alfabetské doklady (nápis na vázách) pocházejí z konce 8. st. př. Kr. (cca 740). Do období nářeční diferenciaci spadá rozkvet řeckého písemnictví a kultury vůbec. *Počátky různých koiné* (stírání místních rozdílů a vytváření nadnářečních jazykových útvarů).

Období hellénistické a římské (350 př. Kr. - 529 po Kr.). Od 4. st. př. Kr. dochází k postupnému stírání nářečních rozdílů a k formování relativně jednotného jazyka (interdialektu) – *hellénistické koiné*, jehož základem se stal attický dialekt s prvky dialektu iónského. K rozšíření koiné přispělo vítězné tažení Alexandra Makedonského do vzdálených oblastí v Asii, jež přineslo do východních zemí vliv řecké civilizace a jejich kulturní sjednocení. V koiné se dochovaly tisíce neliterárních papyrů (dopisy a dokumenty; 4. st. př. Kr. – 6. st. po Kr.). V koiné psali např. Polybios (200 - 120 př. Kr.), Diodóros Sicilský (1. st. př. Kr.) Strabón (64 př. Kr. - 19 po Kr.), Pausaniás (2 st. po Kr.) a je jí sepsán i *Nový zákon*.

Od 1. st. př. Kr. se objevuje u některých spisovatelů snaha o návrat k attickým vzorům a literární vzkříšení attické řečtiny (tzv. **atticismus**). Patřil k nim např. Dionýsios z Halikarnássu (60 - 5 př. Kr.), Lúkiános ze Samosaty (120 - 180), Arriános z Níkomédeie v Bithýnii (95 - 176) a mnoho dalších. Plútarchos (50 - 120 po Kr.) psal v koiné s mírně atticistickým nádechem.

Pádem starořecké civilizace (uzavření athénských filozofických škol císařem Justiniánem r. 529 po Kr.) dějiny řeckého jazyka nekončí. **Byzantská řečtina** (do dobytí Konstantinopole r. 1453 Turky) a novořečtina jsou dědici a pokračovateli staré řečtiny, přesněji řečeno *koiné*. Održení spisovného a lidového jazyka, jež mělo své kořeny již ve starověkém atticismu, vedlo k diglosii, tj. k paralelní existenci dvou variet řeckého jazyka, *kathareusy* (ně. katharevúsy, archaizujícího jazyka) a *démotiké* (ně. dimotiki, lidového jazyka). V období turecké nadvlády (1453-1821) neexistovalo po dlouhou dobu řecké školství a mluvená řečtina nebyla kultivována. Teprve po roce 1800 se začaly objevovat výrazné snahy o vytvoření jednotného spisovného řeckého jazyka, založeného na mluvené řeči. Spor mezi zastánci katharevúsy a dimotiki je znám jako tzv. *jazyková otázka* (*glossiko zítima*). Diglossie byla ukončena de facto teprve r. 1976, kdy byla uzákoněna jako spisovný jazyk *novořecká koiné* (*neoliniki glossa*). V r. 1982 pak byl zaveden monotonický systém a byly zrušeny přídechy; jazyk se označuje jako *řečtina* (*novořečtina*).

¹ Chronologická období vymezená ve vývoji řeckého jazyka nelze zaměňovat s obvyklou periodizací řecké civilizace (období archaické, klasické, hellénistické, římské), nicméně nám tato periodizace může poskytovat základní orientační body.

Z **geografického** hlediska se dialekty archaického a klasického období člení do několika skupin:

Nářečí íónsko-attická

Íónštinou se hovořilo na pobřeží Malé Asie, na ostrovech přiléhajících k maloasijskému pobřeží (Chios, Samos), na Chalkidice a na ostrově Euboia. Íónským nářečím psali např. Homéros, Hésiodos, Hérodotos, byl to jazyk vědců a filozofů (Thalés Mílétský, Anaximandros, Anaximenés, Hérakleitos). Attičtina byla jazykem řecké tragédie (Aischylos, Sofoklés, Eurípidés) a komedie (Aristofanés), psali v ní historikové (Thúkýdidés a Xenofón), filosofové (Platón) a řečníci (např. Démostenés).

Nářečí arkado-kyperská (arkadština, kyperština)

Jsou doložena jen epigraficky; někdy se k nim řadí i pamfýlština.

Nářečí aiolská (lesbický, boiótský a thessalský dialekt)

Jsou dochována především na nápisech, kromě lesbičtiny, v níž psali své básně Sapfó a Alkaios, a boiótštiny, v níž psala básnířka Korinna.

Nářečí dórská

Tvořila velmi pestrou skupinu. Hovořilo se jimi zejména na Peloponnésu (korintština, megarština, argolština, lakónština, messénština) a na jihoegejských ostrovech (Théra, Mélos, Kréta); literárně se dochovala ve sborové lyrice (Pindaros, Alkmán), ve sborových partiích řeckých tragédií (jen v názncích) a jako tzv. sicilská koiné ve fragmentech sicilské frašky. K dórským nářečím bývají řazena i **nářečí severozápadní**. Dochovala se jen na nápisech z oblasti severozápadního Řecka (Aitólie, Akarnánie, Épeiros, Lokris, Fókis).

První dvě skupiny se obvykle počítají k tzv. *východořeckým nářečím*, poslední skupina k *nářečím západořeckým*, zatímco aiolská nářečí obsahují západo- i východořecké prvky.

Zkoumání **epichorických (lokálních) dialektů** jakožto jazykovědná disciplína má velmi blízko k epigrafice, neboť základní materiál poskytují právě nápisy. Dělení na neliterární (epichorické) a literární dialekty je velmi důležité, protože mezi oběma typy dialektů jsou podstatné rozdíly (viz níže).

Literatura k řeckým dialektům (neliterárním):

Schmitt, R., *Einführung in die griechischen Dialekte*. Darmstadt 1977

Bartoněk, A., *Prehistorie a protohistorie řeckých dialektů*. Brno 1987

Bartoněk, A., *Grundzüge der altgriechischen mundartlichen Frühgeschichte*. Innsbruck 1991

Buck, C.D., *Introduction on the study of the Greek Dialects*. Chicago-London 1910, ²1928, ³1955. *The Greek Dialects*. Reprint 1973

Duhoux, Y., *Introduction aux dialectes grecs*. Louvain-la-Neuve 1983

Meier-Brügger, M., *Griechische Sprachwissenschaft*. Berlin 1992, str. 76-78

Rozsáhlé a materiálově stále nepřekonané jsou **příručky**:

Bechtel, F., *Die griechischen Dialekte*. Berlin 1921-1924.

Thumb, A., *Handbuch der griechischen Dialekte*. 2 sv.; 2. rožšířené vydání sv. 1. přeprac. E.

Kieckers, sv. 2 přeprac. A. Scherer. Heidelberg 1932-1959.

Zkoumání **literárních dialektů** je často dáváno do souvislosti s **dějiny** řeckého jazyka (viz níže): jde o dialekty, jimiž byla psána literární díla: íónština, attičtina, aiolština a dórština (viz výše). Autoři ovšem nepsali v místním dialektu, ale v jazyce, který byl oproštěn od lokálních zvláštností a zachovával rysy společné pro širší jazykovou oblast; kromě toho mohl obsahovat specifické výrazy charakteristické pro daného autora (skupinu autorů) a příměsi z jiných dialektů. Tím je dán umělý charakter literárních dialektů, jimiž se na žádném místě nehovořilo, ale které byly přesto srozumitelné po celém Řecku. Řecko má ovšem ještě jednu

zvláštnost: daný dialekt zůstával spojen s daným literárním druhem, takže např. homérský jazyk, jehož základem je iónský dialekt se silnou příměsí aiolismů a dalších prvků, sloužil i pozdějším epikům (Kallimachos). Tím se vysvětluje i to, že např. Boiót'an Pindaros neskládal své písně v rodné boiótštině, ale v peloponésské dórštině (sborová lyrika), Theognis z dórských Megar psal své elegie v iónštině apod. Pro Řeky bylo tedy charakteristické **sepětí literárního druhu s daným literárním dialektem**, který byl pocíťován jako součást umělecké formy daného literárního druhu; nicméně toto sepětí nebylo absolutní.

Literatura k literárním dialektům a k dějinám řečtiny:

Palmer, L.R., *The Greek Language*. Boston-London 1980, ²1996 (něm. *Die griechische Sprache. Grundzüge der Sprachgeschichte und der historisch-vergleichenden Grammatik*. Innsbruck 1986)

Nesselrath, H.-G., *Einleitung in die griechische Philologie*. Stuttgart - Leipzig 1997
(Literární dialekty, str. 147-155)

Horrock, G., *A history of the Greek Language and his Speakers*. New York 1997 (věnuje se hlavně historii byzantské řečtiny a novořečtiny)

Hiersche, R., *Grundzüge der griechischen Sprachgeschichte bis zur klassischen Zeit*. Wiesbaden 1970

Hoffmann, O. - Debrunner, A. - Scherer, A., *Geschichte der griechischen Sprache*. Berlin 1969

Humbert, J., *Histoire de la langue grecque*. Paris ³1972

Meillet, A., *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*. Paris ⁸1975

2.4.1.6. Dějiny řeckého jazyka a tzv. historická gramatika

Základní učebnice a mluvnice starořečtiny podávají popis řeckého jazyka (přesněji řečeno jeho attického dialektu) v jednom krátkém časovém úseku, v období klasickém. Takový popis, který se týká jen určitého vývojového stadia, určitého stavu jazyka v konkrétním časovém období, se nazývá **synchronní**. Jazyk však není něco neměnného a daného jednou provždy. Stále se vyvíjí a mění. Nejnápadnější změny se projevují ve slovní zásobě. Pokud badatel zkoumá vývoj určitého jazykového jevu nebo jazyka jako celku, je jeho přístup **diachronní**.²

Předmětem **vnějších dějin** jazyka je studium vzniku a vývoje jednotlivých jazyků, dialektů, jejich vzájemné genetické příbuznosti a vztahů k sousedním jazykům. V případě řečtiny jde o vznik prařeckého a řeckého jazyka, jeho rozštěpení v dialekty, zkoumání variet literárních jazyků i dialektů doložených jen epigraficky, včetně takových jevů jako je koiné a atticismus. Všechny tyto jevy jsou zkoumány především ve vztahu ke kulturním, politickým a ekonomickým dějinám, neboť jazyk mění své působíště zároveň se svými nositeli a v závislosti na politických, ekonomických a obecně kulturních ukazatelích nabývá většího či menšího významu, rozšiřuje či naopak zužuje své pole působnosti. Naproti tomu **vnitřní dějiny** jazyka zkoumají vývoj fonetické (fonologické) struktury jazyka a dialektů, formování jejich gramatické struktury a vývoj jejich slovní zásoby. Zabývají se tedy především historickou gramatikou a jsou spjaty s indoeuropeistikou.

Dějiny řeckého jazyka jsou klasickými filologií často chápány jako dějiny literárních dialektů.

² V praxi se při zkoumání vývoje jazyka uchylujeme obvykle k určité abstrakci a srovnáváme mezi sebou popisy jednotlivých vývojových etap; jde tedy o postup synchronně-diachronní.

Literatura k historické gramatice řečtiny:

- Bartoněk, A., *Prehistorie a protohistorie řeckých dialektů*. Brno 1987
Rix, L.R., *Historische Grammatik des Griechischen*. Darmstadt 1976
Jurewicz, O., *Gramatyka historyczna języka greckiego*. Warszawa 1999
Palmer, L.R., *The Greek Language*. Boston – London ²1996 (něm. překlad *Die griechische Sprache*. Innsbruck 1986)
Morani, M., *Introduzione alla linguistica greca*. München 2000
Sihler, A.L., *New comparative Grammar of Greek and Latin*. New York - Oxford 1995
Wathelet, P. – Renaud, J.- M., *Autonoos*. Liège 2003
Erhart, A., *Indoevropské jazyky*. Praha 1982

2.4.1.7. Nové přístupy v oblasti lingvistiky

Dříve probíhalo zkoumání řečtiny spíše z hlediska klasickofilologického, případně historického. V druhé polovině 20. století se začíná rýsovat poměrně ostrá linie mezi zkoumáním zaměřeným:

- na vývoj řečtiny, její dialekty a její historickou gramatiku, přičemž badatelé zčásti sahají k novým metodám (laryngální teorie, teorie kořene, fonologické přístupy), které přinášejí obecněji zaměřená bádání indoeuropeistická, a aplikují jejich použití na řecký jazyk,
- na výzkum lingvistických jevů pomocí metod běžně užívaných při zkoumání živých jazyků, orientovaných ne na analýzu systému jazyka, ale na jeho užívání v konkrétních situacích a v konkrétním kontextu. Metodologické přístupy analýzy diskurzu, konverzační analýzy, textové lingvistiky, teorie relevance atd. se někdy označují souhrnně jako *pragmatické*. Ukazuje se, že nové postupy se mohou uplatnit i v klasické filologii a obohatit naše porozumění antickým textům, přispět k jejich kvalitnější interpretaci, a tím pádem i adekvátnějšímu překladu. Je zřejmé, že při analýze některých jazykových jevů (např. řecké partikule, imperfektum a časy vůbec, slovesný aspekt, slovosled apod.) musí grécista pracovat s delšími textovými úseky, resp. s celými texty, brát v úvahu širší kontext a diskurzní situaci stejně jako osobnost autora a adresáta, jejich společné sociokulturní zázemí apod. (A. Rijksbaron, E. G. Bakker, G. Wakkerová, M. Buijs, R. J. Allan, H. Dik, E. Crespo, J. Lallot, L. Basset).

Literatura:

- Rix, H. et al., *Lexikon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Primärstambildungen*. Wiesbaden ²2001
Bakker, E.J., *Pointing at the Past*. Washington, D.C. 2005
Dik, H., *Word order in Ancient Greek. A pragmatic Account of Word Order Variation in Herodotus*. Amsterdam 1995
Wakker, G., *Conditions and Conditionals*. Amsterdam 1994
Rijksbaron, A. (ed.), *New approaches to Greek Particles*. Amsterdam 1997
Allan, R.J., *The Language of Literature*. Leiden – Boston 2007
Rijksbaron, A. – De Jong, I., *Sophocles and the Greek Language*. Leiden – Boston 2006

2.4.2. Řecká literatura

2.4.2.1. Základní charakteristika oboru

„Textovými vědami“ klasické filologie jsou dějiny řecké literatury a dějiny římské literatury. Jejich cílem je **všestranná interpretace literárních textů**, vedoucí k jejich pochopení v širokých historických i kulturních souvislostech. Tyto disciplíny se snaží podat co možná nejúplnější obraz (resp. rekonstrukci) literární tvorby v její šíři časové i věcné s důrazem na její specifické rysy, byť s vědomím, že tento obraz musí zůstat vždy jen částečným už jen z důvodu fragmentárnosti dochování starých textů. Studium literatury nicméně nejen umožňuje, ale přímo vyžaduje různé interpretační postupy: tradiční členění pracuje s hlediskem diachronním, zaměřujícím se na objasnění širších časových souvislostí a vztahů mezi jednotlivými autory, díly a žánry, a s hlediskem synchronním, tj. sledováním intencí, výstavby apod. literárních děl i funkcí literárních prvků. Důležité pro studium antické literatury jsou kritické edice textů a výsledky dalších disciplín z oblasti klasických studií, nutně se však aplikují i výsledky teorie literatury, komparatistiky ad., které už ze svého určení procházejí napříč diachronním i synchronním členěním a zhusta napadají tradiční výkladovou triádu „autor - text - kontext“.

Ke studiu literární tvorby v antickém prostředí patří neodlučně i sledování **pozdějších recepcí antické literatury**.

2.4.2.2. Řecká literatura a nové metody bádání

Předmětem zkoumání řecké literatury je v první řadě korpus stávajících literárních textů, dochovaný nicméně velmi fragmentárně. Prvním cílem badatelů je tedy **rekonstrukce dochovaných textů**, což je úkolem textové kritiky, tradiční disciplíny klasické filologie. Dalším cílem je pak exegeze, úsilí o výklad textu, jinými slovy otázka, jak textu vlastně rozumět. Klasická filologie si zde až do konce 19. století vystačila s metodou důkladné filologické interpretace, a je třeba poznamenat, že po dlouhou dobu přinášela tato metoda dobré výsledky a řada klasických filologů patřila ke špičkovým badatelům v literární oblasti.

Situace se obecně změnila ve dvacátém století, kdy se metody literárního bádání rozšířily a postupně pronikly i do poměrně konzervativní oblasti klasických studií. První impuls však přišel, jak už bylo řečeno, z jiné než literární oblasti: nové formulace otázek s sebou přinesly ustavující se **religionistika** i **antropologie**, ve své podstatě jistě oprávněně: už jsme poukázali na skutečnost, že řecký člověk, jako člověk všech archaických společností, je *homo religiosus*, a žádná ze sfér jeho života není tohoto rozměru prosta. Čistě textový přístup k řadě dochovaných děl antické literatury, jež původně tvořily pevnou součást náboženského života společnosti – ať už se jedná např. o celý korpus řeckých dramát či o Pindarova epinikia nebo paiány -, musí být nutně neadekvátní, neboť je jen částečný. Celá řecká mytologie nepředstavuje pouhé vyprávěnky ze života bohů, héróů a lidí, ale její protagonisté, bohové i héróové, jsou součástí kultu a jejich uctívání má své pevné místo v životě společnosti. Na druhou stranu vedl např. jednostranně ritualistický přístup k extrémům, kdy byla blízkovýchodní rituální praxe bez další evidence přesazována do rituální praxe řecké (Cornford).

K **rozšíření záběru klasických studií** přispěly i takové události, jakou představovala Pritchardova publikace řady původem blízkovýchodních textů vztahujících se k textu Starého zákona (A.N.E.T. - *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*) v r. 1941; chápání nejen starozákonního, ale i řeckého světa doznalo poté výrazných změn, často velmi konkrétních: např. do té doby běžná snaha řady badatelů chápat některé části Hésiodovy básně *Theogonia* jakožto pozdní přídatky vzala za své poté, co byly právě v textech obsažených v A.N.E.T. nalezeny přesvědčivé paralely s Hésiodovou básní. Výrazné stopy – byť ne vždy šťastné - zanechalo už zmíněné působení cambridgeské ritualistické školy, zkoumání tzv. primitivních kultur a další přístupy, např. fenomenologie náboženství.

Zásadní důležitost měla práce Milmana Parryho a jeho pokračovatele A. B. Lorda na poli řešení tzv. homérské otázky; znamenala totiž, kromě nastolení od té doby paradigmatické teorie homérovského bádání, ústřední zlom v náhledu na řeckou společnost jako celek: ta je od té doby chápána jakožto zakotvená primárně v **ústní tradici**, jinak řečeno je to takový typ společnosti, jejíž primární charakteristikou je „*orality*“. Tento impuls byl dále bohatě rozvíjen na poli řecké historiografie, hudby, ale i při zkoumání širších kulturně-politických fenoménů, i např. stran fungování athénské demokracie. Tento přístup zároveň problematizuje samotnou kategorii literatury jako takové: co lze vlastně označit za literaturu ve společnosti, jíž můžeme přiřknout jako jí nejvlastnější přídomek „*song culture*“ či „*performance culture*“? Další podstatnou otázkou pak představuje vzájemný vztah mezi „oralitou“ a „literalitou“ v průběhu vývoje řecké společnosti, rostoucí úloha „literality“ při konstituování řecké vědy i vzdělanosti vůbec, ale také např. při zrodu žánru románu v antice atp.

Výrazný zlom či spíše změna perspektivy přichází v 60. letech minulého století spolu s **obratem k teorii** v řadě disciplín, které pak fungují jako zdroj inspirace i pro klasická studia. Výraz „teorie“ lze chápat spolu s J. Cullerem jako zastřešující označení: „Jednoduše řečeno, 'teorie' se zabývá otázkami po povaze jazyka, vytvářením významu nebo vztahu mezi literaturou a řadou diskursů, které strukturují lidskou zkušenost a její dějiny. /Teorie/ proměnila literární studia tím, že posuzuje tyto problémy nikoli jako záležitosti, které mají být ponechány filosofům nebo rozhodnuty předem jako prvky metody, která má být aplikována, ale spíše jako otázky položené literárními díly samotnými, takže číst literaturu znamená zabývat se jimi.“ Text se zkrátka nejeví jako jednolitá a monologická zásobárna významu, který je třeba důkladnou analýzou získat; není nikdy „nevinný“, ale vždy se ustavuje v neustálém vztahu k už řečenému a svým jazykem se podílí na dalším přeznačování reality. Literatura je tudíž nutně spojena s ideologií (zde byly inspirující zvláště práce Barthesovy, Derridovy nebo Foucaultovy), ale také s jazykem samotným, který už není chápán jako pouhé služebné *organon* (Barthes: „její pátrání ... je zaměřeno na základní kategorie jazyka“).

Důsledkem tohoto obratu je skutečnost, že v současné době je možno vybírat z velkého počtu „teorií“ či spíše **různých interpretačních přístupů k literárnímu dílu**. Podle publikovaných výsledků lze vysledovat, že v bádání o dílech antické literatury se tyto přístupy uplatňují podle míry přiléhavosti k určitým dílům a jevům. Ať už jde totiž o kterýkoliv z možných „způsobů četby“, otázka, kterou si kladou, zůstává v podstatě táž: jak lze danému textu rozumět? A v rámci jakého kontextu, jakého diskursu? A jaké „způsoby rozumění“ vlastně otevírá? Tyto otázky se stávají naléhavými pro každého aktuálního recipienta, tím spíše pro recipienta odborného, který je postaven před nutnost volby vhodného interpretačního „klíče“ či spíše „klíčů“, přitom sám akt jeho rozumění není chápán pasivně: „text je spíše otevřenou sítí než uzavřeným polem, a proto je každá interpretace zásahem do textu a znovu-tvořením textu“ (Ch. Segal).

Celou situaci lze dobře přiblížit na příkladu řecké tragédie: přístup k ní se začíná výrazně proměňovat právě od konce 60. let minulého století a tato změna je konkrétně spojována zvláště se jmény J.-P. Vernanta, P. Vidal-Naqueta, L. Gerneta, Ch. Segala a vůbec s francouzskou strukturalistickou školou a její následnou recepcí v anglosaské oblasti. Výklady, semknuté kolem víceméně neproblematizovaných celků, jaké představují dílo, autor, tématická struktura, intence, postupně přicházejí o svůj dominantní hlas, který je nahrazen komplexními a někdy ne zcela transparentními pojmy, jaké představují intertextualita, kontextualita, paratextovost atp. Ústřední pojem zde představuje **intertextualita**: teorie intertextuality podle Cullera „pojmenovává paradox lingvistických a diskursivních systémů: promlouvám nebo textům nenáleží nikdy moment počátku, protože vždy závisejí na předchozí existenci kódů a konvencí.“ Intertextualita tak označuje součinnost díla v diskursivním prostoru i jeho vztah ke kódům, které tento prostor utvářejí, a činí tak čtenáře mimořádně senzitivním k zvláštní vztáznosti literárních děl mezi sebou.

Jako každý z vlivných způsobů čtení, i tento způsob nicméně tenduje ke své kodifikaci či přímo petrifikaci, jinými slovy i zde se ustavuje určitá „nová ortodoxie“ (termín Davida Wilese) a její téměř kanonický slovník, do nějž patří výrazy jako subverze, transgrese, afirmace, ambivalence, intertextualita, meta-theatricita, meta-tragédie, sebereferenčnost, ideologie, hraní rolí, dekonstrukce, sebedekonstrukce atd.

Z řady dalších metodických postupů (**literární hermeneutika** či **fenomenologie**, **angloamerický „new criticism“** či **„close reading“**, taktéž **angloamerický „nový historismus“**, **francouzská „nouvelle rhétorique“** atp.) uveďme ještě tzv. **recepční estetiku**, kterou rozvinula – v návaznosti na práce Romana Ingardena - kostnická škola; charakterizuje ji důraz na recipienta, resp. na jeho konkretizaci literárního textu, a je spojena se jmény W. Isera, M. Jausse, M. Fuhrmanna, M. Pechlivanose a dalších. V diskusích zaměřených k obecným problémům intertextuality i recepční estetiky se grécisté i latinisté setkávají s moderními filology poměrně velmi často; srov. např. časopisy *Poetica*, *Zeitschrift für Sprach- und Literaturwissenschaft* (München), *Materiali e discussioni par l'analisi dei testi classici* (Pisa), *Arethusa* (Baltimore) ad.

Silnou inspiraci představuje pro antickou literaturu také **naratologie**, která vyvolala např. zájem o zkoumání antických románů stejně jako otázku po definiční podobě žánru, po vztazích a vazbách mezi starověkým románem a románem moderním; objevila se řada monografií, studií, mezinárodních konferencí, založení elektronického časopisu (Ancient Narrative; informace jsou přístupné na <http://www.ancientnarrative.com/>). Spolu s Barthesovou **sémiotikou**, zpopularizovanou studiemi Umberta Eca, se naratologie stává citlivým nástrojem pro popis a vyhodnocení vývoje literatury a problémů její závislosti ; srov. *Zeitschrift für Semiotic* (Tübingen) a tématický svazek *Semiotics and Classical Studies* (*Arethusa* 16, ½, 1983).

Slovníky autorů a děl:

Buchwald, W. - Hohlweg, A. - Prinz, O., *Tusculum Lexikon griechischer und lateinischer Autoren des Altertums und des Mittelalters*. München²1982

Kroh, P., *Lexikon der antiken Autoren*. Stuttgart 1972

Schütze, O. (ed.), *Metzler-Lexikon der antiken Autoren*. Stuttgart - Weimar 1997

Nickel, R. (ed.), *Lexikon der antiken Literatur*. Düsseldorf 1999

Kytzler, B., *Reclams Lexikon der griechischen und römischen Autoren*. Stuttgart 1997

Borecký, B. – Dostálová R. (eds.), *Slovník spisovatelů – Řecko*, Praha 1975 (nové vydání: *Slovník řeckých spisovatelů*. Praha 2006)

Macura, V. (ed.), *Slovník světových literárních děl 1 – 2*. Praha 1988

Swinderkówna, A. (ed.), *Słownik pisarzy antycznych*. Warszawa 1982

Řecká literatura (učebnice, příručky, důležité publikace):

Fowler, R. (ed.), *Cambridge Companion to Homer*. Cambridge 2004

Easterling, P.E. (ed.), *Cambridge Companion to Greek Tragedy*. Cambridge 1998

Easterling, P.E. – Knox, B.M.W. (eds.), *The Cambridge History of Classical Literature, I: Greek Literature*. Cambridge 1982

Canfora, L., *Dějiny řecké literatury*. Praha 2001

Dobiáš, J., *Dějepisectví starověké*. Praha 1948

Dodds, E.R., *Řekové a iracionálno*. Praha 2000

Festugiere, A.-J., *Epikúros a jeho bohové*. Praha 1996

Fränkel, H., *Wege und Formen frü griechischen Denkens*. München 1955

Fritz, K. von, *Die griechische Geschichtsschreibung*. B. I,1-2, Berlin 1967

Goff, B. (ed.), *History, Tragedy, Theory: Dialogues on Athenian Drama*. Austin, Texas 1995

Hornblower, S., *Greek Historiography*. Oxford 1994
 Lesky, A., *Geschichte der griechischen Literatur*. Bern 1963
 Nagy, G., *The Best of Achaeans*. Baltimore 1999
 Pohlenz, M., *Die griechische Tragödie*, I-II. Göttingen 1954
 Pokorný, P., *Řecké dědictví v Orientu*. Praha 1993
 Romilly, J. de, *Précis de littérature grecque*. Paris 1980
 Snell, B., *Die Entdeckung des Geistes*. Hamburg 1948
 Sourvinou-Inwood, C., *Tragedy and Athenian Religion*. Lanham 2003
 Stiebitz, F., *Dějiny řecké literatury*. Praha 1940
 Tronskij, I.M., *Dějiny antické literatury*, I: *Řecko*. Praha 1955
 Vernant, J.-P. - Vidal-Naquet, P., *Mythe et pensée chez les Grecs*. I-II. Paris 1981

Literární teorie (příručky, slovníky, učebnice, další publikace):

Vlašín, Š. (red.), *Slovník literární teorie*. Praha 1977
 Zeman, M. a kol., *Průvodce po světové literární teorii*. Praha 1988
 R. Wellek, R. - Warren, A., *Teorie literatury*. Olomouc 1996
 Petruš, E., *Úvod do studia literární vědy*. Olomouc 2000
 Culler, J., *Krátký úvod do literární teorie*. Brno 2002
 Haman, A., *Úvod do studia literatury a interpretace díla*. Jinočany 1999
 Hoffmannová, J., *Stylistika a... Současná situace stylistiky*. Praha 1997
 Nünning, A. (ed.), *Lexikon teorie literatury a kultury* (ed. českého vydání □ J. Trávníček - J. Holý). Brno 2006
 Frenzel, E., *Motive der Weltliteratur*. Stuttgart 1976
 Pechlivanos, M. a kol., *Úvod do literární vědy*. Praha 1999
 Iser, W., *Teorie literatury. Aktuální perspektiva*. Brno – Praha 2004
 Fish, S., *Jak je to tu s textem?*, in: *Aluze* 2000
 Eco, U., *O literatuře*. Praha 2005
 Gadamer, H.-G., *Člověk a řeč*. Praha 1999
 Hawkes, T., *Strukturalismus a sémiotika*. Brno 1999
 Iggers, G.G., *Dějepisectví ve 20. století*. Praha 2002
 Lakoff, G., *Metafory, kterými žijeme*. Brno 2002
 Foucault, M., *Archeologie vědění*. Praha 2002
 Ricouer, P., *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu*. Bratislava 1997
 Oeming, M., *Úvod do biblické hermeneutiky*. Praha 2001
 Scholes, R. - Kellogg, R., *Povaha vyprávění*. Brno 2002

2.4.3. Další příbuzné a vedlejší disciplíny klasické filologie

2.4.3.1. Metrika, rétorika a poetika

Tradiční členění chápe jako „vedlejší“ disciplíny klasické filologie ty obory bádání, které se věnují dílčím jevům, principům a formám literární tvorby, tj. metriku, poetiku a rétoriku. Z výše uvedeného zpochybnění tradičního členění, stejně jako z úlohy, jakou zvláště literární teorie, nebo vůbec „teorie“ zaujala zejména ve druhé polovině 20. století ve společenskovedních disciplínách, je však zřejmé, že tyto „díličí jevy“ se naopak stávají gravitačním centrem změněných metodologických náhledů na povahu literatury i jazyka jako takových. Při pozornějším pohledu nicméně zjistíme, že tato jejich vlastnost je *in nuce* přítomna už v pozici, kterou zaujímají – platí to zejména o rétorice – v dobách klasických.

Vydeme-li z vymezení Aristotelových i pozdějších, obsažených např. v Quintilianových *Institutiones oratoriae*, je zřejmé, že starověká *ars rhetorica* v sobě zahrnuje nejen znalost praktických pravidel řečnického umění, ale také znalost pravidel gramatických, stylistických, argumentačních, logických či obecněji dialektických, dále znalost politické teorie a praxe, jakož i historie, stejně jako psychologickou stránku působení na posluchače – odtud tedy v rudimentu recepční estetiku i psychologii -, ale také základy sémiologie, sémiotiky, teorie komunikace atp. To jistě souvisí s ústřední rolí, jakou řečnictví hrálo ve společnosti strukturované do jednotlivých obcí, jež fungovaly po dlouhou dobu valnou měrou na bázi přímé demokracie, stejně jako s jejich právními institucemi a s výkonem práva jako takovým. Nepominutelná zůstává také úloha, jakou sehrály gramatika, dialektika a rétorika ve vzdělávacím systému antiky, který v pozměněné podobě přešel do středověkého systému sedmi svobodných umění, *septem artes liberales*, jenž stojí v základu středověkých universit.

Zároveň však jak **poetika**, tak **rétorika** nepředstavují v pozoruhodném Aristotelově členění umění ani umění teoretická, ani praktická, ale poiétická – z tohoto úhlu pohledu může být Aristotelova *Poetika* nahlížena jako první učebnice tvůrčího psaní v dějinách. Způsoby čtení, rozumění a manipulace, jež v té či oné míře reflektuje starověká poetika i rétorika, pak byly přetransformovány zejména literární teorií druhé poloviny 20. století způsobem, který byl nastíněn výše. Vytknout lze v tomto směru zvláště roli literárních figur či tropů – metafory, metonymie atp., jejichž zkoumání nezůstává v nové době jen na poli literární vědy (kde představuje pozoruhodnou aplikaci aristotelské topiky zejména Curtiovo pojetí topik literárních), ale vstupuje do analýzy běžných řečových praktik (Lakoff, Johnson), resp. do analýzy historických textů a historického diskurzu par excellence, jehož „objektivnost“ je odtud napadena (Hayden White), či do sféry filosofické řeči, již lze nahlédnout v posledním určení jako řeč plnou „setřených metafor“ (Derrida).

Ani pole **metriky** nezůstává nedotčeno přístupy usilujícími o komplexní uchopení dané látky; ukazuje se, zvláště vzhledem k „orálnímu“ charakteru řecké společnosti doby archaické, nutnost hlubšího zkoumání metrických struktur, ať už ve vztahu k řecké hudbě (M. L. West, A. P. David), či z hlediska bádání versologického, fonologického i lingvistického, zhusta zasazeného do širších souvislostí indoevropéistických (Meillet, Watkins a d.).

Literatura k metrice:

- Korzeniewski, D., *Griechische Metrik*. München 1991
West, M.L., *Introduction to Greek Metre*. Oxford – New York 1987
Maas, P., *Greek Metre*. Oxford 1962
Hrabák, J., *Úvod do teorie verše*. Praha 1986
Kolář, A., *De re metrica poetarum Graecorum et Romanorum*. Praha 1947
Král, J., *O prosodii české*, in: *Listy filologické* 1893-1898
Novotný, F., *Řecká a římská metrika*. Brno 1955
Okál, M., *Antická metrika a prekladanie (gréckej a latinskej poézie do slovenčiny)*. Bratislava 1990

Literatura k rétorice:

- Curtius, E.R., *Evropská literatura a latinský středověk*. Praha 1998
Eisenhut, W., *Einführung in die antike Rhetorik und ihre Geschichte*. Darmstadt 1974
Rorty, A.O. (ed.), *Essays on Aristotle's Rhetoric*. Berkeley 1996
Lausberg, H., *Handbuch der literarischen Rhetorik*, I-II. München² 1973
Lausberg, H., *Elemente der literarischen Rhetorik*. München 1963
Kraus, J., *Rétorika v evropské kultuře*. Praha 1998

Kennedy, G.A., *The Art of Persuasion in Ancient Greece*. Princeton 1972
Martin, J., *Antike Rhetoric. Technik und Methode*. München 1974

Literatura k poetice:

Aristotelés, *Poetika*, přel. M. Mráz, Praha 1996 (AK, sv. 67)
Q. Horatius Flaccus, *O umění básnickém (Listy 2, 3 Ad Pisones)*, přel. R. Mertlík, in: Q. Horatius Flaccus, *Vavřín a réva*. Praha 1972, str. 272-285
Rorty, A.O. (ed.), *Essays on Aristotle's Poetics*. Princeton 1992
Fuhrmann, M., *Dichtungstheorie der Antike*. Darmstadt 1992
Hrabák, J., *Poetika*. Praha 1973
Brukner, J. – Filip, J., *Větší poetický slovník*, Praha 1968, ²1997
Sgallová, K. a kol., *Literárněteoretické texty I. (Antika, středověk, renesance)*. Praha 1972
Staiger, E., *Základní pojmy poetiky*. Praha 1969

2.4.3.2. Řecké divadlo

Podobným způsobem jako status poetiky a rétoriky jakožto vedlejších disciplín klasické filologie lze napadnout i chápání studia řeckého divadla jakožto „vedlejší“ disciplíny klasických studií, navíc disciplíny, která už ze své povahy přináleží také širšímu oboru **teatrologie**. Bylo už řečeno, že řecké divadlo je skrze svůj původ - jedná se, v první a centrální fázi jeho existence, o „divadlo-obřad“ - zakotveno v náboženském životě, a odtud i v náboženském diskursu athénské obce, přestože se jím zdaleka nevyčerpává. Naopak ve své komplexnosti, v jednotě „prvků“, jimiž je tvořeno, v mnohosti sfér, do nichž zasahuje a jimiž je samo formováno, se řecké divadlo ukazuje jako zcela jedinečný a svým způsobem ústřední fenomén antické kulturní historie. Tato komplexnost fenoménu samého s sebou nicméně nese i celou **řadu možných „přístupových cest“**, jaké může interpret vůči řeckému divadlu zaujmout.

Uvedme jen několik hlavních: cesta k tragédii přes její původ, resp. přes teorie původu (od klasických prací Ridgewayových až k hypotézám, které předkládá Sourvinou-Inwood); v širším smyslu cesta skrze rituál (která však nevede jen směrem k tzv. cambridgeské ritualistické škole) nebo cesta skrze náboženský diskurs (Foley, Burkert, Easterling); cesta skrze důvěru v text a listování v něm, tj. cesta odsouvající roli různých kontextů na vedlejší kolej (řada tzv. klasických prací – Reinhardt, Lesky, von Fritz, Kitto, Knox aj.); cesta skrze institucionální rámec uvádění tragédie, tedy směrem k ideologii tragédie, ať už v její subverzivní, nebo naopak afirmativní funkci (de Romilly, Gernet, Vernant ad.); cesta sledující intertextuální korespondence mezi jednotlivými dramatickými i mimodramatickými díly (Goldhill, Long aj.); cesta sledující široké zakotvení tragédie v duchovním milieu své doby, zejména „spor“ panující mezi filosofickým a tragickým přístupem (M. Nussbaum, Ch. Segal); cesta vedoucí přes jeviště, tj. přes divadelní aspekt utváření významu, která však bývala spíše opomíjena nebo vnímána jednoduše jako doplňková (převratné jsou v tomto smyslu práce Taplinovy a Wilesovy). Celý výčet by bylo samozřejmě možné ještě podrobněji doplnit - a nutno dodat, že u řady interpretů můžeme sledovat různá protínání přístupových cest, stejně jako zvažování jejich metodologického přínosu. V platnosti totiž zůstává pronikavá poznámka Barbary Goff: „Ale fakt, že studium řecké tragédie je provozováno lidmi zvláště disponovanými k reflektování svých vlastní interpretativních postupů, se zdá být rysem současné kritické scény.“

Literatura:

- Arnott, P.D., *The Ancient Greek and Roman Theatre*. New York 1971
 Arnott, P.D., *Public and Performance in the Greek Theatre*. London - New York 1996
 Bieber, M., *The History of the Greek and Roman Theatre*. Princeton 1971
 Blume, H.D., *Einführung in das antike Theaterwesen*. Darmstadt 1978
 Cornford, F.M., *The Origin of Attic Comedy*. Ann Arbor 1993
 Brockett, G., *Dějiny divadla*. Praha 1999
 Czapo, E. - Slater, W.J., *The Context of Ancient Drama*. Ann Arbor 1995
 Green, R. - Handley, E., *Images of Greek Theatre*. London 1995
 Goff, B. (ed.), *History, Tragedy, Theory: Dialogues on Athenian Drama*. Austin, Texas 1995
 Lesky, A., *Die tragische Dichtung der Hellenen*. München 1956
 Romilly, J. de, *La tragédie grecque*. Paris 1970
 Scodel, E. (ed.), *Theatre and Society in the Classical World*. Ann Arbor 1993
 Segal, E. (ed.), *Oxford Reading in Greek Tragedy*. Oxford 1983
 Segal, E. (ed.), *Oxford Reading in Aristophanes*. Oxford - New York 1996
 Simon, E., *Das antike Theater*. Heidelberg 1962
 Sourvinou-Inwood, C., *Tragedy and Athenian Religion*. Lanham 2003
 Stehlíková, E., *Řecké divadlo klasické doby*. Praha 1991
 Stehlíková, E., *Antické divadlo*. Praha 2005
 Taplin, O., *Greek Tragedy in Action*. Cambridge – Berkeley 1978
 Vernant, J.-P. - Vidal-Naquet, P., *Mythe et pensée chez les Grecs*, I-II. Paris 1981
 Wiles, D., *Tragedy in Athens*. Cambridge 1998
 Zimmermann, B. (ed.), *Rezeption des antiken Dramas auf der Bühne und in der Literatur*. Stuttgart-Weimar 2001

Server *iliteratura* - litterae antiquae:

<http://www.iliteratura.cz/sekce.asp?sekceID=1779> Anotace a recenze na české překlady a monografie z oblasti antických literatur.

2.4.4. Dějiny antického Řecka

2.4.4.1. Základní charakteristika oboru

Dějiny antického Řecka tvoří podstatnou součást dějin starověkého světa, v jejichž rámci je spolu s římskými dějinami označujeme jako antické dějiny (resp. dějiny antické civilizace). Z **chronologického hlediska** je předmětem zájmu historika i vývoj ve starším období, zejména v době bronzové, kdy v Egeidě vznikly nejstarší vyspělé civilizace v Evropě - mínójská na Krétě a mykénská v mateřském Řecku. Kořeny vlastního vývoje řeckých dějin v antice leží v tzv. temných staletích (resp. homérské době, temném věku) zhruba mezi lety 1100 - 800 př. Kr. Následují období archaické (asi 800 - 500), klasické (asi 500 - 338) a hellénistické, do něhož bývá zahrnována i vláda Alexandra Velikého (336 - 323) a které končí připojením ptolemaiovského Egypta k římské říši r. 30 př. Kr. Od této doby jsou řecké dějiny součástí dějin římských.

Z **hlediska geografického** je jejich jevištěm zprvu především egejská oblast, od archaické doby celé Středomoří a Černomoří, od doby Alexandrovny se řecký svět rozšířil až do povodí řeky Indu. Řecké kulturní vlivy můžeme pozorovat v tzv. okrajových oblastech antické civilizace, mj. ve vnitrozemí Evropy.

Historii antického Řecka zkoumáme z více aspektů, a proto hovoříme o hospodářských a sociálních dějinách, o dějinách politických a vojenských, ale důležitou součástí bádání tvoří také dějiny kulturní.

Literatura:

- Leppin, H., *Einführung in die Alte Geschichte*. München 2005
Günther, R., *Einführung in das Studium der Alten Geschichte*. Paderborn etc. 2001
Bengtson, H., *Einführung in die Alte Geschichte*. München ⁸1979
Schuller, W., *Einführung in die Geschichte des Altertums*. Stuttgart 1994
Clauss, M., *Einführung in die Alte Geschichte*. München 1993
Pečírka, J. a kol., *Dějiny pravěku a starověku*, I - II. Praha ³1989
Burian, J. - Oliva, P., *Civilizace starověkého Středomoří*. Praha 1983
Bartoněk, A., *Zlaté Mykény*. Praha 1983
Oliva, P., *Zrození evropské civilizace*. Praha 1995
Léveque, P., *Zrození Řecka. Od králů k městským státům*. Praha 1995
Bouzek, J. - Ondřejová, I., *Periklovo Řecko*. Praha 1989
Oliva, P., *Kolébka demokracie. Dějiny a kultura klasického Řecka*. Praha 2000
Oliva, P., *Řecko mezi Makedonií a Římem*. Praha 1995
Cartledge, P., *Alexandr Veliký*. Praha 2007
Oliva, P., *Svět helénismu*. Praha 2001
Pokorný, P., *Řecké dědictví v Orientu. Helénismus v Egyptě a Sýrii*. Praha 1993
Vernant, J.-P., *Řecký člověk a jeho svět*. Praha 2005
Bleicken, J., *Athénská demokracie*. Praha 2002
Schäfer, P., *Dějiny Židů v antice*. Praha 2003
Hošek, R., *Země bohů a lidí. Pohledy do řeckého dávnověku*. Praha 1972
Nováková, J. – Pečírka, J. (red.), *Antika v dokumentech*, I: *Řecko*. Praha 1959
CAH - *The Cambridge Ancient History*, 3. vyd. Cambridge 1970 -
Bengtson, H., *Griechische Geschichte*. München ⁶1982
řada: Fontana History of the Ancient World:
Murray, O., *Early Greece*. Glasgow 1980
Davies, J.K., *Democracy and Classical Greece*. Glasgow 1978
Walbank, F. W., *The Hellenistic World*. Glasgow 1981
řada: Oldenbourg Grundriß der Geschichte, kde je zastoupena i antika:
Schuller, W., *Griechische Geschichte*. München ³1991
Gehrke, H.-J., *Geschichte des Hellenismus*. München 1990
Musti, D., *Storia greca. Linee di sviluppo dall' eta` micenea all' eta` romana*. Roma - Bari ²1990
Boardman, J. - Griffin, J. - Murray, O. (eds.), *The Oxford History of Greece and the Hellenistic World*. Oxford - New York 1991
Gschnitzer, F., *Griechische Sozialgeschichte von der mykenischen bis zum Ausgang der klassischen Zeit*. Wiesbaden 1981

Internetové adresy ke starověkým dějinám nalezneme na stránce:

<http://www.alte-geschichte.de/links.htm>

2.4.4.2. Nová témata a metody při výzkumu řeckých dějin

Ve srovnání se starší fází zkoumání, kdy hlavní oporou historikovy práce byly především písemné prameny, texty antických autorů, nápisy, papýry apod., se v posledních desetiletích bádání opírá v daleko větší míře o výsledky **archeologických výzkumů**, které doplňují historický obraz zejména těch etap řeckých dějin, pro něž nedisponujeme dostatkem spolehlivých písemných svědectví. To platí pro rané fáze - dobu bronzovou, kde archeologové kromě mnoha památek hmotné kultury objevili i tabulky psané lineárním písmem B, jehož rozluštění umožnilo relativně důkladně poznat strukturu mykénské společnosti. Podobně archeologické objevy významně dokreslují obraz tzv. temných staletí, k jehož upřesnění již dříve výrazně přispělo také zkoumání orální poesie. Archeologické poznatky jsou však významné i pro pozdější období, mj. upřesňují literární údaje o řecké kolonizaci, ukazují význam pravidelně zakládaných měst pro ideu řecké *polis* atd. Archeologické výzkumy napomáhají také stále rozšířenějšímu tématu, totiž detailnímu historickému zkoumání vývoje v jednotlivých regionech (kupř. výzkumy v Boiótii či Attice).

Velmi významná je v poslední době spolupráce s badateli, kteří se zabývají **oblastmi, které řecký svět obklopovaly**, zejména vyspělými civilizacemi na Předním východě a v Egyptě, které Řeky výrazně ovlivnily. Nové poznatky umožňují zasadit historický vývoj v Řecku do širšího kontextu, zejména v oblasti řecké kultury - stavby chrámů, sochařství, náboženských představ apod.

Velká pozornost je v novějším bádání věnována otázkám vzájemných vztahů jednotlivých skupin obyvatel v řeckých *poleis*, zejména také postavení aristokracie v jejich rámci. Dalším závažným tématem je zkoumání toho, jak Řekové chápali sami sebe v konfrontaci se svým neřeckým okolím, tj. otázka řecké identity.

Důležité je též využití etnografických poznatků a metod, které leckdy umožňují vysvětlit údaje, jež jsou pouze v antickém kontextu nejasné, ale pro něž lze najít paralely v terénních výzkumech v současnosti či nedávné minulosti. Vlivný je i sociologicko-antropologický přístup, rozšířený zejména v anglosaském světě a ve Francii. Mezi relativně nová témata patří také dějiny každodennosti, „gender studies“, zkoumání mentalit, ekologických otázek starověku aj.

Literatura:

- Morley, N., *Theories, Models and Concepts in Ancient History*. London - New York 2004
Sauer, E.W. (ed.), *Archaeology and Ancient History. Breaking Down the Boundaries*. London - New York 2004
Vašíček, Z., *Archeologie, historie, minulost*. Praha 2006
Dülmen, R. van, *Historische Anthropologie. Entwicklung, Probleme, Aufgaben*. Köln etc. 2000
Lüdtke, A. (ed.), *Alltagsgeschichte. Zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen- und Lebensweisen*. Frankfurt. a.M. – New York 1989
Späth, T. – Wagner-Hasel, B. (eds.), *Frauenwelten in der Antike. Geschlechterordnung und weibliche Lebenspraxis*. Stuttgart – Weimar 2000
Bourriot, F., *Recherches sur la nature du genos*. Paris 1976
Stein-Hölkeskamp, E., *Adelskultur und Polisgesellschaft. Studien zum griechischen Adel in archaischer und klassischer Zeit*. Stuttgart 1989
Cartledge, P., *The Greeks. A Portrait of Self and Others*. Oxford – New York ²1997

2.4.5. Klasická archeologie

Kořeny klasické archeologie vyrůstají ze zájmu novověkých sběratelů o **antické umění**, jehož všestranná interpretace je stále jedním z hlavních předmětů bádání. Kromě toho se klasická

archeologie zabývá všemi materiálními památkami objevenými při terénních výzkumech, ať jsou to zbytky sídel, nekropole či různé předměty každodenní potřeby. Klasičtí archeologové nezkoumají jen artefakty antické provenience, nýbrž věnují se i památkám z území rozlehlých hellénistických říší a z oblastí, jež sousedily s Řeky a Římany (kupř. Etrurie), a sledují také antické vlivy mimo vlastní oblast řecké a římské civilizace. Z chronologického hlediska zájem oboru nepokrývá jen antiku, nýbrž na jedné straně také starší fáze vývoje ve východním Středomoří zvláště v době bronzové, a pozdní antiku včetně křesťanských památek na straně druhé. Stranou pozornosti nestojí ani tradice antického umění v pozdějších dobách.

Kromě řady dalších vědeckých disciplín (jako jsou např. teorie a dějiny umění, prehistorická archeologie či různé přírodní vědy) spolupracuje klasická archeologie s klasickou filologií i starověkou historií, které jí napomáhají zasadit antické památky do širšího historického a duchovního kontextu. (Zejména pro ikonografický výklad jsou důležité poznatky o náboženství a mytologii zachycené v literárních pramenech.) Archeologické objevy naopak doplňují poznání v mnoha oblastech studia filologického a historického, zejména pro ta období, pro něž máme k dispozici jen málo písemných pramenů.

Literatura:

Bouzek, J. - Ondřejová, I. - Musil, J., *Úvod do klasické archeologie*. Praha 2006 (obsahuje odkazy na další literaturu)

Bianchi Bandinelli, R., *Klassische Archäologie. Eine kritische Einführung*. München 1978

Greene, K., *Archaeology. An Introduction*. London 1983

Boardman, J., *Řecké umění*. Praha 1975

Strong, D., *Antické umění*. Praha 1970

Robertson, M., *A History of Greek Art*. Cambridge 1975

2.4.6. Základní pomocné disciplíny

Vedle hlavních disciplín grécistických studií, tj. klasické filologie, dějin antického Řecka a klasické archeologie, rozlišujeme řadu dalších vědeckých disciplín, z nich mnohé jsou obvykle označovány za základní pomocné, resp. speciální disciplíny.

2.4.6.1. Epigrafika

Epigrafika (resp. epigrafie) je filologicko-historický obor, který se věnuje studiu textů, které se nám uchovaly vytesané nebo vyryté do trvanlivého materiálu (tj. zejména kámen, kov, cihly, nádoby). Hlavní náplní epigrafikovy práce je čtení nápisů objevených především při archeologických výzkumech, jejich dokumentace a interpretace a konečně jejich publikování. To mj. znamená přesný popis nápisu (rozměry nápisu, výška a šířka řádek), určení jeho druhu z obsahového hlediska, doplnění poškozených nápisů na základě analogií s nápisy podobného obsahu, datace.

Velkou předností nápisů - oproti literárním textům - je ta skutečnost, že se jedná o originály, a ne o opisy (apografy) jako u literárních pramenů, jejichž dlouhá rukopisná tradice vedla k deformacím a chybám při opisování. Naproti tomu na nápisech, které představují autentické svědky doby svého vzniku, jsou chyby omezeny na jednu jedinou osobu, kameníka, malíře váz, hrnčíře apod. Tím podávají také svědectví o orthografii své doby, používané abecedě, nářečních zvláštностech atd. Délka nápisů je velmi různá, od jednoho či

několika písmen (např. na střepu nádoby) až po poměrně dlouhé texty, jako např. známé gortýnské zákony z 5. stol. př. Kr., nalezené v Gortýně na Krétě.

Řecká epigrafika zkoumá **nápisné památky** psané řeckou abecedou od archaické doby až po konec antiky, tj. po 6. stol. po Kr., počet publikovaných nápisů nalezených v Řecku se udává nad 100 000, přičemž nejvíce nápisů pochází z hellénistické doby a z období principátu. Mimo oblast epigrafiky zůstávají písemné památky z doby bronzové (srv. mykénologie). Obsah nápisů je dosti různorodý - podle svého účelu se nápisy dělí na veřejné, **oficiální** nápisy pořizované státní kanceláří, obsahující četné ustálené formulace a jazykově pečlivěji redigované než **soukromé** nápisy, mezi nimiž převažují náhrobní nápisy. Texty veřejného charakteru obohacují naše poznání politického života (kupř. usnesení sněmu), hospodářství (např. stavební účty), kultovního života atd. Epigrafický materiál má význam nejen pro historické poznání, nýbrž také pro lingvistiku (studium řeckých dialektů) a literární vědu (kupř. nápisy z Paru týkající se básníka Archilocha).

Od 19. st. vznikají rozsáhlé i méně obsažné sbírky nápisů, které jsou řazeny buď na základě geografického principu, tematicky (sbírky historických nápisů, náhrobních nápisů, epigramů atd.) nebo chronologicky apod. Nejstarší pokus o souhrnné vydání řeckých nápisů představuje *Corpus inscriptionum Graecarum* (4 svazky z let 1828 - 1859). Od roku 1873 je nahradil nový soubor *Inscriptiones Graecae* (IG), rozvržený do 15 svazků podle teritoriálního principu.

Kromě toho existují další vydání nápisů z různých oblastí či lokalit, výbory (někdy komentované) sloužící zejména historikům, či sbírky nápisů vztahující se k různým dialektům, srv. zejména:

Corpus Inscriptionum Graecarum Peloponnesi et insularum vicinarum. Berlin 1902

Dittenberger, W., *Sylloge inscriptionum Graecarum* (SIG³, resp. Syll.³), 4 sv., Leipzig ³1915-1924

Dittenberger, W., *Orientalis Graeci inscriptiones selectae* (OGIS), 2 sv., Leipzig 1903-1905

Gawantka, W., *Aktualisierende Konkordanzen zu OGIS und Syll.³*. Hildesheim 1977

Meiggs, R. - Lewis, D., *A Selection of Greek Historical Inscriptions to the End of the Fifth Century B.C.* Oxford 1969

Rhodes, P.J. - Osborne, R., *Greek Historical Inscriptions 403 - 323 BC*. Oxford etc. 2003

Collitz, H. - Bechtel, F., *Sammlung der griechischen Dialektinschriften* (GDI nebo SGDI), 5 sv., Göttingen 1884-1915

Schwyzler, E., *Dialectorum graecarum exempla epigraphica potiora*. Leipzig 1923 (přetisk 1960)

Solmsen, I. – Fränkel, E., *Inscriptiones Graecae ad illustrandas dialectos selectae*. Leipzig ⁴1930

Tituli ad dialectos Graecas illustrandas selecti, I – II (I: J.J.E. Hondius, II: J.B. Hainsworth) Leiden 1950-1972

Internetové zdroje k epigrafice:

The Packard Humanities Institute (Searchable Greek inscriptions):

<http://epigraphy.packhum.org/inscriptions/>

Úvody do studia epigrafiky:

Guarducci, M., *Epigrafia Graeca*. 4 sv., Roma 1967-1978 (1995)

Klaffenbach, G., *Griechische Epigraphik*. Göttingen ²1966

Woodhead, A.G., *The Study of Greek Inscriptions*. Cambridge ²1981

Rémy, B. – Kayser, F., *Initiation à l'épigraphie grecque et latine*. Paris 1999
Bérard, F. et al., *Guide de l'épigraphiste*. Paris ³2000
Vidman, L., *Psáno do kamene (Antická epigrafie)*. Praha 1975

Periodika a bulletiny:

Bulletin épigraphique v *Révue des Etudes grecques* pravidelně uveřejňuje nové nápisy (REG 1888-).

Supplementum Epigraphicum Graecum (SEG) obsahuje jednak texty nově publikovaných nápisů, jednak upozornění na nové komentáře a studie k nápisům starším. V letech 1923-1971 vycházelo SEG s nepravidelnou periodicitou v Leidenu a informace byly psány v latině. Po osmileté pauze začal časopis vycházet znovu, jedenkrát ročně, a to v angličtině.

L'année épigraphique (Paris 1888-) přináší nové řecké (vztahující se k římským skutečnostem) a latinské nápisy, popř. i s překlady.

Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik (ZPE), dnes i na internetu

Mnoho cenných informací k epigrafice, papyrologii, textové kritice, archeologii apod. obsahuje server KIRKE:

<http://www.kirke.hu-berlin.de/ressourc/ressourc.html>

2.4.6.2. Papyrologie

Papyrologie se začala rozvíjet až ve 20. století, i když některé papyrové nálezy se uskutečnily již dříve. Je to vědní obor, který se zabývá texty zapsanými především na papyru, ale také na hliněných střepech (ostraka), na dřevěných voskových destičkách a na kamenech, bylo-li na ně psáno inkoustem. Zejména čtení textů na papyrech je značně náročné, neboť je nutné křehké svitky opatrně rozvinout, restaurovat a konzervovat. K obtížnosti papyrologovy práce přispívá i to, že kurzíva, jíž byly texty každodenního života psány, je často málo čitelná, že text bývá porušený a neúplný, takže jeho rekonstrukce, interpretace a konečná publikace vyžadují mnoho času a trpělivosti. Moderní badatelské metody (užívání ultrafialového světla, počítačové programy) však vedou k uspokojivějším výsledkům než v minulosti.

Řecká papyrologie se věnuje textům, které pocházejí převážně z Egypta, a to z doby mezi ovládnutím Egypta Alexandrem Velikým (332 př. Kr.) a počátkem arabské nadvlády (641 po Kr.). Menší množství papyrů pochází mj. také ze syropalestinské oblasti (např. kumránské svitky náboženské skupiny essejců) a z italského Herculanea.

Papyry se podle svého obsahu dělí na **literární** a podstatně početnější **neliterární (dokumentární)**. Literární papyry mají velký význam jako pramen pro poznání řecké literatury, neboť se na nich uchovaly opisy děl (či jejich zlomků), která se jinak ztratila (kupř. Menandrový komedie, *Athénská ústava* připisovaná Aristotelovi, básně archaických lyriků). Literární papyry jsou však užitečné, i pokud jde o díla, jejichž text již známe. Mohou totiž přinést vzhledem ke svému stáří (až o 1000 let) lepší čtení než pozdější rukopisy, nebo mohou vyloučit rukopisné lakuny (např. *Ílias*, Démostenés, Eurípidés) apod.; zároveň nás informují i o čtenářských zájmech tehdejších obyvatel.

Pro historiky jsou velmi cenné neliterární papyry, takřka výhradně originální dokumenty, buď úředního či soukromého charakteru, které vytvářejí živý obraz každodenního života Egypta v ptolemaiovské a římské době. Mezi dokumentární papyry patří listiny týkající

se správních záležitostí, účty, smlouvy, seznamy, poznámky, žákovské úkoly, ale také soukromé i úřední dopisy. Tyto papýry přinášejí i cenné informace jazykové.

Dochované **papýry nejsou vydávány souborně**, nýbrž ve zvláštních edicích - jedno z nejvýznamnějších papyrologických center je dnes v Anglii a vydává již více než sto let známou řadu *The Oxyrrynchus Papyri* (od r. 1888), obsahující postupně zpracovávané papýry z egyptského města Oxyrrynchu. I další papýry jsou vydávány nejčastěji podle místa původu (papýry z Tebtunis aj.) či sbírky, v níž jsou uloženy (Michigan University v Ann Arbor v USA, Museum des Geschichtsvereins v Giessenu aj.). Také v Praze je v Národní knihovně sbírka papýrů (*Papyri Wessely Pragenses*). Vydání papýrů nalezneme rovněž ve specializovaných časopisech (např. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, *Archiv für Papyrusforschung*, *Aegyptus*).

Literatura:

Dostálová, R. - Hošek, R. - Messeri, G. - Oerter, W.B. - Pintaudi, R., *Papyrologie (řecká, latinská, koptská)*. Praha 2006

Turner, E.G., *Greek Papyri. An Introduction*. Oxford 1980

Rupprecht, H.A., *Kleine Einführung in die Papyruskunde*. Darmstadt 1994

Montevecchi, O., *La papirologia*. Milano 1988

Parsons, P., *Dějiny ukryté v písku*. Praha 2008

Šwiderková, A., *Když papýry promluvíly*. Praha 1972

Tajemství papýrů. Přeložil Č. Vránek. Praha 1972 (Antická knihovna, prémie 1972) – výbor z dokumentárních papýrů

Internetové zdroje k řecké papyrologii (výběr):

Oxyrrynchus Online (POxy), papýry z Oxyrrynchu, jeden z projektů University v Oxfordu, velmi přehledné a s množstvím dalších odkazů:

<http://www.papyrology.ox.ac.uk/POxy/>

Trismesgistos, portál egyptských papyrologických a epigrafických zdrojů z období mezi 800 př. Kr. a 800 po Kr. (LDAB – Leuven database of Ancient Books):

Centre de Documentation de Papyrologie Littéraire (CEDOPAL) se sídlem v Liège:

<http://www2.ulg.ac.be/facphl/services/cedopal/index.htm>

Papyrus Collection v Michiganu, komplexní portál i s nabídkou kvalitních výukových textů:

<http://www.lib.umich.edu/pap/exhibits/>

Odkazy k práci s papýry jako prameny historického poznání jsou na internetových stránkách Ústavu pro papyrologii v Heidelbergu:

<http://www.uni-heidelberg.de/fakultaeten/philosophie/zaw/papy/links.html>

Celkový seznam řeckých dokumentů na papýrech skýtá:

<http://www.rzuser.uni-heidelberg.de/~gv0/>

Dalším důležitým zdrojem je CD-ROM PHI 7, který obsahuje *Duke Data Bank of Documentary Papyri (DDBDP)*.

Obrazový materiál s krátkými komentáři je přístupný na prostřednictvím Duke Papyrus Archive: <http://scriptorium.lib.duke.edu/papyrus/>

2.4.6.3. Numismatika

Numismatika je speciální obor, který zkoumá mince, tj. malé kusy kovu určitého tvaru a obrazu, za jejichž hodnotu (váhu a obsah drahého kovu) ručil vydavatel (zpravidla stát) a které sloužily jako směnný ekvivalent. Základem numismatikovy práce je především určení mince, její popis a datování. Kromě toho se však numismatika zabývá analýzou kovů, z nichž

jsou mince raženy a technikou jejich výroby a zasazuje je do širšího kontextu - zkoumá mj. měnové systémy a jejich vzájemné vztahy, činnost jednotlivých mincoven, rozšíření mincí, které vypovídá o obchodních i politických vztazích mezi různými oblastmi. Mince jako oficiální historický pramen mají značnou výpovědní hodnotu pro poznání různých aspektů světa řeckých států: z hlediska hospodářských poměrů - kupř. nižší obsah drahého kovu v mincích svědčí o ekonomické krizi; vyobrazení na mincích a mincovní legendy doplňují naše znalosti politických dějin, státní ideologie, kultu a náboženských představ a jsou rovněž předmětem zkoumání umělecko-stylistického.

Řecké mince se objevují nejspíše na sklonku 7. století v maloasijských *poleis* pod lýdským vlivem a odtud se jejich užívání postupně rozšiřuje v celém řeckém světě. Můžeme je rozdělit zhruba do dvou velkých skupin - na mince ražené početnými řeckými obcemi a na mince hellénistických království počínaje říší Alexandra Makedonského. Předmětem zájmu antické numismatiky jsou také mince sousedních oblastí, kupř. ražby perské či keltské. Mince jsou publikovány v četných pracích, nejčastěji ve formě **katalogů** významných sbírek, které jsou základní oporou při určování různých ražeb. Nejobsažnější soubory představují katalogy sbírek Britského muzea v Londýně, pro řecké mince je to *Catalogue of the Greek Coins in the British Museum*, ed. R.S. Poole et al., 29 sv., London 1873 - 1927 (přetisk Bologna 1963 - 1965).

Internetové zdroje k numismatice:

Základní úvod do antické numismatiky z pohledu sběratele skýtá titul *Ancient Greek and Roman Coins*: <http://dougsmith.ancients.info/>.

Důkladnou databázi řeckých mincí od 7. stol. př. Kr. po 3. stol. po Kr., určenou především badatelům, je *ISEGriM – InformationsSystem zur Erfassung Griechischer Münzen*: <http://hist3-10.phil-fak.uni-duesseldorf.de/isegrim/>

Úvody do studia numismatiky:

Kurz, K., *Mince starověkého Řecka a Říma: antická numismatika*. Praha 2006.

Christ, K., *Antike Numismatik. Einführung und Bibliographie*. Darmstadt ³1991

Göbl, R., *Antike Numismatik*, I-II. Wien 1982

Head, B.V., *Historia nummorum*. Oxford ²1911

Howgego, C., *Ancient History from Coins*. London - New York 1995

Nohejlová-Prátová, E., *Základy numismatiky*. Praha 1975

2.4.6.4. Chronologie

Antická **chronologie** se zabývá měřením, členěním a zaznamenáváním času v řeckém a římském světě s přihlédnutím ke staroorientálním státům, zvláště v Mezopotamii a v Egyptě, které antiku výrazně ovlivnily. Věnuje se různým systémům počítání času, které byly založeny na lunárním, solárním či lunisolárním principu a které se od sebe často velmi lišily, neboť každá řecká obec užívala svého vlastního kalendáře. Rovněž datování minulých událostí bylo v různých státech odlišné, nejčastěji podle tzv. epónymních úředníků, později podle let vlády panovníků či tzv. ér. V literatuře se postupně prosadilo společné datování podle olympiád, čtyřletých období mezi jednotlivými olympijskými hrami (od r. 776 př. Kr.).

Důležitým úkolem chronologie je rovněž časové určení historických událostí. Zde rozlišujeme mezi chronologií relativní, která stanovuje časový vztah jednotlivých událostí navzájem, a absolutní chronologií, která danou událost uvádí do vztahu k našemu letopočtu.

Literatura ke studiu chronologie:

- Samuel, A.E., *Greek and Roman Chronology, Calendars and Years in Classical Antiquity*. München 1972
Bickermann, E.J., *Chronology of the Ancient World*. London 1980
Bickermann, E.J., *Chronologie*. Leipzig 1963
Deismann, M. (ed.), *Daten zur antiken Chronologie und Geschichte*. Stuttgart 1990
Eder, W. – Renger, J. (eds.), *Herrscherchronologien der antiken Welt. Namen, daten, Dynastien* (NP Suppl. 1). Stuttgart 2004

2.4.6.5. Metrologie

Metrologie je speciální vědní obor, který se zabývá různorodými antickými systémy měř a vah všeho druhu, které se v různých řeckých státech od sebe značně lišily, vzájemně je srovnává a snaží se určit i jejich vztah k dnešním měrným jednotkám. Závěry bádání jsou velmi důležité zejména pro hospodářské dějiny, topografii a pro interpretaci textů, pokud obsahují příslušné údaje.

Literatura.

- Hultsch, F., *Griechische und römische Metrologie*. Berlin 1882
Faldy, F.R., *Metrological Tables*. New York 1965

2.4.6.6. Historická geografie a topografie

Historická geografie je vědní obor na pomezí geografie a historie zkoumající vliv geografických podmínek na vývoj lidské společnosti, jenž je v nemalé míře spoluročován charakterem krajiny, nerostnými zdroji, klimatickými poměry apod. Např. značná členitost terénu napomáhala tomu, že Řecko zůstávalo dlouho rozděleno na řadu drobných samostatných států. Přírodní geografie se také zabývá vlivy přírodních faktorů na historické dění (např. zemětřesení roku 464 př. Kr. značně otráslu stabilitou spartské *polis*, neboť při něm zahynulo velké množství občanů, čehož využili heilóti k povstání), a naopak působením lidské činnosti na přírodní prostředí (kupř. rozsáhlé odlesnění v mnoha oblastech mateřského Řecka). Historická geografie se věnuje rovněž demografickým a sídlením poměrům, zeměpisnou podmíněností rozvoje hospodářství i politickému zeměpisu, přičemž pochopitelně bohatě využívá dochovaná díla antických geografů i údaje z dalších literárních děl.

K historické geografii můžeme přiřadit také **topografii**, která detailně popisuje dílčí zeměpisné oblasti či jednotlivé lokality a snaží se spojit antická zeměpisná označení s konkrétními řekami, horstvy či lidskými sídly. Topografie se rovněž věnuje identifikaci dochovaných zbytků staveb s údaji u antických autorů.

Výsledkem práce tohoto zkoumání jsou mapy různých oblastí antického světa a plány jednotlivých lokalit.

Literatura a atlasy:

- Olshausen, E., *Einführung in die historische Geographie der Alten Welt*. Darmstadt 1991

Sonnabend, H. (ed.), *Mensch und Landschaft in der Antike. Lexikon der historischen Geographie*. Stuttgart - Weimar 1999
Stillwell, R. (ed.), *The Princeton Encyclopaedia of Classical Sites*. Princeton 1976
Talbert, R.J.A. (ed.), *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*. Princeton, N.J. 2000
Kiepert, H., *Atlas antiquus*. Berlin 1869 a další vydání
Atlas světových dějin, 1. díl: *Pravěk – středověk*. Praha 2003
Kapesní atlas světových dějin, 1. díl. Praha 1977

Pozn.: Výklad o paleografii a textové kritice je zařazen do 3. kapitoly.

2.4.7. Další vedlejší speciální a sousední disciplíny

Další **speciální disciplíny** můžeme označit jako **vedlejší**. Zabývají se relativně úzce vymezenými tématy, a doplňují tak hlavní obory grécistiky o další dílčí aspekty. Co se týče antické historie, zvláštním předmětem zájmu je mj. studium politického zřízení různých státních útvarů, antického politického myšlení a politické teorie, reálií veřejných i soukromých, etnografie, antického sportu, antického vojenství, s nímž zase souvisí dějiny techniky. Předmětem zkoumání jsou rovněž dějiny vědeckého myšlení či studium antické etiky, související s filosofií, a estetiky.

Dílčím oborem je také **prosopografie**, která zkoumá údaje o konkrétních osobách, které žily v určité době, respektive místě či oblasti. Zaměřuje se zejména na společenské elity, o nichž je v pramenech nejvíce informací. Hlavním zdrojem poznání pro prosopografická studia jsou nápisy.

Pro **klasičtí archeologii** jsou důležité různé **speciální disciplíny**, které jí umožňují všestrannou interpretaci materiálu. Patří sem mj. geologie, antropologie zkoumající kosterní pozůstatky, přírodovědné metody zjišťování stáří různých látek (např. radiokarbonová metoda, dendrochronologické datování) a chemické analýzy kovů a jiných materiálů. V rámci archeologie samotné se rozvíjejí speciální obory, např. letecká a podmořská archeologie či archeologie experimentální, jež se snaží rekonstruovat způsob života starověkých společností.

Řecké dějiny a kulturu v antice nelze zkoumat izolovaně, a to jak z hlediska časového, tak prostorového. V době, kdy o vyspělých civilizacích doby bronzové na Předním východě, v Egyptě a v Egeidě bylo známo jen velmi málo či vůbec nic, působila řecká kultura jako „řecký zázrak“, avšak rozvoj bádání o těchto civilizacích přinesl četné poznatky o tom, že řecká antická kultura byla v mnohém zavázána svým předchůdcům i sousedům. Na druhé straně zase silně působila v dalších etapách evropského vývoje, a proto je třeba věnovat pozornost také recepci řeckého dědictví v pozdějších dobách. To ovšem vyžaduje **interdisciplinární přístup**, spolupráci s mnoha obory, které svým záběrem přesahují hranice antického světa a které můžeme označit jako **sousední**.

Z časového hlediska předchází výzkumu řecké antické civilizace obor **mykénologie**, nejmladší disciplína spjatá s řeckou civilizací: její vznik je většinou dáván do souvislosti s rozluštěním slabičného lineárního písma B (1952 Ventris a Chadwick), jímž jsou zaznamenány hospodářské záznamy na hliněných destičkách (popř. jiné texty na střepech) v období 1400-1200 př. Kr. Na rozdíl od ostatních dílčích disciplín, které se specializují na zkoumání určitých jevů bez ohledu na jejich chronologické zařazení, je předmět mykénologie (a) vymezen časově: jde o nejstarší vývojové období řecké civilizace zhruba mezi lety 1600-1100 př. Kr. a (b) je v duchu *Alttertumswissenschaften* pojímán komplexně. Mykénologie tedy studuje mykénskou civilizaci jako celek i její jednotlivé projevy, a to mj. v kontextu s pozdějším vývojem. Její součástí je především studium jazyka (mykénštiny), ale také hospodářských dějin a archeologie.

Pro bádání o pozdější recepci řeckého myšlení a umění je významná zejména jeho tradice v řeckém prostředí, tj. především v Byzanci, jejíž historii a kulturu se věnuje **byzantologie**. Dalšími disciplínami, k nimž je v tomto ohledu třeba přihlížet, jsou latinská medievistika a humanistická studia pro recepci v západoevropské tradici, ale také arabistika, resp. orientalistika pro řecké působení v islámském světě.

Z hlediska vztahů řecké antické civilizace k sousedním oblastem jsou důležité vztahy grécistiky k oborům, které zkoumají vyspělé civilizace v Mezopotámii, syropalestinské oblasti, Malé Asii, Íránu a Egyptě, tj. k orientalistice, hebraistice, íránistice a egyptologii.

V oprávněném smyslu lze za **sousední disciplíny** označit i vědní obory, které jsou vůči klasické filologii obecné, zvl. obecná jazykověda, srovnávací jazykověda, indoeuropeistika, různé teorie literatury a kultury apod. Blízko má grécistika k disciplínám, s nimiž „spolupracuje“, případně od nich používá podněty pro své vlastní postupy: filosofie, religionistika, logika, antropologie, sociologie, psychologie, dnes i gender studies, kulturologie aj.

Literatura:

- Bartoněk, A., *Handbuch des mykenischen Griechisch*. Heidelberg 2003
Bartoněk, A., *Písmo a jazyk mykénské řečtiny*. Brno 2007
Aura Jorro F., *Diccionario Micénico (DMIC)*, I. – II. Madrid 1985, 1993
Nesselrath, H.-G., *Einleitung in die griechische Philologie*. Stuttgart - Leipzig 1997 (stručná a výstižná charakteristika mykénštiny - str. 138-140)
Fraser, P.M. – Matthews, E. et al. (eds.), *Lexikon of Greek Personal Names*, dosud 4. sv. Oxford 1987 -
Prosecký, J. a kol., *Encyklopedie starověkého Předního východu*. Praha 1999
Verner, M. a kol., *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*. Praha 1997
Ehrenberg, V., *Der Staat der Griechen*. Zürich - Stuttgart ²1965
Šílený, T. - Hejzlar, G., *Život v antickém Řecku*. Praha ⁵1947
Olivová, V., *Sport a hry ve starověkém světě*. Praha 1988
Rowe, Ch. - Shofield, M. (eds.), *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought*. Cambridge 2000
Dostálová, R., *Byzantská vzdělanost*. Praha 1990
Zástěrová, B. a kol., *Dějiny Byzance*. Praha 1992
Moravcsik, G., *Einführung in die Byzantologie*. Budapest 1976
Dover, K.J. (ed.), *Perceptions of the Ancient Greeks*. Oxford 1992

3. PALEOGRAFIE A TEXTOVÁ KRITIKA

3.1. Způsoby záznamu textu v antickém Řecku

V antice se texty zaznamenávaly na nejrůznější materiály, volené podle druhu textu a účelu, k němuž měl text sloužit: kratší (výjimečně i delší texty) se zaznamenávaly na kameny, kovové předměty, nádoby a ostraka, dřevěné destičky potažené voskem apod., k zápisu literárních textů sloužil zejména **papyrus a pergamen**.

Knihy měly nejprve formu **svitku** (*volumen, Buchrolle*), což byl papyrový nebo pergamenový pás navinutý na jednu nebo 2 tyčky (*omfalos, umbiculus*): čtenář pravou rukou

svitek rozvíjel a levou zavinoval (*librum evolvere*). Svitek tvořily slepené listy, obvyklá délka svitku byla 10 m. Začátek byl nepopsaný a sloužil k ochraně svitku před prachem, podobně jako dnes knižní desky. Text byl napsán na vnitřní straně svitku, kde běžela vlákna papýru horizontálně (tzv. *recto*), takže sloužila jako linky. Text byl psán ve sloupcích (*selides*) jejichž šířka se lišila podle knihy, resp. podle lit. žánru.

Svitek obvykle obsahoval 1 knihu; pokud byla kniha příliš dlouhá, pak byla rozdělena do dvou dílů. Obvykle se psalo kaligrafickým písmem, v privátních nebo polooficiálních textech se písmo někdy blížilo *kurzívě*, a psalo se i na rub (tzv. *verso*). Titul byl uveden buď na papýrové nebo pergamenové kartičce, připevněné na jednom konci svitku, nebo zvnějšku na svitku. Jediná kniha, která si v naší době zachovala formu svitku, je židovská tóra.

Později se objevila i jiná forma antické knihy, **kodex** (*codex, biblion, biblos*). Nejprve šlo o jednoduše složené jednotlivé listy, později byly listy na hřbetě sešité a chráněné deskami. Nejméně do konce 3. stol. po Kr. svitek a kodex koexistovaly. Předchůdcem kodexu mohly být voskové nebo dřevěné tabulky, které byly slepovány po dvou a více kusech a sloužily k poznámkám, účtům, nebo školním úlohám; ke stejnému účelu se užívaly *membranae*, slepené pergamenové nebo papýrové listy; literární texty se psaly na svitky až do 5. stol. po Kr.

Antický autor nejprve sbíral materiál a dělal si *excerpta* na voskové nebo dřevěné destičky, případně na pergamenové nebo papýrové listy. Konečný text potom diktoval, případně sám psal (zejm. u poesie). K publikaci literárního díla, *ekdosis*, docházelo v antice jinak než dnes: buď šlo o veřejné čtení nebo o rozšiřování pomocí nakladatele. Neexistovalo autorské právo, a proto mohla být slavná díla uveřejňována bez svolení autora, nebo v něm mohly být dělány změny.

Literatura ke způsobům záznamu textů v antickém Řecku a rukopisné tradici pozdně antického a byzantského období:

Kalivoda, J., *Texty antických autorů, historie jejich dochování a způsoby jejich edičního zpracování*, in: Marek, V. - Kuťáková - E. – Krylová, B. - Kalivoda, J., *Úvod do studia latiny*. FF UK 2007 (studijní materiál na <http://urls.ff.cuni.cz/>), str. 42-66

Riemer, P. – Weissenberger, M. - Zimmernamm, B., *Einführung in das Studium der Gräzistik*.

München 2000, str. 52-81

Dorandi, T., *Tradierung der Texte im Altertum; Buchwesen*, in: Nesselrath, H.-G. (ed.), *Einleitung in die griechische Philologie*. Stuttgart - Leipzig 1997, str. 3-16

Pöhlmann, E., *Einführung in die Überlieferungsgeschichte und die Textkritik der antiken Literatur*. Darmstadt 1994

3.2. Řecká paleografie

Paleografie se zabývá studiem rukopisů z hlediska způsobu psaní, z hlediska toho, jak se měnil rukopis písaře, užívané zkratky, typ písma atd., jinak řečeno, paleografie se zabývá vývojem písma.

Starší způsob psaní představuje *majuskule*, s jednotlivými písmeny psanými odděleně. Ve 4. st. př. Kr. se objevuje *kurzíva*, která se vyznačuje spojováním jednotlivých písmen (tzv. *ligatury*) tak, jak to bylo přirozené pro rychlejší psaní pomocí *kalamu*. Kurzívy se používalo jen k soukromým účelům, k psaní vzkazů, poznámek, hospodářských záznamů, soukromé korespondence apod. Po dlouhou dobu oba způsoby psaní existovaly paralelně.

Až do rozšíření knihtisku se literární díla šířila opisováním; text byl buď diktován několika písařům, nebo byl přímo opisován. Kodexy s literárními díly používaly od 2. stol. po

Kr. do 8.stol. po Kr. *majuskuli* (přesněji řečeno *unciální* písmo, které bylo zakulacené), od 9. stol. do 15./16. stol. (rozšíření knihtisku) *minuskuli*, odvozenou od méně formální kurzívy. Jeden z nejstarších kodexů v minuskuli je *Codex Uspenskij* z r. 835 (St. Petersburg).

Úkolem paleografie je klasifikace rukopisů na základě „rukou“ a způsobu psaní; paleograf je (často) schopen na základě již existujících „předloh“ neznámý rukopis datovat, přecíst a charakterizovat jeho zvláštnosti.

Literatura k řecké paleografii:

Hunger, H., *Handschriftliche Überlieferung in Mittelalter*, in: Nesselrath, H.-G. (ed.), *Einleitung in die griechische Philologie*. Stuttgart - Leipzig 1997, str. 17-44

Thompson, E.M., *A Handbook of Greek and Latin Paleography*. Chicago 1966

Turner, E.G. - Parsons, P.J., *Greek Manuscripts of the Ancient World*. London 1987

Groningen, B.A. van, *Short Manual of Greek Paleography*. Leyden 1967

Internetové zdroje k řecké paleografii:

Glossary of Terms Used in Paleography (Paul Halsall):

<http://www.fordham.edu/halsall/byz/paleogloss.html>

odkud vedou další odkazy na:

Byzantine Manuscript Source (úvod)

Byzantine Manuscript (indexy)

Paleography web links

Ačkoliv byl tento materiál vypracován v r. 1996, má všechny znaky profesionality a serióznosti a uvedené odkazy fungují.

3.3. Textová kritika – její význam a metody práce

Textová kritika, jinak také **textologie** nebo **textově kritická metoda**, zkoumá literární původ a redakci antických textů. Jejím cílem je rekonstruovat – nakolik je to ovšem možné - původní text a stanovit změny, které doznal v průběhu další tradice. Nezajímá se o výklad těchto textů, avšak poskytuje výsledky své práce dalším odvětvím, např. exegezi, tj. disciplíně zabývající se výkladem dochovaného textu. Plodem textové práce jsou tzv. kritická vydání jednotlivých textů.

Počátky textové kritiky lze sledovat až do doby alexandrijské, velký rozkvět prožívá v renesanci v souvislosti s publikací starých řeckých, ale i latinských textů, avšak vlastní moderní metoda textologie se ustavuje až během 19. století především v německé jazykové oblasti. Důležitou roli zde sehrála – kromě zkoumání a redakce antických textů – zvláště biblická tradice.

3.3.1. Vznik moderní metodiky textové kritiky

Ediční praxe antických textů zůstávala až do počátku 19. století v humanistických kolejích. Zlepšení a nové myšlenky se objevovaly spíše na poli především protestantských biblických studií. Textové diskrepance mezi nejstaršími verzemi novozákonních textů a problém vztahu starých překladů a originálních předloh, důsažné i pro bytostně teologické otázky, měly příznivý vliv na vyvrácení zásad moderní textové kritiky u autorů, jako byli biblisté J.A. Bengel, J. Wettstein a další mimořádně nadaní filologové.

Ty však až nezaslouženě zastínil Karl Lachmann, jenž byl schopen syntézy všech dosud roztroušených zásad nové metodiky práce s texty a svými vydáními *Nového zákona*, *Písně o Nibelunzích* a Lucretia oslnil své současníky natolik, že je považován za zakladatele novodobé textové kritiky bez přívlastků, jež bývala až do konce 19. stol. stručně nazývána „lachmannovská metoda“. I on ovšem formuloval své zásady postupně po dlouhá desetiletí a konečnou téměř legalistickou podobu jim dal znovu ve 20. století Paul Maas ve stručném, ale za kanonické považovaném pojednání *Textkritik* (¹1927, ³1957). Jejich stoprocentní platnost je ovšem sporná a v jednotlivostech se jimi neřídí žádná reálná edice, jako metodické východisko však dosud mají platnost zákona.

Lachmannovy postuláty mohou být stručně shrnuty takto:

Antický autor opustil své dílo v *autografu*, který téměř ihned našel rozšíření na širokém trhu nekontrolovaných opisů. Tím vzniklo mnoho verzí jeho díla, lišících se řadou textových variant.

Koncem antické doby však tyto verze na papyrech postupně zanikly. Autorům, kteří přežili „temné období“ raného středověku (550–750), umožnil přetrvat vždy jediný pergamenový předkarolinský rukopis, tzv. *archetypus*. (Tento postulat je samozřejmě ve 20. století zpochybňován z celé Lachmannovy teorie nejméně.)

Z tohoto ztraceného *archetypu* vznikly karolinské a další středověké opisy textu, které je možno seřadit do genetického obrazce – *stemmatu* – díky jejich společným chybám přepisu, jež charakterizují jednotlivé větve rukopisné tradice textu. Ty se rozvíjejí v rovněž ztracených *hyparchetypech*, avšak i v dochovaných rukopisech, jež pak činí zbytečnou práci s jejich jakkoli četnými opisy.

Díky tomuto rukopisnému *stemmatu* je možno srovnáním geneticky pokud možno **vzdálených** rukopisů zjistit správná znění míst, jež jsou v části rukopisné tradice porušena chybami opisovačů, a rekonstruovat tak znění ztracených *hyparchetypů* a od jejich rekonstruovaného textu exaktně poznat text samotného *archetypu*.

Je-li k dispozici pro danou část textu jediný rukopis, jde o *codex unicus*, vůči němuž má editor pouze povinnost přesné reprodukce.

Editor je povinen ověřovat vůči variantám rukopisů všechen text autora, nikoli jen místa, která na první pohled vypadají narušeně.

Editor může spolehlivě pracovat jen s rukopisnou tradicí, jež nebyla *kontaminována*, v níž tedy písaři při opisování nekombinovali znění dvou předloh; pokud tak činili, je situace editora prakticky beznadějná, protože není možno sestavit spolehlivé *stemma*. (Tento postulat teoreticky omezuje vyloženou metodiku pouze na malou část řídky dochovaných antických autorů, neboť u rukopisů populárnějších autorů je kontaminace rukopisné tradice vždy zčásti přítomna. Proto moderní editoři musejí hledat použití „Lachmannovy metody“ i v těchto případech.)

Veškerý materiál a svou metodiku je editor povinen dát uživatelům k dispozici v **textově kritickém aparátu**, jenž je v edici stejně významný jako tištěný text sám a podává všechny významnější varianty důležitých rukopisů a návrhy oprav textu editora i jeho předchůdců.

Práce editora textově kritického vydání má tak tři základní fáze:

Recensio, neboli shromáždění veškerého rukopisného materiálu, ale i dokladů sekundárních: raných humanistických edic (*editio princeps*), starých antických a středověkých překladů díla, citátů vydávaného autora v antické a středověké literatuře, jeho parafráze a parodie. Na základě tohoto materiálu editor sestaví *stemma*, rodokmen dochovaných rukopisů, přičemž se řídí zásadou *recentiores non deteriores*, protože mladý rukopis může být v krajním případě opsán přímo z archetypu, kdežto rukopis o dvě století starší od něho může být oddělen třemi i více fázemi přepisu, jež ho zatížily narůstajícími chybami. Na druhé straně

musí v této fázi nastat *eliminatio codicum deteriorum*, tedy takových, jejichž přímé předlohy známe a které tedy oproti nim obsahují jen další chyby opisovačů. Takové rukopisy jsou v další ediční práci ignorovány.

Následuje *examinatio*, rekonstrukce textu archetypu, která může mít podle striktních vyznavačů této metody exaktní charakter. Na základě stemmatu, jež je již bráno jako nesporné, je možno ověřitelným logickým úsudkem na místech, kde se rukopisy liší, téměř vždy dospět ke znění archetypu. Základní zásadou v této fázi editorovy práce je *lectio difficilior potior* – předpokládá se, že obtížné slovo či vazba je původní a že bylo pro středověké písaře běžné opisovaný text nivelizovat a zjednodušovat pro své čtenáře, kdežto postup opačný je s výjimkou vědomých falzátorů či adaptátorů těžko představitelný. Opravy textu směrem k předpokládanému archetypu zdůvodnitelné textologicky či paleograficky jsou považovány za relativně spolehlivé a nazývají se *emendationes*.

I archetyp však již obsahoval chyby a v žádném případě není totožný s autorovým *autografem* díla, od něhož ho dělí stovky let. Oprava chyb archetypu je možná až v této třetí etapě práce editora, nazvané *divinatio*, v níž editor hledá možné správné znění původního autografu již většinou nikoli metodami textologie, nýbrž filologickou a historickou interpretací. Návrhy oprav těchto obtížných míst jsou nazývány *coniecturae*.

3.3.2 Typy moderních edic antických autorů

Na Lachmannově metodickém základě vznikly všechny dnes používané edice antických klasiků a vytlačily edice vzniklé před rokem přibližně 1850 do role bibliofilii. Ještě tvrději řečeno, každý klasický filolog je povinen používat k odborné práci jen poslední kritickou edici studovaného autora a odchýlení od této zásady odůvodnit, protože metodický pokrok na poli ediční techniky je neustálý a nepřetržitá kritická pozornost věnovaná antickým autorům stále průběžně vyjasňuje jejich obtížná místa a přináší nové poznatky – a ovšem také nové spory.

Proto je základem klasické filologie tzv. *editio maior*, kritická edice s plným textovým aparát, klasicky odkazovaným pomocí čísel řádků jednotlivých stránek. Po latinské předmluvě edice následuje vydávaný autor samotný, jehož každá strana může mít (ve výběru) tyto součásti:

Text autora, v němž značka † označuje tzv. *crux philologorum*, neboli místo, s jehož významem si editor neví rady. (Z pochopitelných důvodů je její výskyt řídký.) Ve starších edicích někdy kurzíva označuje text, který editor oproti rukopisům změnil, i tato užitečná pomůcka uživateli je ale bohužel řídká. Častěji se užívají běžné závorky () pro rozvedení ustálených zkratk rukopisu (pokud nejsou rozváděny bez poznámky), špičaté závorky < > pro vyznačení editorovy vsuvky textu, který podle jeho názoru z rukopisu vypadl (*lacunae*), dále hranaté závorky [] s velmi různým významem – někdy označují místo závorek špičatých vsuvky, někdy naopak návrh na odstranění textu a pozdější interpolace (tedy navrhuje *athetesi*), někdy signalizují vyškrábaná a editorem doplněná místa, někdy dokonce ve starších edicích obsahují editorovy vysvětlivky.

Kritický aparát podávající co největší počet rukopisných variant. Tím kritická edice osvobozuje svého uživatele od diktátu editora, dává mu možnost kontrolovat jeho závěry a docházet k vlastním názorům, které se mohou od editorových lišit. Jazyk textového aparátu je vždy latinský a používá ustálených zkratk, uvedených na počátku edice.

Testimonia, přehled citátů z editovaného díla u pozdějších autorů.

Identifikace citátů, jichž editovaný autor použil ze starších autorů, většinou podle antického zvyku bez odkazu. Někdy je u křesťanských autorů do zvláštního aparátu vyčleněn soubor citátů biblických.

Testes, na každé stránce opakovaný index rukopisů, jež obsahují otištěný text stránky. Tento aparát je samozřejmě nutný pouze u textů s mimořádně složitou rukopisnou tradicí. Téměř žádná kritická edice neobsahuje všechny tyto součásti, nebo je různě kombinuje do základního kritického aparátu. Téměř vždy však kritická edice obsahuje **různé typy rejstříků a indexy slov** vydávaného autora. Jen výjimečně *editio maior* poskytuje čtenáři vysvětlující věcný a jazykový komentář.

Nejznámějšími sériemi textově kritických edic jsou:

Edice nakladatelství Teubner v Lipsku, od konce 19. stol. vzorová ediční řada, která stanovila měřítko ediční práce v klasické filologii. Po sjednocení Německa byla převzata nakladatelstvím Saur, ale její činnost je podstatně omezena.

Oxfordská série *Scriptorum classicorum bibliotheca Oxoniensis*

Dalším typem edice je *editio minor*, která podávala text autora zpracovaný novodobým editorem (někdy v paralelně vycházející *editio maior*), ale vynechala všechny uvedené aparáty, s výjimkou přehledu nejdůležitějších variant textu, které závažně ovlivňují význam (tyto seznamy byly většinou tištěny jako appendix). I některé teubnerské edice spadaly do této kategorie. Původně byly tyto edice vydávány pro soukromé zájemce o klasickou literaturu, kteří se jí chtěli věnovat nikoli jako vědci, ale jako čtenáři, a nepotřebovali tedy odborné pomocné aparáty běžné v *editio maior*, ale při svém vzdělání ani žádné komentáře školní. V současné době jsou za změněných podmínek takové edice většinou bilingvní a podávají vůči textu latinskému či řeckému zrcadlový překlad do moderního jazyka a většinou i více či méně podrobný poznámkový aparát.

Příklady takových edic jsou dodnes angloamerická řada *Loeb Classical Library* a francouzská *Les belles lettres*.

Posledním významným typem edic jsou edice **komentované**, v minulosti zaměřené na výnosný trh mezi studenty gymnázií. Vynikají mezi nimi edice berlínského nakladatelství Weidmann z přelomu 19. a 20. století. Při používání starších školních edic musí být klasický filolog připraven na to, že z textu mohou být vypuštěna místa považovaná za choulostivá pro školní mládež.

Naproti tomu moderní komentáře vysokoškolské úrovně jsou vydávány samostatně mimo samotný text. Pokud jsou k dispozici, je jim vždy nutno dát přednost před staršími komentáři. Nejsou ovšem ani zdaleka k dispozici vždy, kdy jsou třeba.

Literatura:

Češka, J., *Textová kritika ve filologické praxi*. Brno 1973

Maas, P., *Textkritik*. Leipzig³1957

Okál, M., *Úvod do textové kritiky*. Bratislava 1966

Reynolds, L.D. – N.G. Wilson, N.G., *Scribes and Scholars. A Guide to the Transmission of Greek and Latin Literature*. Oxford 1991

West, M.L., *Textual Criticism and Editorial Technique*. Stuttgart 1973

Originální texty a překlady na internetu:

TLG (Irvine, USA)

<http://www.tlg.uci.edu>/Tento server poskytuje zájemcům velké množství originální řeckých a latinských textů, bez překladu a bez kritického aparátu. Srv. podrobněji níže.

Perseus digital library (Tufts University, USA)

http://www.perseus.tufts.edu/cache/perscoll_Greco-Roman.html (verze serveru, která zatím pracuje rychleji a spolehlivěji)

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>

Tento server přináší uživateli mj. množství latinských a řeckých textů s anglickými překlady, někdy i s komentáři; možnost přímého propojení na slovníky LS a LSJ; množství různých statistických údajů.

Bibliotheca classica selecta (Louvain-la-Neuve - Brusel)

<http://mercure.fltr.ucl.ac.be/Hodoi/concordances/intro.htm> V rámci tohoto serveru je (kromě jiného) k dispozici velký výběr originálních řeckých textů (*hodoi elektronikai*), překlad do francouzštiny (zrcadlové provedení), alfabertický index ke každému dílu, obrácený index a další pomůcky zpřijemňující život klasického filologa.

Bibliotheca Augustana (Augsburg)

<http://www.fh-augsburg.de/~harsch/augustana.html> - soubor originálních textů latinských, řeckých, německých, anglických, francouzských atd., bez překladu, bez komentáře a kritického aparátu.

Projekt Gutenberg

http://www.gutenberg.org/wiki/Main_Page - antičtí autoři a jejich díla na serveru sice jsou, ale v novořeckém překladu (srov. Doležal, S., *O několika velmi užitečných webových stránkách se vztahem ke starověku a ke klasické filologii*, in: Auriga – ZJKF 48, 2006, str. 90-92).

Early Christian Writings

<http://www.earlychristianwritings.com/> korpus raněkřesťanských textů

Neoplatonismus

<http://www.neoplatonism.org/>

4. ZÁKLADNÍ POMŮCKY KE STUDIU A BADATELSKÉ PRÁCI

4.1. Bibliografie

Základním předpokladem vědeckého zpracování určitého tématu je vedle studia pramenů seznámení se s odbornou literaturou, která se jím zabývala. K tomu slouží přehledy bibliografie, což jsou soupisy veškeré produkce vědního oboru za určité období, resp. soupisy literatury vzniklé v jednotlivých zemích, přehledy literatury k dílčím oblastem bádání v daném oboru či soupisy děl významných badatelů.

Pro vědy o antickém starověku vychází v Paříži **celosvětová bibliografická ročenka** *L'année philologique* (zkratka: APh), která podchycuje produkci od roku 1924. Tato bibliografie je rozdělena do řady oddílů podle jednotlivých disciplín (řečtí a latinští autoři, literatura, dějiny atd.), orientaci v ní usnadňují rejstříky (věcný a moderních autorů), uvádí recenze monografií a stručné anotace časopiseckých statí. Aph je dostupná též v elektronické podobě (přístup je placený; v ÚŘLS je pro studenty přístup k Aph z počítače v knihovně):

<http://www.annephilologique.com/aph/aph.cgi?FILE=accueil.htm&CONTEXT=030602&LANG=en>

Seznámení se s odbornou literaturou vzniklou před rokem 1924 umožňují starší bibliografické přehledy, jejichž soupis uvádějí R. Hošek a V. Marek, *Úvod do studia latiny*, Praha 1977, str. 58 n.

Vzhledem k tomu, že Aph vychází vždy s určitým časovým prodlením, je třeba nejnovější produkci hledat jinde. Důležitým zdrojem aktuálních informací o nových monografiích jsou katalogy odborných nakladatelství, které jsou dostupné v tištěné podobě i na internetu. O nových monografiích i člancích v časopisech se lze poučit v bibliografických přílohách časopisu *Gnomon*, vydávaného v Mnichově. Elektronická verze na CD i na internetu (na internetu zdarma):

<http://www.gnomon.ku-eichstaett.de/Gnomon/en/Gnomon.html>

Důležité jsou též národní bibliografie klasických studií vydávané v různých státech. **Odborná produkce v Československu (resp. České republice) je zachycena v těchto publikacích:**

Svoboda, K., *Bibliografie českých a slovenských prací o antice za léta 1775 - 1900*. Praha 1947

Svoboda, K., *Bibliografie českých a slovenských prací o antice za léta 1901 - 1950*. Praha 1961

Vidman, L., *Bibliografie řeckých a latinských studií v Československu za léta 1951 - 1960*. Praha 1966

Dále vycházely československé bibliografie v letech 1961 - 1967 každoročně, v letech 1968 - 1989 zahrnoval jeden svazek produkci za dva roky. Poslední vyšlé svazky pokrývají roky 1990 - 1992 a 1993 - 1996.

Celosvětově rostoucí produkce odborné literatury a zároveň prohlubující se specializace vedou ke vzniku **speciálních bibliografií** k jednotlivým disciplínám, resp. dílčím tématům; někdy tyto soupisy mají charakter kritických soupisů bádání s anotacemi jednotlivých položek. Takovéto přehledy obsahuje mj. časopis **Lustrum** vydávaný v Göttingen.

Specializované bibliografie v oblasti ligvistiky:

Meier-Brügger, M., *Griechische Sprachwissenschaft*. Berlin 1992 (s kvalitními anotacemi, jen do r. 1991)

Crespo, E., *Bibliographie sur la syntaxe grecque 1985-1994*, in: *Syntaktika* 9, 1995, str. 1-14
Brixhe, C. et al. (eds.), *Bulletin de dialectologie grecque*, in: *Revue des Etudes Grecques* (REG):

I 98 /1985, str. 260-314 (iónsko-attické, aiolské a arkado-kyperské dialekty)

II 101 /1988, str. 74-112 (severozápadní a dórské dialekty)

III 103 /1990, str. 201-230 (koiné)

Bibliografie k dějinám starověku:

Brockmeyer, N. – Schultheiss, E.F., *Studienbibliographie Alte Geschichte*. Wiesbaden 1973

Vogt, J., *Bibliographie zur antiken Sklaverei*. Bochum 1972

Dalším typem bibliografie jsou soupisy prací významných badatelů sestavované zpravidla při příležitosti jejich významných jubileí. Získat přehled o odborné literatuře k určitému tématu lze také ze souhrnných monografií, které obsahují podrobné soupisy příslušné literatury sahající do doby jejich vzniku.

Internetové bibliografické databáze:

Pinax on line

portál spravovaný Marcem Huysem z University v belgické Lovagni (Leuven, Louvain) na adrese: <http://perswww.kuleuven.be/~u0013314/pinaxonline.html>. Portál obsahuje odkazy na internetové bibliografie z oblasti antiky, a to jednak obecně zaměřené, a jednak specializované (a) na antického autora, (b) tematicky (literatura, lingvistika a gramatika, mytologie a náboženství, historie a archeologie). Na lingvisticko-gramatické bibliografické databáze se odkazuje na stránce:

<http://perswww.kuleuven.be/~u0013314/pinaxonline.html#Linguistiek%20en%20grammatica>

Projekt Dyabola

<http://www.dyabola.de/en/indexfrm.htm?page=http://www.dyabola.de/>

je zaměřen především na oblast archeologie.

Linguistic bibliography on line – obecně lingvistická databáze

<http://www.linguisticbibliography.com/>

Součástí serveru *Linguist List* <http://linguistlist.org/>, podporovaného nakladatelstvím *Brill*. Bibliografie pokrývá všechny lingvistické subdisciplíny, jak teoretické, tak i praktické. Důraz je kladen na neindoevropské jazyky a méně známé jazyky indoevropské. Pokrývá léta 1993-2004. Z českých časopisů majících vztah ke klasickým jazykům jsou excerptovány *Acta Commeniana*, *Auriga*, *Byzantinoslavica*, *Eirene*, *Filozofický časopis*, *Graecolatina Pragensia*, *Listy Filologické*, *Sborník prací Filosofické Fakulty Brněnské University: řada N atd.*

Bibliography of Ancient Greek Linguistics (Michel Buijs z university v Utrechtu)

<http://www2.let.uu.nl/solis/geschiedenis/afdelingen/goac/bgl/>

Průběžně aktualizovaná databáze, rozdělená na několik tematických oddílů: Clause types, Particles, Pragmatics and Word Order, Tense/Aspect, Miscellaneous, References Works, s níž se příjemně pracuje. Stránky obsahují také odkazy (linky) na další webové stránky.

Sintaxis Griega (Ángel Martínez Fernández)

<http://webpages.ull.es/users/amarfer/stxgrii.html#bibliografia1>.

Jde o bibliografii k vysokoškolským přednáškám, která obsahuje monografie a články do roku 2002.

Bibliography: Greek Grammar and Linguistics (Rodney J. Decker z USA)

<http://faculty.bbc.edu/RDecker/bibliog.htm>.

Databáze zaměřená na novozákonní řečtinu. Byla vypracována v r. 1994 a dále již není aktualizovaná. Na jiné adrese R.J. Decker řídí stránky www.NTResources.com, které obsahují zejména jeho články, recenze a úvahy.

Comprehensive Bibliography of Hellenistic Greek (Michael W. Palmer)

<http://www.greek-language.com/bibliographies/palmer-bib.html#Criteria%20for%20Inclusion>.

Bibliografie je silně výběrová, zejm. po r. 1993; je dovedena do r. 2002; zaměřuje se na aplikaci přístupů moderní lingvistiky na hellénistickou řečtinu, příp. i na její starší fáze.

Bibliography of Tense, Verbal Aspect, Aktionsart, and Related Areas (R.I. Binnick)

<http://www.scar.utoronto.ca/~binnick/old%20tense/List.pdf>

s rozsáhlým úvodem a bibliografií s více než 6 600 položkami týkajícími se nejrůznějších jazyků, ale také řečtiny (včetně novořečtiny).

Indo-European Linguistics

<http://titus.uni-frankfurt.de/indexe.htm?didact/bibliot2.htm> - GRXX.

Bibliography (Griechisch) je součástí portálu TITUS (Thesaurus Indogermanischer Text- und Sprachmaterialien). Obsahuje jen základní, časem prověřené monografie a zaměřuje se na historickou a srovnávací gramatiku; bibliografie končí rokem 1986.

Přehled o aktuální knižní produkci k různým tématům bádání v oblasti antického starověku můžeme získat z **internetových stránek specializovaných nakladatelství**, kde jsou dostupné katalogy dosavadní produkce. Z významných adres vybíráme:

de Gruyter: <http://www.degruyter.de/cont/imp/mouton/mouton.cfm>

Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana (zkráceně *Bibliotheca Teubneriana*) vychází od r. 1999 v nakladatelství K.G. Saur

<http://www.degruyter.de/cont/glob/suchergebnis.cfm>, které bylo v r. 2006 převzato nakladatelstvím Walter de Gruyter.

Oxford University Press: vydává známou edici *Oxford Classical Texts*:

<http://www.oup.com/us/catalog/general/series/OxfordClassicalTexts/?view=usa>

Les Belles Lettres (Paříž) vydává známou edici *Collection Budé* (řecký a zrcadlový francouzský text):

http://www.lesbelleslettres.com/catalogue/?category_id=66

Verlag C. H. Beck oHG v Mnichově vydává publikace k dějinám a kultuře:

<http://rsw.beck.de/rsw/default.asp>

Z českých nakladatelství vydává řadu titulů vztahujících se k antice nakladatelství OIKOYMENH (zvl. filosofie, religionistika, politické myšlení): <http://www.oikoymenh.cz/> či nakladatelství Herrmann a synové: <http://www.kosmas.cz/herrmann/>

4.2. Jazykové slovníky a encyklopedie

4.2.1. Jazykové slovníky

Existuje mnoho druhů jazykových slovníků, které lze na základě jejich obsahu a zaměření dělit na:

slovníky obecné (zaměřené na slovní zásobu celého jazyka):³

překladové a výkladové

etymologické

retrogradní

slovníky speciální (omezené na slovní zásobu určitého díla, určitého autora, určitého literárního žánru, určité epochy).

Hesla (**lemmata**) jsou ve slovnících uspořádána buď abecedně, nebo hnízdovitě (podle významové příbuznosti).

³ Pro moderní jazyky se užívá spíše dělení na slovníky jednojazyčné (popisné) a na slovníky dvou- nebo vícejazyčné (překladové).

4.2.1.1.

Slovníky obecné

Slovník zvaný **thesaurus** shromažďuje téměř celou slovní zásobu daného jazyka. Pro starořečtinu máme k dispozici devítidílný *Thesaurus Linguae Graecae*, jehož první verzi vydal významný francouzský humanista Henri Estienne (Henricus **Stephanus**) v letech 1572-1573 v Paříži. Poslední přetisk je z r. 1954 ve Štýrském Hradci (Graz) podle přepracovaného vydání z nakladatelství Firmin-Didot z r. 1829. Chybí v něm sice slovní zásoba mykénštiny a vše, co bylo nalezeno na papyrech, ale obsahuje vlastní jména mytologická, historická a geografická a vyznačuje délku samohlásek. Je redigován v latině.

Příruční (vědecké) slovníky mají na začátku uveden seznam autorů, kteří jsou excerpováni, a u citací bývá uveden nejen autor, ale i přesné místo v textu:

Liddell-Scott-Jones (LSJ) - řecko-anglický slovník - má největší prestiž mezi badateli. Jsou excerpovány i papyrologické a epigrafické texty. Zkratky autorů a děl jsou pokládány za směrodatné pro citování v odborných studiích.

Liddell, H.G. - Scott, R., *A Greek-English Lexicon*, 9. vydání od H.S. Jonese, Oxford 1925-1940, bylo časem doplněno o několik suplementů:

Barber, E.A. et al., *Supplement*. Oxford 1968;

Renahan, R., *Greek Lexicographical Notes. A Critical Supplement to the Greek-English Lexicon of Liddell-Scott-Jones*. Göttingen 1975;

Renahan, R., *Greek Lexicographical Notes. A Critical Supplement to the „Greek-English Lexicon of Liddell-Scott-Jones“*. Göttingen 1982;

Nové vydání, obsahující všechny tyto suplementy (jejichž lemmata však tvoří samostatný appendix), pořídil:

Clare, P.G.W., *Greek-English Lexicon Revised Supplement*, founded upon the ninth edition of Liddell & Scott's *Greek-English Lexicon*. Oxford 1996.

Tento slovník, tj. „velký Liddell-Scott“ existuje i ve stručnější podobě jako „střední“ a „malý Liddell-Scott“. **„Intermediate Liddell-Scott“ (LS)** je vhodnou pomůckou pro studenty vysokých škol v bakalářském studiu; neobsahuje přesné citace míst, jen zkratku autora. Je k dostání v mezinárodních internetových knihkupectvích za přijatelnou cenu.

„Velký „LSJ“ i „střední LS“ jsou dostupné i v digitalizované podobě (viz níže).

Bailly - řecko-francouzský slovník

Bailly, A., *Dictionnaire grec-français*. Paris ¹1894 a četná další vydání, slovník byl několikrát aktualizovaný a přepracovaný. Nejsou v něm obsaženy výrazy z papyrologických a epigrafických textů.

Pape - řecko-německý slovník

Pape, W., *Griechisch-deutsches Handwörterbuch*. Přeproc. G.E. Benseler, 2 sv., Braunschweig 1919 (i jiná vydání). Pape, W. - Benseler, G.E., *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*, Braunschweig 1862-70 (citován i jako 3. sv. předchozího – onomastikon). O jeho elektronické podobě – viz níže.

Adrados – řecko-španělský slovník

Adrados, F.R., *Diccionario griego-español*. Madrid 1986- dosud (6 dílů) (DGE) <http://www.filol.csic.es/dge/index2.htm>. Poslední (šestý díl) vyšel v r. 2002 a končí u slova *ekpelekaō*.

Dvoreckij – řecko-ruský slovník

Dvoreckij, I.Ch. – Sobolevskij, S.I., *Drevnegrečesko-russkij slovar*, I-II. Moskva 1958

Montanari – řecko-italský slovník

Montanari, F., *Vocabulario della lingua greca*. Turin 1997. 2298 str. Jednodílný moderně pojatý slovník, výborný pro toho, kdo umí italsky.

Řecko-český slovník vědecký zatím neexistuje.

Školní slovníky obsahují slovní zásobu tzv. školních autorů, jinak řečeno excerpují jen tzv. školní autory. Ve své době byl vynikající řecko-český slovník **Františka Lepaře**, pro dnešního čtenáře je však poněkud zastaralý, zejména v oblasti českých ekvivalentů.

Lepař, F., *Homérovský slovník řecko-český*, Mladá Boleslav, s.a. (četná další vydání do 2. sv. války)

Lepař, F., *Nehomérovský slovník řecko-český*, Mladá Boleslav 1892 (četná další vydání do 2. sv. války)

Lepařovy slovníky vyšly naposledy před válkou a jsou jen občas dostupné v antikvariátech. V roce 1994 došlo k fototypické reedici menšího *Řecko-českého slovníku Prachova*. Tento slovník uvádí u každého hesla pouhý výčet českých ekvivalentů, bez slovních spojení, bez kontextu, bez slovesných vazeb, bez příkladů, a proto není při překládání dobrým pomocníkem. Jako přídatek však obsahuje *Attické tvary slovesné*, tj. přehled nejčastějších attických sloves a jejich stupnic.

Prach, V., *Řecko-český slovník*, Praha 1993 či pozdější vydání

Na úroveň školního slovníku patří také „střední LS“, o němž jsme se zmiňovali výše, či německý slovník:

Benseler, G.E. – Kaegi, A., *Griechisch-Deutsches Wörterbuch*. Leipzig 1990 (15. vyd. Benselerova slovníku v přepracování A. Kaegiho vyšlo původně r. 1931)

4.2.1.2. Slovníky speciální

reflektují slovní zásobu určitým způsobem omezenou, např.

na **určitého autora**:

Sturzius, F.G., *Lexicon Xenophonticum*. Leipzig 1801-04

Ast, G.A.F., *Lexicon Platonicum*. Bonn 1956 (1. vyd.: 3 díly, 1834-1839)

Ellendt, F., *Lexicon Sophocleum*. Hildesheim 1965 (fototypické vyd. podle vyd. z r. 1872)

na **určité dílo**:

Souček, J.B., *Řecko-český slovník k Novému zákonu*. Praha ⁵1997

Tichý, L., *Slovník novozákonní řečtiny*. Olomouc 2001

Carrez, M. – Morel, F., *Dictionnaire grec-français du Nouveau Testament*. Neuchâtel ²1980

Bauer, W., *Wörterbuch zum Neuen Testament*. Berlin - New York ⁶1988

Bauer, W., *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*. Ed. and rev. by F.W. Danker. Chicago ³2001

na **určité období nebo literární žánr**:

Aura Jorro, F., *Diccionario Micénico (DMIC)*, I. - II. Madrid 1985, 1993

Lampe, G.W.H., *A Patristic Greek Lexicon*. Oxford 1969

Snell, B. - Meier-Brügger, M., *Lexikon des frögrichischen Epos* (LfgrE). Göttingen 1955- (v r. 2008 vyšel 23. svazek, který končí slovem *feugō*)
Sophocles, E.A., *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods from B.C. 146 to A.D. 1100*, I – II. Whitefish 2004 (1. vyd. 1870)

V klasických jazycích se dále používají i dva zvláštní typy slovníků:

Indexy, které uvádějí všechna slova a místa jejich výskytu v dané oblasti (jejich reference), ale bez překladu a bez kontextu. Jsou to tedy jakési rejstříky slov, včetně gramatických tvarů. Usnadňují vyhledávání studovaných slov, ale dnes máme k témuž účelu i elektronický Thesaurus, který má tu výhodu, že obsáhne celou literaturu, a ne jen jednoho autora jako starší indexy, např.:

Gehring, A., *Index Homericus*. Leipzig 1891

Preuss, S., *Index Isocrateus*. Hildesheim 1971 (1. vyd. 1904)

Todd, O.J., *Index Aristophaneus*. Hildesheim 1962

Konkordance uvádějí nejen reference, ale i krátký kontext (mikro-kontext); nepodávají překlad ani výklad lemmatu. Příklady:

Prendergast, G. L. - Marzullo, B., *A complete concordance to the Iliad of Homer*. Hildesheim³1983

Tebben, J.R., *Hesiod-Konkordanz: A Computer Concordance to Hesiod*. Hildesheim 1977

Nářeční slovníky

Cunliffe, R.J., *A lexicon of homeric dialect*. Norman, Oklahoma 1963

Frekvenční slovníky

Cauquil, G. - Guillaumin, J.Y., *Vocabulaire de base du grec*. Besançon 1985

Retrográdní slovníky

jsou sestaveny abecedně odzadu, takže slovo *filos* hledáme pod *solif*, ale slovo je vytištěno normálně, tj. *filos*. Takové uspořádání umožňuje doplnit slovo, z něhož známe jen koncovou část, a proto se uplatňuje především při rekonstrukci textů v papyrologii a v epigrafice. Lemmata neobsahují překlady.

Kretschmer, P. – Locker, E., *Rückläufiges Wörterbuch der griechischen Sprache*. Göttingen²1963

Hansen, B. - Dornseiff, F., *Rückläufiges Wörterbuch der griechischen Eigennamen*. Berlin 1957

Buck, C.D. - Petersen W., *A Reverse Index of Greek Nouns and Adjectives*. Chicago 1949 (reedice 1975)

Lejeune, M., *Index inverse du grec mycénien*. Paris 1964

Etymologické slovníky

vykládají vznik a vývoj slovní formy (i významu), v ideálním případě od rekonstruovaného indoevropského tvaru až po vývoj tvaru v průběhu existence starořečtiny.

Chantraine, P., *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*. 4 sv. Paris 1968-1980

Frisk, H., *Griechisches etymologisches Wörterbuch*. 3 sv. Heidelberg 1960-1972

Boisacq, E., *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*. Heidelberg 1916

Hofmann, J.B., *Etymologisches Wörterbuch des Griechischen*. München 1949

Pokorny, J., *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern 1949 – 1969
Machek, V., *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha 1971
Holub, J. – Lyer, S., *Stručný etymologický slovník jazyka českého*. Praha 1978, 1992
(více vydání)
Rejzek, J., *Český etymologický slovník*. Praha 2001

Elektronická vydání základních slovníků:

Elektronický Thesaurus

Stejně jako Estiennův TLG je nazván i **elektronický Thesaurus na CD (TLG)**, realizovaný průběžně od r. 1972 na kalifornské universitě v Irvinu. Ve své verzi E z r. 2000 zahrnoval celou řeckou literaturu od Homéra až do r. 1453, včetně některých scholií (poznámek a komentářů k určitému dílu); neobsahoval nápisy ani kritický aparát. Elektronický Thesaurus ovšem není slovník ve vlastním slova smyslu, je to databanka všech uvedených textů, v níž je možno vyhledávat jednotlivé výrazy v jednom díle, v jednom autorovi, ve zvolené skupině autorů, či v celém TLG, je možno vytvářet konkordance a kopírovat je do textového editoru (např. do Wordu). Pro práci s CD TLG je třeba přístupový program; v ÚŘLS je dispozici jednak již poněkud zastaralý *Musaios*, jednak novější a výkonnější *Workplace*. Kromě toho je zdarma k dispozici na adrese <http://www.dur.ac.uk/p.j.heslin/Software/Diogenes/> kvalitní program *Diogenes* (ovšem CD s TLG neobsahuje).

Nejnověji se TLG nevydává na CD, ale platí se internetový přístup; způsob vyhledávání a práce s textem je oproti verzi na CD poněkud pozměněn, mj. není třeba přístupový program. ÚŘLS tento přístup zajišťuje pro studenty na počítači v knihovně. Úplná webová verze obsahuje v současné době (prosinec 2008) 3 800 autorů a 12 000 děl a je čtvrtletně aktualizována. Kromě toho může každý zájemce pracovat s TLG zdarma, ale jen s vybraným korpusem 34 autorů (<http://www.tlg.uci.edu/>, kde na hlavní stránce je třeba kliknout na [Try out the Online TLG®](#)). Internetový TLG umožňuje propojení s LS ze serveru Perseus.

LSJ (Liddell-Scott-Jones): řecko - anglický

Výhodou „velkého“ LSJ v digitalizované podobě je možnost zpětného vyhledávání, tj. z angličtiny do řečtiny (i když jen v omezeném rozsahu). LSJ je možno zakoupit na CD-ROMu na adrese <http://www.logos.com/ljsj> za 135 dolarů, a to ve verzi z r. 1996 (tj. včetně dodatků):

Libronix Digital Library System, *H.G. Liddell and R. Scott, A Greek-English Lexicon (rev. H.S. Jones and R. McKenzie, rev. supp. by P.G.W. Clare) Oxford 1996*, Bellingham, Logos Bible Software, 2003. CR: [BMCR](#).

LSJ je ale také přístupný zdarma v rámci portálu *Perseus* (viz níže), ovšem ve starší verzi

LS (Liddell-Scott): řecko - anglický

„Střední LS“ je možno si stáhnout např. z adresy <http://www.archive.org/details/intermediategree002716mbp>; jde ovšem o velmi rozsáhlý soubor v pdf a vyhledávání v něm je dosti neobratné. Podobně jako LSJ je i LS přístupný zdarma v rámci portálu *Perseus*.

Woudhouse, S.C., *English-Greek Dictionary* (1910)

<http://www.lib.uchicago.edu/efts/Woodhouse/>

Bailly

<http://home.scarlet.be/tabularium/bailly/index.html>

Naskenovaný slovník A. Baillyho v pdf, zkrácené vyd. z r. 1901. Kvalita skenu není nejhorší a vyhledávání je v mezích možností pohodlné.

Gustav Eduard Benseler (Dritte Auflage. Dritter Abdruck. 1884 – k dispozici na portálu <http://www.catharina.cz/bearbeitetBenselerRozcestnik.do#Y> s vyhledávacím programem podle abecedy.

Pape - Benseler

<http://www.catharina.cz/bearbeitetBenselerRozcestnik.do>

Naskenovaný slovník vlastních jmen Pape, W. - Benseler, G.E., *Wörterbuch der griechischen Eigennamen* (Dritte Auflage. Dritter Abdruck. 1884) s vyhledávacím programem podle abecedy.

The Lexicon of Greek Personal Names (LGPN)

shromažďuje vlastní jména řecká s výskytem od 8. stol. př.Kr. až do pozdního císařství.

<http://www.lgpn.ox.ac.uk/index.html>

Indo-European Etymological Dictionary (projekt IEED)

Server na adrese <http://www.indo-european.nl/index2.html> obsahuje řadu různých vědeckých etymologických slovníků, mj. i *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* (založený na Pokorném), *Greek Etymological Dictionary* (Frisk) apod.

The Suda On Line (www.stoa.org/sol/) i s překladem, komentářem a odkazy na jiné zdroje.

Diccionario Griego-Español (DGE): Canon Lists (seznamy autorů a děl, ostraka a papyry, nápisy, zkratky): <http://www.filol.csic.es/dge/lst/2lst-int.htm> z r. 2005, ale ne vlastní slovník.

4.2.2. Encyklopedie

Při odborné práci nezdědka narazíme na potřebu získat bližší poučení o nějakém pojmu, lokalitě či osobnosti. V tom případě je nejrychlejší využít encyklopedie (= naučného slovníku), avšak to, po jaké sáhneme, záleží na tom, zda nám postačí obecnější souhrnné poučení o relativně známých skutečnostech (A), nebo zda chceme získat podrobnou a zasvěcenou dílčí informaci (B). V prvním případě tedy využijeme **universálních naučných slovníků**, z nichž o antické civilizaci získáme zpravidla jen základní poučení, i když zde záleží na celkovém rozsahu encyklopedie.

(A) Z českých naučných slovníků lze využít velmi rozsáhlý **Ottův slovník naučný**, který tvoří 27 svazků a celkem 15 dílů doplňků vydávaných postupně v letech 1888 - 1934. Nově byl slovník vydán v letech 1996 - 2003. Z dalších českých encyklopedií uveďme: **Malá československá encyklopedie** (6 sv., 1984 - 1987), encyklopedie **Universum** (10 svazků, 2001, dostupná v elektronické podobě - Universum 5.1 - DVD ROM), **Všeobecná encyklopedie Diderot** (8. sv., 1999; k dispozici jsou i méně rozsáhlé verze).

Z **cizojazyčných** připomeňme ve stručném výběru: Encyclopaedia Britannica, encyklopedie Larousse, Der grosse Brockhaus, Meyers Lexikon.

(B) Pro badatele i zájemce o antickou civilizaci jsou důležitější naučné slovníky, které se jí speciálně věnují. I mezi nimi jsou značné rozdíly podle zaměření a širě záběru od relativně stručných prací určených širšímu okruhu čtenářů po rozsáhlá díla sloužící především badatelům.

Nejrozsáhlejší encyklopedií, která podchycuje poznatky ze všech oborů studujících různé aspekty antické civilizace, je *Pauly's Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, která poprvé vyšla v letech 1839 - 1852 péčí A.F. Paulyho (7 sv.). Nové, podstatně rozšířené vydání zahájil roku 1893 G. Wissowa. Práce byla uzavřena roku 1980 a jejím výsledkem jsou dvě základní řady: a) I - XXIV (písmena A - Q); b) I A - XI A (písmena R - Z) a c) 15 svazků doplňků (*Supplementband*), do nichž jsou zařazena hesla opominutá v základních řadách. Orientaci v díle slouží rejstřík doplňků (1980) a celkový rejstřík (1997 - 2000), dostupný i na CD-ROM. Dílo obvykle citujeme pod zkratkou RE (resp. PWRE) a uvádíme i jméno autora hesla, z nichž některá mají takřka charakter samostatných monografií. Třebaže některá z hesel již zastarala či se v nich příliš projevují subjektivní postoje autorů, přesto je RE jako celek stále cenným zdrojem detailních informací, které v méně rozsáhlých naučných slovnících neobjevíme.

Stručným a aktualizovým výtahem z rozsáhlé RE je pětisvazkový *Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike*, ed. K. Ziegler - W. Sontheimer, Stuttgart 1964 - 1974 (zkratka: KP) Nejnovějším přepracováním je *Der Neue Pauly* o 16 svazcích (1996 - 2003), z nichž poslední čtyři jsou věnovány antické tradici v pozdějších dobách a dějinám bádání. Tato encyklopedie je postupně doplňována sedmi dalšími svazky (*Supplemente*), mezi něž patří mj. historický atlas, dějiny věd o antickém starověku či recepcce antické literatury.

Vedle RE a jejích novějších verzí máme k dispozici různé **další naučné slovníky**, z nichž některé pokrývají antický svět jako celek, jiné se soustřeďují jen na řecký svět a další zase postihují jen určitou oblast bádání, kupř. mytologii, archeologii apod.

Naučné slovníky věnované antice:

- v češtině

Svoboda, L. (ed.), *Encyklopedie antiky*. Praha 1973

Kolektiv autorů, *Slovník antické kultury*. Praha 1974

Löwe, G. - Stoll, A., *Antika ABC. Malá moderní encyklopedie*. Praha 1974 (³2005)

- ostatní (ve výběru)

Daremberg, Ch. - Saglio, E., *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, d'après les textes et les monuments*, I - X. Paris 1877 - 1919

Lübker, F., *Reallexikon des klassischen Altertums*. Leipzig - Berlin ⁸1914

Peck, T.H. (ed.), *Harper's Dictionary of Classical Literature and Antiquities*. New York 1962

Lamer, H. - Kroh, P., *Wörterbuch der Antike mit Berücksichtigung ihres Fortwirkens*. Stuttgart ⁸1976

Andressen, C. et al. (eds.), *Lexikon der Alten Welt*. Zürich 1965

Bartels, K. - Huber, L. (eds.), *Lexikon der Alten Welt*, I - III. Düsseldorf 2001

Hornblower, S. - Spawforth, A. (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford ³1996

Leclant, J. (ed.), *Dictionnaire de l'Antiquité*. Paris 2005

Shipley, G. - Vanderspoel, J. - Mattingly, D. - Foxhall, L. (eds.), *The Cambridge Dictionary of Classical Civilization*. Oxford 2006

Sienkiewitz, T. J. (ed.), *Encyclopedia of the Ancient World*, I - III. Pasadena, Cal. 2002

Naučné slovníky ke grécistice:

Speake, G. (ed.), *Encyclopedia of Greece and the Hellenic Tradition*, I - II. London - Chicago 2000

Wilson, N., *Encyclopedia of Ancient Greece*. New York - London 2006

Schmitt, H.H. - Vogt, E. (eds.), *Lexikon des Hellenismus*. Wiesbaden 2005

Heckel, W., *Who's who in the Age of Alexander the Great*. London 2006

Slovníky ke speciálním oblastem bádání (ve výběru):

Bianchi Bandinelli, R. et al. (eds.), *Enciclopedia dell'arte antica (classica e orientale)*, 17 sv., Roma 1958 – 1985

Klauser, H. (ed.), *Reallexikon für Antike und Christentum*. Stuttgart 1950 -

Roscher, W.H., *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*, 6. sv. Leipzig 1884 - 1937

Kahil, L. (ed.), *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, 8 sv., Zürich - München 1981 - 1987

Sonnabend, H., (ed.), *Mensch und Landschaft in der Antike. Lexikon der historischen Geographie*. Stuttgart - Weimar 1999

V češtině jsou k dispozici slovníky určené spíše širšímu okruhu zájemců, např.:

Zamarovský, V., *Bohové a hrdinové antických bájí*. Praha ⁵2005

Borecký, B. - Dostálová, R. (eds.), *Slovník řeckých spisovatelů*. Praha ²2006

Marek, V. - Oliva, P. - Charvát, P., *Encyklopedie dějin starověku*. Praha 2008

Elektronické encyklopedie:

Oxford classical Dictionary (OCD) – placený přístup

Der Neue Pauly (i anglická verze, resp. část, jež dosud vyšla) – placený přístup

Obě encyklopedie jsou přístupné studentům ÚŘLS bezplatně na adrese projektu *Litterae ante portas* <http://litterae.phil.muni.cz/index.php>

Více informací viz J. Kalivoda, *Litterae (adhuc) ante portas*, Auriga 50, 2008, str. 122-126.

4.3. Základní příručky

Základnímu uvedení do oboru grécistika (resp. celkově do klasické filologie a dalších oborů zkoumajících antiku) mohou dobře posloužit různě rozsáhlé příručky, které poskytnou přehled o různých aspektech dané problematiky. S užitkem lze využít těchto **úvodů**:

Whibley, L. (ed.), *A Companion to Greek Studies*. Cambridge ⁴1963

Riemer, P. - Weißenberger, M. - Zimmermann, B., *Einführung in das Studium der Gräzistik*. München 2000

Nesselrath, H.-G. (ed.), *Einleitung in die griechische Philologie*. Leipzig - Stuttgart 1997

Gercke, A. - Norden, E., *Einleitung in die Altertumswissenschaft*, I - III. Leipzig - Berlin 1927 - 1933

Laurand, L., *Manuel des études grecques et latines*, I - III. Paris 1948 - 1956

Hornblower, S. - Spawforth, A. (eds.), *The Oxford Companion to Classical Civilization*. Oxford 1998

Kallendorf, C.W. (ed.), *A Companion to the Classical Tradition*. Malden, MA - Oxford - Carlton 2007

Wirbelauer, E. (ed.), *Antike. Oldenbourg Geschichte Lehrbuch*. München 2004

Hledáme-li důkladné poučení o jednotlivých disciplínách věd o antickém starověku, sáhneme k souhrnným pracím, které o nich skýtají zasvěcený a podrobný výklad. Nejvýznamnější soubor takovýchto rukovětí představuje mnohasvazkové dílo, které v Mnichově nejprve vydal

I. von Müller pod názvem *Handbuch der classischen Altertumswissenschaft*. Na jeho práci navázal roku 1920 W. Otto novou řadou ***Handbuch der Altertumswissenschaft***, která je stále doplňována a aktualizována. Celý projekt je rozdělen do 12 oddílů (*Abteilung*), které se dělí na díly (*Teil*), jež tvoří jednotlivé svazky (*Band*). V jednotlivých oddílech jsou mj. pojednání o řecké gramatice, literatuře, dějinách a náboženství, jejichž autory jsou vždy renomovaní badatelé.

Vedle „Handbuchu“ existují dnes **dvě moderní řady anglických příruček** (*companion*) vydávaných Blackwellovým nakladatelstvím a nakladatelstvím Cambridge University Press. Patří mezi ně mj.:

Bugh, G.R. (ed.), *The Cambridge Companion to the Hellenistic World*. Cambridge 2006

Erskine, A. (ed.), *A Companion to the Hellenistic World*. Malden, MA - Oxford - Carlton 2005

Kinzl, K.H. (ed.), *A Companion to the Classical Greek World*. Malden, MA - Oxford - Carlton 2006

Balot, R.K. (ed.), *A Companion to Greek and Roman Political Thought*. Malden, MA - Oxford - Carlton 2009

Raaflaub, K.A. – Wees, H. van (eds.), *A Companion to Archaic Greece*. Malden, MA - Oxford - Carlton 2009

Erskine, A. (ed.), *A Companion to Ancient History*. Malden, MA - Oxford - Carlton 2009

Gill, M.A. – Pellegrin, P. (eds.), *A Companion to Ancient Philosophy*. Malden, MA - Oxford - Carlton 2006

Foley, J.M. (ed.), *A Companion to Ancient Epic*. Malden, MA - Oxford - Carlton 2005

Gregory, J. (ed.), *A Companion to Greek Tragedy*. Malden, MA - Oxford - Carlton 2005

Schreibman, S. – Siemens, R. – Unsworth, J. (eds.), *A Companion to Digital Humanities*. Malden, MA - Oxford - Carlton 2004

Hardwick, L. – Stray, Ch. (eds.), *A Companion to Classical Receptions*. Malden, MA - Oxford - Carlton 2007

Ogden, D. (ed.), *A Companion to Greek Religion*. Malden, MA - Oxford - Carlton 2007

Worthington, I. (ed.), *A Companion to Greek Rhetoric*. Malden, MA - Oxford - Carlton 2006

Bintliff, J. (ed.), *A Companion to Archaeology*. Malden, MA - Oxford - Carlton 2003

Bugh, G.R. (ed.), *The Cambridge Companion to the Hellenistic World*. Cambridge 2006

Sabin, P. - Wees, H. van der - Whitby, M. (eds.), *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare*, I - II. Cambridge 2007

Scheidel, W. - Morris, I. - Saller, R. (eds.), *The Cambridge Economic History of the Greco-Roman World*. Cambridge 2007

Woodward, R.D. (ed.), *The Cambridge Companion to Greek Mythology*. Cambridge 2008

Easterling, P.E. (ed.), *The Cambridge Companion to Greek Tragedy*. Cambridge 1997

McDonald, M. - Walton, M. (eds.), *The Cambridge Companion to Greek and Roman Theatre*. Cambridge 2007

Dewald, C. - Marincola, J. (eds.), *The Cambridge Companion to Herodotus*. Cambridge 2006

Fowler, R. (ed.), *The Cambridge Companion to Homer*. Cambridge 2004

Whitmarsh, T. (ed.), *The Cambridge Companion to Greek and Roman Novel*. Cambridge 2008

Sedley, D. (ed.), *The Cambridge Companion to Greek and Roman Philosophy*. Cambridge 2003

Long, A.A. (ed.), *The Cambridge Companion to Early Greek Philosophy*. Cambridge 1999

Kraut, A.A. (ed.), *The Cambridge Companion to Plato*. Cambridge 1993

Barnes, J. (ed.), *The Cambridge Companion to Aristotle*. Cambridge 1995

Inwood, B. (ed.), *The Cambridge Companion to the Stoics*. Cambridge 2003

Analogickou řadu nabízí i Oxford University Press: jedná se o tituly v edici „Oxford Readings in Classical Studies“, resp. „Oxford Readings in Philosophy“, např.:

Cairns, D.L. (ed.), *Oxford Readings in Homer's Iliad*. Oxford 2002

Lloyd, M. (ed.), *Oxford Readings in Aeschylus*. Oxford 2007

Mossman, J. (ed.), *Oxford Readings in Euripides*. Oxford 2003

Laird, A. (ed.), *Oxford Readings in Ancient Literary Criticism*. Oxford 2006

Carawan, E. (ed.), *Oxford Readings in the Attic Orators*. Oxford 2007

Fine, G. (ed.), *Oxford Readings in Plato*, I-II. Oxford 1999

Kromě těchto řad existují další zásadní publikace k řecké lingvistice, literatuře a dějinám, které můžeme s užitkem použít k základnímu uvedení do studia příslušného oboru, resp. k získání podrobného poučení. Tyto práce jsou uvedeny výše ve 2. kapitole v příslušných oddílech.

4.4. Odborná periodika

Odborná periodika citujeme podle **zkratk**, které jsou uvedeny v seznamu všech excerpovaných časopisů, který nalezneme v úvodu každého svazku bibliografické ročenky *L'Année philologique*. (Krátké názvy časopisů, zpravidla jednoslovné, při citování obvykle nezkracujeme.) Tento seznam může vzbudit dojem, že o takto velkém množství časopisů lze sotva získat přehled. Vskutku dnes nelze sledovat všechna periodika týkající se antického světa, která vycházejí prakticky všude ve světě, nýbrž je třeba se soustředit na ta, která se týkají vlastního badatelského zájmu. Mnohé časopisy jsou totiž poměrně úzce specializované a slouží především odborníkům daného oboru, avšak existuje řada časopisů, jejichž obsah pokrývá všechny oblasti výzkumu na poli klasických studií (leckdy i s přesahy k dalším oborům - medievistice, byzantologii apod.). Orientaci v tom, kde nalezneme články, které nás zajímají, nám usnadní především bibliografické přehledy.

Většina vědeckých časopisů je tvořena především odbornými statěmi, které přispívají k hlubšímu poznání té či oné otázky, ale také recenzemi a zprávami, které čtenáře seznamují s novou knižní produkcí. Některé časopisy se výhradně soustřeďují na kritické referování o nových titulech. Mezi tyto **recenzní časopisy** zejména patří:

Gnomon. Kritische Zeitschrift für die gesamte klassische Altertumswissenschaft, München

Classical Review (zkratka: CR), Oxford

Anzeiger für die Altertumswissenschaft (zkratka: AAHG), Wien

Bryn Mawr Classical Review, internetový recenzní časopis založený v roce 1990:

<http://ccat.sas.upenn.edu/bmcr/>

(viz S. Doležal, *O několika velmi užitečných webových stránkách se vztahem ke starověku*, in: *Auriga* - ZJKF 48, 2006, str. 90-92).

V tomto přehledu lze uvést i významné časopisy pouze ve výběru. Z periodik, která zahrnují **klasická studia v celém rozsahu** uvedme kupř.:

Greek, Roman and Byzantine Studies (GRBS), Durham

Les études classiques (LEC), Namur

Museum Helveticum. Revue Suisse pour l'Étude de l'Antiquité classique (MH), Basel

Některé časopisy se zaměřují jen na **řecká studia**, např.:

Journal of Hellenic Studies (JHS), London
Revue des Études Grecques (REG), Paris
Bulletin de la Correspondance hellénique (BCH), Paris (zaměřen zejména na archeologii)

Další časopisy se úžeji specializují na lingvistiku, literaturu, historii či další dílčí obory, resp. geografické oblasti:

Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte, Wiesbaden (antické dějiny)
Klio. Beiträge zur Alten Geschichte. Berlin (antické dějiny)
Kadmos, Berlin (raněřecká a předřecká epigrafie)
Dionysos. Rivista trimestrale di studi sul teatro antico. Siracusa (antické divadlo)
Phronesis. A Journal for Ancient Philosophy. Assen

České časopisy, v nichž jsou publikovány články o antice:

Listy filologické. Praha <http://lf.clavmon.cz/> (obsahuje resumé článků)

Eirene. Praha <http://www.clavmon.cz/casop/index.htm>

Graecolatina Pragensia (GLP) - v rámci řady Acta Universitatis Carolinae (AUC), Philologica <http://urls.ff.cuni.cz/obory/GLP/glp.htm>. Na webové stránce jsou vyvěšeny obsahy a resumé článků od r. 1997.

Auriga - Zprávy Jednoty klasických filologů <http://urls.ff.cuni.cz/jkf/auriga.htm> Na webové stránce jsou vyvěšeny obsahy jednotlivých čísel od r. 2000.

Graeco-Latina Brunensia. Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské university, řada klasická

<http://www.phil.muni.cz/wuks/home/publikace>. Webové stránky obsahují plnotextové verze ročníků 1996-2005. Další čísla již nejsou volně přístupná.

Se studii z různých oblastí grécistiky se pochopitelně setkáváme i v mnoha časopisech, které nejsou speciálně zaměřeny na antický starověk. Stati z oblasti řecké či latinské lingvistiky tak mohou být publikovány v obecně jazykovědných časopisech, o literatuře v literárněvědných, o dějinách v historických atd.

Časopisy na internetu:

Dnes již některé zahraniční časopisy vycházejí nejen v tištěné, ale i v internetové podobě. Jednotlivé články jsou ovšem hodně drahé. Proto fakulta (univerzita) zakoupila některé databáze s fulltextovými časopisy (články v plném znění, nejen obsah a abstrakty). Jsou to především anglicky psaná periodika, z nichž se některá týkají klasické filologie. Takovou databází je např. **JSTOR** (časopisy *American Journal of Philology*, *Classical Philology*, *The Classical Quarterly*, *The Classical Review*, *Greece & Rome*, *Harvard Studies in Classical Philology*, *Hesperia*, *Journal of Hellenic Studies*, *Journal of Roman Studies*, *Transactions of American Philological Society*), **EBESCO** (*Mnemosyne*), **Science Direct** (*Journal of Pragmatics*, *Lingua*), **INGENTA** (*Journal of Historical Pragmatics*, *Journal of Pragmatics*), **Project Muse** (*Hesperia*, *Arethusa*, *Language*). Většina z těchto časopisů má volně (zdarma) přístupný obsah, popř. i abstrakta daného čísla.

Existují i internetové časopisy, které nemají tištěnou podobu. Některé z nich jsou financované z různých grantů, a tím pádem jsou neplacené, ale jejich životnost je často omezená, např. <http://www.pomoerium.eu/pomoer.html>

Španělská databáze periodik k antickému starověku – Universita Murcia:
[http://interclassica.um.es/investigacion/hemeroteca/\(ver\)/1](http://interclassica.um.es/investigacion/hemeroteca/(ver)/1) Velmi užitečná databáze, jež obsahuje více než 520 klasickofilologických časopisů, přes 20 000 ročníků a přes 210 000 článků. U každého periodika se uvádějí identifikační údaje (místo vydání, vydavatel, adresa, ISSN, mateřská adresa URL) s proklikem na obsah jednotlivých čísel.
O časopisech na internetu informuje článek I. Prchlíka, *Klasickofilologická periodika dostupná na internetu*, in: Auriga - ZJKF 48, 2006, str. 93-95.

Dále podáváme výběr periodik, v nichž lze nalézt **články týkající se jazykovědy** antických jazyků):

Jazykovědné časopisy (zaměřené na antické jazyky)

Glotta <http://www.v-r.de/de/zeitschriften/500009/>, vydává nakladatelství Vandenhoeck & Ruprecht

Indogermanische Forschungen (IG), zaměřené na historickou gramatiku a indoeuropeistiku, vydává de Gruyter, <http://www.degruyter.de/cont/glob/neutralMbwEn.cfm?rc=21275>

Historiographia Linguistica: http://www.benjamins.com/cgi-bin/t_seriesview.cgi?series=hl
vydává Benjamins.

Časopisy klasicko-filologické (obsahující lingvistické články)

Emerita, vydává Instituto de Filología del CSIC v Madridě:

<http://www.degruyter.de/cont/glob/neutralMbwEn.cfm?rc=21275>

Mnemosyne <http://www.brill.nl/default.aspx?partid=18&pid=7366> vydává nakladatelství Brill. Springer

Časopisy s obecně jazykovědnou problematikou (občas i s články z latinské nebo řecké lingvistiky)

Bulletin de la Société linguistique de Paris (BSL)

http://poj.peeters-leuven.be/content.php?url=journal&journal_code=BSL

Journal of Historical Pragmatics

http://www.benjamins.nl/cgi-bin/t_seriesview.cgi?series=jhp

Journal of Pragmatics

http://www.elsevier.com/wps/find/journaldescription.cws_home/505593/description#description

L'Information grammaticale

<http://www.informationgrammaticale.com/>

5. DĚJINY KLASICKÉ FILOLOGIE A RECEPCE DĚDICTVÍ ŘECKÉ CIVILIZACE V POZDĚJŠÍCH OBDOBÍCH

5.1. Řecká filologie v hellénistickém a císařském období

Se slovem „filologia“ se setkáváme poprvé u Platóna ve 4. stol. př. Kr., avšak zájem o básnické texty, zvláště o Homéra, sahá až do 6. stol. př. Kr. (Theagenés z Rhégia). Rovněž někteří sofisté se v úzké souvislosti s rozvojem rétoriky zabývali jazykovědnými otázkami (Prótagorás, Prodikos, Hippíás). Otázkami stavby jazyka se zabývali i Platón a Aristotelés, avšak **vznik filologie jako samostatné vědecké disciplíny** spadá až do hellénistické doby, kdy se rozvíjela především v **Alexandrii** a **Pergamu**. V rámci studia gramatiky vznikla

propracovaná mluvnická terminologie a na jejím základě první řecká mluvnice, připisovaná Dionýsiu Thrákovi (syntax doplnil až ve 2. stol. po Kr. Apollónios Dyskolos).

Hellénističtí filologové se zabývali především studiem literárních textů minulých dob, které členili podle žánrů, jejichž nejvýznamnější představitele řadili do tzv. alexandrijských kánonů. Kriticky zkoumali jazyk, strukturu a sloh literárních děl, vydávali a komentovali je, zabývali se osobnostmi autorů, shromažďovali a vysvětlovali neobvyklé výrazy, jinými slovy zabývali se lexikografií, a rovněž se věnovali obsahové stránce zkoumaných děl. Z významných představitelů alexandrijské filologie jmenujme Kallimacha z Kyrény, jenž sestavil rozsáhlý katalog alexandrijské knihovny, Zénodota z Efesu, který se věnoval zejména Homérovi, Eratosthena z Kyrény, jenž se mj. věnoval attické komedii, a Aristofana z Byzantia, který se zasloužil o rozvoj textové kritiky a zavedl interpunkční znaménka. V Pergamu působil již zmíněný Kratés, který mj. psal o attickém dialektu a pořídil alegorický výklad homérských básní.

Autoři pozdně hellénistické doby a období principátu (1. stol. př. Kr. - 3. stol. po Kr.) již zpravidla shrnovali a utřídili výsledky svých předchůdců, a uchovali nám tak mnohé ze ztracených starších prací. Typickým kompilátorem byl Didymos, který prý v Alexandrii napsal 3500 - 4000 knih, které však až na zlomky neznáme. Rozšíření filologického zájmu představuje činnost Artemidóra z Tarsu a jeho syna Theóna, kteří vydávali a komentovali díla hellénistických básníků, Kallimacha, Theokrita a jiných. Z této doby pochází rovněž anonymní literárněkritické dílo *O vznešenu*, připisované Longinovi. Ve 2. stol. po Kr. dosahuje svého vrcholu atticismus, řečnický sloh, který měl za vzor staré attické autory 5. a 4. stol. př. Kr. V souvislosti s ním se rozvíjí lexikografie (mj. Frýnichos, Harpokration a Iúlios Polydeukés). Z gramatiků císařské doby uveďme vedle již zmíněného Apollónia Dyskola Ailia Héródiána, autora díla o řeckém přízvuku, a Theodosia z Alexandrie, jenž žil až ve 4. stol. Pro uchování údajů ze starších, nedochovaných děl jsou pro nás velmi cenná kompilační díla, mezi něž patří zejména spis *Deipnosophistai* Athénaia z Naukratidy a dílo Klaudia Ailiana.

5.2. Recepte řecké tradice v křesťanském prostředí a v Římě

Řecká vzdělanost také výrazně ovlivnila **křesťanské myslitele**, kteří se při obhajobě svého učení museli vyrovnávat s argumenty svých protivníků a přejímat jejich pojmy a myšlenkové postupy. V dílech křesťanských autorů se nám tak dochovalo mnoho materiálu o názorech, s nimiž polemizovali, i řada poznatků o řeckém písemnictví či náboženství - to platí zejména pro rozsáhlý spis Klémenta Alexandrijského (přelom 1. a 2. stol.) *Strómateis*.

Ovládnutí řeckého světa **Římem** mělo za následek, že římské prostředí, zejména vyšší vrstvy, silně ovlivnila řecká kultura. Připomeňme jen působení řeckých vzorů v díle skladatelů komedií či to, že Cato Starší, jenž brojil proti působení řeckých filosofů v Římě, využíval pro své odborné spisy řeckých předloh. Řekové též podnítili zájem Římanů o vlastní jazyk a starší literární díla. Mezi významné filology republikánské doby patřili L. Aelius Stilo Praeconinus, Ateius Philologus (označovaný též Praetextatus) a zejména M. Terentius Varro Reatinus, jehož spis o latinském jazyce se zčásti dochoval. Dochované latinské gramatiky pocházejí až z pozdější doby - jsou to zejména díla Aelia Donata (4. stol.) a Prisciana (6. stol.).

Mnoho cenných poznatků čerpaných z řecké učené literatury uchovali ve svých dílech **latinští autoři císařského období**. Mezi nejdůležitější patří *Naturalis historia* Plinia Staršího (1. stol.), *Noctes Atticae* Aula Gellia (2. stol.), *Saturnalia* Ambrosia Macrobia Theodosia (5. stol.) a především spis *De nuptiis Philologiae et Mercurii*, v němž Martianus Capella probral pozdně antický systém tzv. sedmi svobodných umění, který se stal základem vzdělání ve

středověké Evropě. Již na přechodu ke středověku pak stojí rozsáhlé encyklopedické dílo *Etymologiae*, v němž Isidor ze Sevilly uchoval bohatý materiál o antickém světě.

Na okraj je třeba připomenout, že řecké kulturní vlivy nepůsobily jen v římském světě, ale i ve vzdálené **Indii**, kam pronikly spolu s tažením Alexandra Velikého a udržely se tam i později. Pozorujeme je ve výtvarném umění, zejména v plastikách tzv. gandhárské školy v severní Indii, i v literatuře, kupř. v buddhistickém díle *Milindapañha (Hovory Milindovy)*, v němž jsou ohlasy děl o Alexandrovi.

5.3. Receptce řecké tradice a filologické bádání ve středověku

5.3.1. Byzanc

Přirozeným dědicem antické řecké vzdělanosti se ve středověku stala Byzanc, jejíž křesťanská kultura uchovala mnoho ze starší pohanské tradice - texty antických autorů se četly i v byzantských školách, klasická řečtina byla i nadále jazykem vysoké literatury, i v křesťanském rouchu přetrvávalo důkladné rétorické vzdělání založené na antických autorech, které mládeži jako vzor doporučoval i církevní otec Basileios Veliký.

V Byzanci byla pěstována i gramatická a filologická studia. Co se týče **gramatiky**, mezi významné autory patří Geórgios Choïroboskos, jehož spíše kompilační dílo mělo značný vliv v renesanční době, a Manuel Moschopoulos, autor učebnice řečtiny, jež se těšila v renesanci značné oblibě.

Z hlediska uchování řeckého dědictví jsou důležité pozdněantické a byzantské **slovníky**, které uchovaly bohatý jazykový materiál i mnohé kulturněhistorické poznatky. Pozdější lexikografové stavěli na rozsáhlém etymologickém slovníku Óríóna z egyptských Théb (5. stol.) a na nejrozsáhlejším dochovaném slovníku jeho současníka Hésychia z Alexandrie. Pro poznání reálií je velmi důležitý slovník *Ethnika* sestavený Stefanem Byzantským v 6. stol. Další lexikografická díla vznikla až po překonání ikonoklasmu v době tzv. byzantské renesance po pol. 9. stol. Významným slovníkem vysvětlujícím neobvyklé výrazy bylo dílo konstantinopolského patriarchy Fótia, zvané *Lexikon*, z dalších byzantských slovníků uveďme slovník zvaný *Suda* (resp. *Suidas*), *Etymologicum Magnum* a *Etymologicum Gudianum*.

Pro uchování textů antických autorů jsou velmi významné **sbírky excerpt**. Antologii prozaických i básnických textů čerpající z asi 500 autorů sestavil asi v 5. stol. Ióánnés Stobaios, z 9. století pochází rozsáhlý soubor excerpt, obsahů a poznámek k četbě od již zmíněného Fótia, zvaný buď *Bibliothéké* či také *Myriobiblon*. Velkou zásluhu o uchování starších textů má císař Kónstantínos VII. Porfyrogennétos (913 - 959), který inicioval sestavení řady rozsáhlých encyklopedií, mj. věnovaných historii, vojenství, zemědělství či lékařství. Encyklopedického charakteru je též rozsáhlé dílo *Didaskalia pantodapé (Všeliké učení)*, kterou sestavil všestranný autor 11. stol. Michaél Psellos. Asi nejvzdělanějším učencem ve 12. stol. byl Ióánnés Tzetzés, autor didaktické básně *Chiliades*, která obsahuje komentáře k vlastním dopisům plným učených narážek.

O **uchování řeckých antických textů** se zasloužili také mnozí učenci, kteří je studovali, vykládali a podporovali jejich opisování. Patří mezi ně Fótiův žák, biskup v Kaisarei Arethás, již zmíněný Michaél Psellos a Ióánnés Tzetzés, soluňský biskup Eustathios (12. stol.), který mj. komentoval Pindara a Homéra, a v době tzv. palaiologovské renesance všestranný Maximos Planúdeš, který mj. vydal i sbírku epigramů, zv. *Anthologia Planudea* (jinou sbírku epigramů, jež se uchovala pod názvem *Anthologia Graeca Palatina*, pořídil již v 9. stol. Kónstantínos Kefalás), a jeho mladší současník Démétrios Triklinios, jenž zejména přispěl k rozvoji textové kritiky, a v závěrečném období Byzance Geórgios Gemistos Pléthón.

V době osmanské hrozby odcházeli mnozí byzantští učenci do západní Evropy, zejména do Itálie, a zasloužili se tak svými přednáškami mezi humanisty o rozšíření znalosti řečtiny a řecké kultury. Patří mezi ně mj. Manuel Chrýsoloras, Ióannés Argyropulos či Konstantínos Laskaris.

5.3.2. Latinský středověk a islámský svět

Na západní latinský středověk působilo řecké antické dědictví převážně pouze nepřímo, a to pokud bylo obsaženo v latinsky psaných dílech, zejména v různých kompendiích (Martianus Capella aj.). **Znalost řečtiny** upadla téměř v zapomenutí, přesto však nezmizela úplně, neboť zcela nezmizely kontakty s řeckým východem, kupř. v 7. stol. se řečtina studovala v Canterbury, neboť tamním biskupem byl Řek Theodóros z Tarsu. V 9. stol. dobrý znalec řečtiny, irský učenec Iohannes Scotus Eriugena přeložil do latiny některé řecké spisy, mj. Řehoře z Nyssy.

I tak byla znalost **textů řeckých autorů v latinských překladech** velmi omezená. Zásluhou Boëthiovou (480 - 524) disponovali vzdělanci překladem Aristotelových logických spisů, avšak až od 12. stol. se západní Evropa prostřednictvím arabského světa začala seznamovat s jeho dalšími díly. Překlady Aristotela přímo z řečtiny se objevují až ve 13. stol. a zasloužil se o ně Guilelmus Moerbeke. Komentáře k Aristotelovi psal v tomtéž století filosof a theolog Roger Bacon. Rostl též zájem o speciální vědy, kupř. v 11. stol. přeložil Konstantin Afričan pro lékařskou školu v Salernu spisy Hippokratovy a Galénovy.

Významnou úlohu měla ve středověku při zprostředkování řeckého dědictví latinskému západu islámská kultura. **Islám** se po vystoupení proroka Mohameda (622) rychle rozšířil v rozsáhlých oblastech Předního východu a Středomoří, kde se arabští dobyvatelé setkávali s antickou řeckou (hellénistickou) vzdělaností, z níž dokázali hojně čerpat. Zpočátku se islámští učenci seznamovali s řeckým dědictvím prostřednictvím aramejských překladů pořízených v Gunděšapúru (poblíž Ktésifóntu) nestoriánskými křesťany. Později chalífa Al-Mamún založil v Bagdádu tzv. „Dům moudrosti“, který se stal centrem islámské vzdělanosti a v němž se hojně překládala a komentovala díla řeckých filosofů, lékařů, matematiků a astronomů, mj. Aristotela a Platónova, Galénova či Klaudia Ptolemaia. Mezi islámské učence, kteří výrazně rozvinuli řecké dědictví, patří mj. filosof a lékař Al-Razi, astronom a chronolog Al-Birúni, lékař Ibn Sina (Avicenna), autor Kánonu medicíny, a komentátor Aristotela Ibn Rušd (Averroes).

5.4. Renesance a humanismus

Od 14. století počíná v západní Evropě výrazně vzrůstat zájem o antické dědictví, a to nejprve v Itálii a později i v dalších zemích. Mezi rané představitele **italského humanismu** patří především Francesco Petrarca a Giovanni Boccaccio, kteří spolu s jinými objevili řadu dosud neznámých rukopisů latinských autorů. Humanisté nejen obdivovali krásný jazyk a styl klasických autorů, zejména Cicerona, nýbrž hluboce se zajímali také o jejich myšlenkový obsah. Řecké texty stály poměrně dlouho stranou pozornosti - třebaže měl Petrarca rukopis Homéra, nebyl s to mu porozumět. Situace se změnila až přelomu 14. a 15. stol., kdy do Itálie začali přicházet řečtí učenci a v různých městech vyučovali řečtině. Jejich příliv zesílil po dobytí Cařihradu roku 1453, kdy se zároveň ve větší míře než dříve dostávaly do Itálie řecké rukopisy, kupř. rozsáhlá knihovna kardinála Bessariona. Vzdělanci se tak seznamovali s díly Homéra, Plútarcha, Platóna, Ísokrata aj., zkoumali je a pořizovali jejich latinské překlady.

Dostupnost antických textů velmi rozšířil vynález **knihtisku** roku 1445 a již v poslední čtvrtině 15. stol. vznikla řada prvních vydání (*editiones principes*) řeckých autorů, z nichž mnohá ještě nebyla výsledkem pečlivého srovnávání těch rukopisů, které byly

posouzeny jako nejkvalitnější, nýbrž tisklo se podle těch, které byly právě po ruce. Až postupně se propracovávaly zásady **textové kritiky**, k jejímuž rozvoji významně přispěl mj. Angelo Poliziano. Vznikla řada tiskáren, které se věnovaly vydávání řeckých textů, a to nejen v Itálii (ve Florencii, Miláně, Benátkách aj.), ale i za Alpami (v Basileji, Kolíně nad Rýnem, Mohuči či v Paříži). Velkou prestiž si získaly zvláště tisky Alda Manutia z Benátek.

Ze slavných **italských humanistů - filologů** uveďme Collucia Salutatiho, který se ve Florencii velice zasloužil o rozvoj řeckých studií, Laurenzia Vallu, jenž mj. srovnával latinský text Nového zákona s řeckým zněním, Marsilia Ficina, který stál v čele florentské Platónské akademie a do latiny přeložil mj. díla Platónova a Plótínova, Angela Poliziana, jenž byl vynikajícím znalcem řečtiny, a Leonarda Brunioho, překladatele Plútarchových *Životopisů*.

Italští humanisté studovali především antické literární texty, ale zajímali se také o antické reálie, obdivovali architektonické a sochařské památky, sbírali mince a nápisy, studovali dějiny apod. Např. Flavio Biondo se zabýval historií a památkami Říma a Itálie a Cyriakus z Ankony ze svých cest na východ přivezl velké množství řeckých nápisů, takže jej můžeme pokládat za zakladatele řecké epigrafie.

Zhruba na přelomu 15. a 16. stol. se těžiště humanistické učenosti postupně přesunulo z Itálie na sever, zejména do Francie, Nizozemí a Německa. Významný podíl na rozvoji klasických studií v 16. a 17. stol. mají zejména **francouzští učenci**, mezi nimiž se řecké filologii věnovali mj. Guillaume Budé, který dílem *Commentarii linguae Graecae* podporoval snahy o rozšíření studia řečtiny, a Isaac Casaubon, který vedle vydání řady textů a komentářů psal o satyrském dramatu. Všestranným badatelem byl Joseph Justus Scaliger, jenž svým studiem antické chronologie položil základy moderní historické vědy a má nemalý podíl na ustavení epigrafiky jako vědecké disciplíny. Nemalé zásluhy si získali tiskaři a zároveň učenci Robert Estienne (Stephanus) a jeho syn Henri, kteří vydali - často poprvé - množství antických textů. Henri Estienne je rovněž autorem pětidílného slovníku *Thesaurus linguae Graecae*.

Z **nizozemských humanistů** vynikl především Erasmus Rotterdamský, který připravil vydání řady řeckých textů, mj. i Nového zákona, které se stalo základem Lutherova překladu. Zabýval se rovněž výslovností staré řečtiny a jím prosazovaný způsob v podstatě dodnes užíváme. Další nizozemští humanisté se většinou soustřeďovali na latinská studia, na řecká témata již méně - příkladem může být Gerhard Johannes Voss, jenž psal o řeckých dějepiscích.

Z **německých humanistů** vynikli jako filologové zejména Philipp Melancthon, znalec Aristotela a profesor řečtiny, a Johannes Reuchlin, který vedle řečtiny prosazoval výuku hebrejštiny. Na přelomu 17. a 18. století žil Johann Albert Fabricius, jehož dílo *Bibliotheca Graeca* je nejstarší bibliografií řeckých studií od počátku knihtisku až po rok 1700. Zhruba jeho současníkem byl slavný **anglický filolog** Richard Bentley, jenž vynikl zejména na poli textové kritiky. Na základě nevyvratitelných jazykových i věcných argumentů mj. dokázal, že tzv. Falaridovy listy jsou falsum. Jeho pokračovatelé se v Anglii rovněž zabývali textovou kritikou, zejména se věnovali attickým dramatikům (Richard Porsons ad.). Celkově se angličtí filologové přikláněli spíše ke studiu řecké kultury, a byli tak do jisté míry předchůdci novohumanismu, jenž se ovšem zrodil v německém prostředí.

5.5. Novohumanismus a rozvoj vědeckého bádání v 19. a 20. století

Zakladatelskou osobností tzv. **novohumanismu** (resp. neohellénismu) je Johann Joachim Winckelmann, který za nepřekonatelný vzor pokládal řeckou kulturu, jíž se římská civilizace ani zdaleka nemohla rovnat. Winckelmann se především zabýval dějinami antického umění a položil základy vědecké archeologie. Vývoj umění chápal v úzkém sepětí s obecně kulturním a politickým vývojem, a proto za jeho vrchol považoval klasické řecké umění spjaté s

demokracií Perikleovy doby. Řecký ideál všestranného rozvoje člověka vedl v Prusku ke vzniku nového vzdělávacího programu **klasického gymnasia**, u jehož zrodu stál mj. Wilhelm von Humboldt. Před Vergiliem byla dávana přednost Homérovi, jenž byl chápán jako představitel „lidové poesie“, např. v díle Herderově.

U zrodu nové epochy v dějinách klasických studií stojí na přelomu 18. a 19. stol. Friedrich August Wolf, který především přišel s novým pojetím klasické filologie jako vědy zahrnující veškeré bádání o starověku (zavedl pojem *Altertumswissenschaft*). Svým spisem *Prolegomena ad Homerum* podnítil zájem o další bádání o Homérovi a vznik tzv. homérské otázky. Wolfův žák August Boeckh ve svém hlavním díle *Encyklopädie und Methodologie der philologischen Wissenschaften* kladl důraz na nutnost zkoumat celé antické dědictví a neomezovat se pouze na studium textů. Sám výrazně přispěl ke zkoumání antického Řecka přihládnutím k ekonomickým faktorům.

Některí jeho současníci i badatelé mladší generace, jako Gottfried Hermann, August Immanuel Bekker a Karl Lachmann, se přikláněli k **filologii ve vlastním slova smyslu**, zvláště k textové kritice. Jiní badatelé se zabývali dějinami řecké literatury (Karl Otfried Müller), řeckým náboženstvím (Friedrich Gottlieb Welcker), attickým řečnictvím (Friedrich Blass), dějinami (Ernst Curtius, Johann Gustav Droysen, Karl Julius Beloch, Eduard Meyer) a mnoha dalšími tématy. Z mnoha dalších vynikajících osobností německé klasické filologie zmiňme již jen všestranného Ulricha von Wilamowitze-Moellendorffa, jenž se kromě textové kritiky, metriky a literatury zabýval i kulturními a politickým dějinami, a Jacoba Burckhardta, autora rozsáhlých kulturních dějin Řecka.

I vzdor tomu, že klasická studia se v 19. stol. rozvíjela i v jiných evropských zemích, přesto si německá věda stále udržovala čelné postavení, o čemž svědčí **vydávání** základních souhrnných příruček (*Handbuch der Altertumswissenschaft*), encyklopedie (RE), sbírek nápisů (SIG, IG), edičních řad (Bibliotheca Teubneriana), sbírek fragmentů (např. tragických básníků od Augusta Naucka) aj.

Také v oblasti **jazykovědy** hráli němečtí badatelé významnou roli, neboť na vzniku a konstituování historicko-srovnávací metody, která v 19. stol. ovládla evropské university, se podíleli především němečtí badatelé: Franz Bopp a Jacob Grimm, v dalších generacích mladogramatikové Karl Brugmann, Hermann Osthoff, Berthold Delbrück, Hermann Paul a další. Přes důležitost řečtiny a latiny (vedle významnějšího sanskrtu) pro srovnávání starých jazyků a raných vývojových stadií jazyků moderních, klasičtí filologové stáli stranou hlavního proudu a zpočátku dokonce tuto metodu odmítali, jako Karl Wilhelm Krüger, Raphael Kühner a (zčásti) i Georg Curtius. Žákem mladogramatiků byli i indoeuropeista a grécista Antoine Meillet a grécista Pierre Chantraine; tyto lingvisté však vystupovali vůči postulátům mladogramatiků v mnoha ohledech kriticky.

Klasická filologie a studium antických dějin se rozvíjely i v **dalších zemích**. Ve Velké Británii patří k čelným filologům Thomas Gaiford a Richard Claverhouse Jebb, kteří připravili vydání řady řeckých autorů, a znalec Homéra David Binning Monro, asi nejvýznamnějším historikem byl George Grote, autor rozsáhlých řeckých dějin. Z francouzských autorů si udržuje svůj význam dílo Numy Denise Fustela de Coulanges věnované zkoumání antického státu. V Nizozemí působil Carolus Gabriel Cobet, vynikající filolog a vydavatel řeckých textů.

Rozvíjela se rovněž **klasická archeologie** – četné archeologické výzkumy přispívaly k hlubšímu poznání mnoha lokalit řeckého světa a přinesly řadu artefaktů, které výrazně obohatily naše poznání antického řeckého umění a hmotné kultury. Zvláště výrazný byl přínos archeologie pro naše znalosti civilizací doby bronzové v egejském prostoru. Průkopníkem zde byl zejména Heinrich Schliemann, který objevil Tróju a vedl výzkum v Mykénách, a Arthur Evans, objevitel paláce v Knóssu.

Po celé 19. století panoval v klasické filologii a příbuzných oborech přísně pozitivistický duch, přesvědčený o „objektivnosti“ poznání, a to i přes kritiku formulovanou zejména filosofem Friedrichem Nietzsche. Situace se začala měnit především až po 1. světové válce, kdy na klasická studia začínají v daleko větší míře působit jiné vědní disciplíny, jako např. sociologie (Max Weber), a kdy se prohlubuje reflexe vlastní badatelské práce. Odklon od historicko-pozitivistického pojetí k **humanisticky orientovanému přístupu** se projevuje především v díle vynikajícího grécisty Wenera Jaegera. Podstatnou změnou je také to, že německá klasická studia ztratila své dominantní postavení, a i když si udržela značný význam, v některých oborech přinesli podstatný rozvoj bádání vědci z jiných zemí, mj. z Velké Británie, Francie, USA, Itálie. Vynikajících výsledků však dosáhli i vědci z menších zemí.

Rozvoj klasických studií negativně ovlivnilo politické dění ve 20. století, zejména dvě totalitní ideologie, nacistická a komunistická, které nejenže zasáhly do životních osudů řady badatelů, ale poznamenaly i výklad antické kultury a dějin.

Výběrová literatura k dějinám klasických studií:

- Führmann, M., *Antike und ihre Vermittler*. Konstanz 1969
Hentschke, A. - Muhlack, U., *Einführung in die Geschichte der klassischen Philologie*. Darmstadt 1972
Pfeiffer, R., *History of the Classical Scholarship from the Beginnings to the End of the Hellenism*. Oxford 1968
Pfeiffer, R., *Geschichte der klassischen Philologie. Von den Anfängen bis zum Ende des Hellenismus*. München ²1978
Pfeiffer, R., *Die klassische Philologie von Petrarca bis Mommsen*. München 1982
Nippel, W. (ed.), *Über das Studium der Alten Geschichte*. München 1992 (sborník)
Christ, K., *Von Gibbon zu Rostovtzeff. Leben und Werk führender Althistoriker der Neuzeit*. Darmstadt ³1989
Christ, K., *Neue Profile der Alten Geschichte*. Darmstadt 1990
Christ, K., *Klios Wandlungen. Die deutsche Althistorie vom Neuhumanismus bis zur Gegenwart*. München 2006
Sandys, J.E., *A History of Classical Scholarship, I - III*. Cambridge 1906 - 1908
Curtius, E.R., *Evropská literatura a latinský středověk*. Praha 1998
Jiráni, O., *Řecká a římská vzdělanost ve vývoji evropském*. Praha 1921

5.6. Recepce antického dědictví v českém prostředí a česká klasická studia

Pro recepci řeckého antického dědictví v českých zemích ve **středověku** platí v zásadě totéž co pro západní Evropu s tím, že se sem antická tradice rozšířila spolu s křesťanstvím podstatně později. Myšlenky a náměty mající svůj původ v řeckém prostředí se šířily prostřednictvím latinské vzdělanosti a literatury, např. v listech Jindřicha z Isernie nalezneme zmínky o Platónovi a Aristotelovi. Z děl vycházejících z řecké tradice, jejichž působení je v Čechách doloženo, připomeňme různá zpracování osudů Alexandra Makedonského, ezopské bajky či Trojanskou kroniku.

Vliv antického dědictví na kulturu a vzdělanost se v českém prostředí prohloubil v době renesančního humanismu počínaje dobou vlády Karla IV., kdy zesílily kontakty s Itálií (Cola di Rienzo, Petrarca). Český **humanismus** se rozvíjel zejména v 15. a 16. stol. a mezi jeho vynikající představitele patří mj. Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic, Augustin Olomoucký, Matouš Kolín z Chotěřiny, který na pražské universitě podnítil zvýšený zájem o studium řečtiny, a Zikmund Hrubý z Jelení, výborný znalec textové kritiky, který se v

Basileji podílel mj. na vydání Kallimachových hymnů a Aristofanových komedií. Objevovaly se i překlady řeckých autorů do češtiny přímo z řečtiny - první z nich byl překlad jedné Ps.-Ísokratovy řeči Václava Píseckého (1512). Z dalších řeckých autorů se u nás těšili oblibě Lúkiános, Xenofón (*Kýrú paideia*) či Plútarchos.

Antické tradice působily v české kultuře i v **době barokní**, avšak spíše v podobě *topoi* čerpaných většinou z druhé ruky. Hlubší zájem o antiku se objevuje až na sklonku 18. a v 1. polovině 19. stol. zejména pod vlivem německého novohumanismu. V literatuře jsou rovněž napodobovány antické vzory, čehož dokladem je kupř. anakreontská poesie, a zpracovávány antické motivy (kupř. Havlíčkův *Král Lávra*).

V téže době se v českých zemích objevuje rovněž **odborný zájem o antiku**, patrný z díla Františka Martina Pelcla, Josefa Dobrovského, Josefa Jungmanna, Jana Kollára a dalších. V době **národního obrození** jsou výsledkem filologické práce především překlady antických autorů - z řečtiny bylo překládáno mj. z Theokrita, Anakreonta, Sapphó, Homéra, Xenofóna a církevních otců. Hlavním tématem odborných diskusí byla otázka, zda překládat časoměrně či přízvučně.

Hlavní rozvoj **vědecké filologické práce** nastává až ve 2. polovině 19. století, kdy se na něm nepodíleli jen universitní učitelé, ale také mnozí gymnasiální profesori, kteří vydávali nejen mluvnice a učebnice klasických jazyků, ale i odborná pojednání. Za zakladatele klasické filologie u nás bývá pokládán její první profesor (od r. 1867) na UK Jan Kvíčala, jenž se mj. zabýval řeckou mluvnicí, attickými tragiky, etymologií a textovou kritikou. Nejvýznamnější z Kvíčalových žáků Josef Král se zabýval nejen filologií (antickou metrikou, řeckými tragédiami, historickou gramatikou apod.), ale i archeologií, mytologií či státním zřízením. Mezi další badatele na poli grécistiky, jejichž činnost již přesáhla do 20. století, patří Václav Sládek, zaobírající se řeckou literaturou, Otakar Jiráni, který se věnoval mytologii a literární vědě, či Justin Prášek a Emanuel Peroutka, píšící o řeckých dějinách. František Groh se věnoval nápisům a papyrům, antickému divadlu, topografii Athén i mytologii, Hynek Vysoký byl prvním profesorem klasické archeologie na UK.

Z **badatelů 20. století** uveďme jen ve výběru některé významné badatele: V Brně působil František Novotný, jenž svůj život zasvětil především studiu a překladu Platónova díla, Karel Svoboda se zabýval antickou estetikou a dějinami klasické tradice u nás, Ferdinand Stiebitz byl významným znalcem řecké literatury a autorem několika jazykově zaměřených studií, Karel Wenig se soustřeďoval na řecké řečnictví, Antonín Kolář se zabýval metrikou, dějinami antické literatury a antickou tradicí, klasický filolog Karel Janáček se věnoval především dílu Sexta Empeirika, historik Josef Dobiáš mj. napsal monografii o starověkém dějepisectví, historik Jan Pečírka se zabýval především klasickým obdobím řeckých dějin, zvl. athénskou demokracií, Ladislav Vidman epigrafikou a antickým náboženstvím, Ladislav Varcl mj. papyrologií a Radislav Hošek mj. řeckým náboženstvím, epigrafikou a dějinami.

Literatura:

Svoboda, K., *Antika a česká vzdělanost od obrození do první války světové*. Praha 1957

Varcl, L. a kol., *Antika a česká kultura*. Praha 1978

Varcl, L. a kol., *Třicet let výzkumu antiky v ČSSR 1945 - 1975*. Praha 1976

Ryba, B., *Klasická filologie*, in: *Československá vlastivěda X*, Praha 1931, str. 306 - 316

6. PORTÁLY A SERVERY VĚNUJÍCÍ SE ANTICE

Pozn.: Některé níže uvedené adresy již byly výše uvedeny.

Perseus

http://www.perseus.tufts.edu/cache/perscoll_Greco-Roman.html (starší, stále funkční verze serveru [hopper], která zatím pracuje rychleji a spolehlivěji)

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/> (novější verze serveru)

Obě verze obsahují:

- texty a anglické překlady děl řecké a latinské literatury
- komentáře k vybraných dílům
- encyklopedie antiky apod.
- gramatiky řečtiny a jinou sekundární literaturu:

H. W. Smyth. *Greek Grammar*.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text.jsp?doc=Perseus:text:1999.04.0007>

B.L. Gildersleeve. *Syntax of Classical Greek*.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text.jsp?doc=Perseus:text:1999.04.0074>

W.W. Goodwin. *Syntax of the Moods and Tenses of the Greek Verb*.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text.jsp?doc=Perseus:text:1999.04.0065>

<http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0065>

R. Kühner, F. Blass. *Ausführliche Grammatik der Griechischen Sprache*. Ibraguimov.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text.jsp?doc=Perseus:text:1999.04.0019>

H.G. Liddell, R. Scott. *A Greek-English Lexicon*.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text.jsp?doc=Perseus:text:1999.04.0057>

[http://www.perseus.tufts.edu/cgi-](http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3Aentry%3D%2319547)

[bin/ptext?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3Aentry%3D%2319547](http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3Aentry%3D%2319547)

H.G. Liddell, R. Scott. *An Intermediate Greek-English Lexicon*.

<http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0058>

Nevýhody serveru:

- jde především o starší texty, kde již vypršela autorská práva
- otevírání oken a stahování je v některých chvílích velmi pomalé, ba nefunkční

Pinax on line (Marc Huys)

portál spravovaný Marcem Huyssem z University v belgické Lovagni (Leuven, Louvain) na adrese: <http://perswww.kuleuven.be/~u0013314/pinaxonline.html>. Portál obsahuje odkazy na internetové bibliografie z oblasti antiky, a to jednak obecně zaměřené, a jednak specializované (a) na antického autora, (b) tematicky (literatura, lingvistika a gramatika, mytologie a náboženství, historie a archeologie).

Textkit (Greek and Latin Learning Tools)

<http://www.textkit.com/>

Server obsahující 146 učebních textů (učebnice, slovníky, gramatiky apod.) pro výuku latiny a řečtiny. Naskenované texty lze stahovat zdarma, stahování je ovšem dosti pomalé. Z řeckých příruček je k dispozici např. Smyth, H. W., *Greek Grammar*; Goodwin, W., *Greek Grammar* ad.

Diotima

<http://www.stoa.org/diotima/>

Specializuje se na gender studies v antice.

Diogenes – přístupový program pro TLG (zdarma)

<http://www.dur.ac.uk/p.j.heslin/Software/Diogenes/>

Gateway Greek Language and Linguistics (Chapel Hill, North Carolina; M. Palmer)

<http://greek-language.com/>

Server obsahující řadu textů a informací pro začátečníky, např. o řecké abecedě a výslovnosti, odkazy na další servery a portály, odkazy na bibliografické databáze, informace o knižních i digitalizovaných učebnicích řečtiny, články k dějinám řeckého jazyka a lineárního písma B atd.

Kirke (Berlin)

<http://www.kirke.hu-berlin.de/>

Server Kirke obsahuje mnoho cenných informací (bibliografické databáze, další odkazy, aktualizace informací apod.) ke klasické filologii, antickým dějinám, filozofii, mytologii, epigrafice, papyrologii, textové kritice, archeologii. Dobrý nástroj pro orientaci v internetové nabídce stránek věnovaných klasickým studiím.

Bibliotheca classica selecta (BCS; Belgie)

<http://bcs.fltr.ucl.ac.be/default.htm>

Server nabízí základní studijní bibliografii (*bibliographie d'orientation*) k různým tématům, např. astronomie, armáda, řemesla, metrika, mentalita atd., časopis *FEC (Folia Electronica Classica)*, soubor výukových materiálů pro gymnázia (projekt Helios), tematicky rozčleněné odkazy na další servery a databáze a konečně i výběr originálních řeckých textů (*hodoi elektronikai*), překladů do francouzštiny (zrcadlové provedení), alfabetycký index ke každému dílu, obrácený index a další pomůcky zpříjemňující život klasického filologa.

Ancient Greek Tutorial (Berkeley, Donalde J. Mastronarde)

http://socrates.berkeley.edu/~ancgreek/ancient_greek_start.html

Výukový server zaměřený na procvičování gramatických jevů ve starořečtině.

Litterae ante portas (Brno)

<http://litterae.phil.muni.cz/index.php>

Vzdálený přístup umožňující studentům ÚŘLS bezplatný přístup – po registraci – k řadě zajímavých databází a internetových zdrojů, např. *Thesaurus Linguae Graecae*, *Patrologia Graeca*, *Greek-English Lexicon* od Liddella – Scotta – Jonese, *Oxford Classical Dictionary* (OCD), *Der Neue Pauly* (i anglická verze, resp. část, jež dosud vyšla) a mnoho dalších. Více informací viz Kalivoda, J., *Litterae (adhuc) ante portas*, in: Auriga - ZJKF 50, 2008, str. 122-126.

Homerica (Grenoble)

<http://w3.u-grenoble3.fr/homerica/>

Server zaměřený na homérská studia.

NK (Praha)

<http://knihovna.tul.cz/Klasicka-filologie-zdroje-na-internetu-2014.php>

Webová stránka Národní knihovny odkazuje na další internetové zdroje související s antikou.

Zejména na starověké dějiny jsou zaměřeny tyto servery:

Ausgewählte Informationen zum EDV-Einsatz in der Alten Geschichte (Německo)

<http://www.sehlmeyer.privat.t-online.de/>

Stránky prof. M. Sehlmeyera, které mj. obsahují komentovaný přehled CD-ROM.

Rasegna degli strumenti informatici per lo studio dell'antichità classica (Itálie)

<http://www.rassegna.unibo.it/>

Stránky založené A. Cristoforim a jeho spolupracovníky poskytují velké množství informací zaměřených především na antickou historii a příbuzné disciplíny.

Exploring Ancient World Cultures (EAWC)

<http://eawc.evansville.edu/eawcindex.htm>

Portál odkazuje k velkému množství zdrojů týkajících se antiky a středověku nejen v Řecku a Římě, ale také na Blízkém východě, v Indii, v Egyptě a v Číně. Je rozdělen na pět seznamů: a chronology, an essay index, an image index, an internet site index and a primary text index.